

**Лабораторія корпоративного права
імені академіка Володимира Луця**

**Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України**

НЕПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТОВАРИСТВА В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Монографія

За науковою редакцією
доктора юридичних наук, професора
Ольги ЗОЗУЛЯК

Київ – 2024

УДК 347.191.11

П68

Рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (протокол № 12 від 25 грудня 2024 року)

Рецензенти:

Жорнокуй Ю. М. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ;

Менджул М. В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу Ужгородського національного університету.

П68 Непідприємницькі товариства в Україні: правове регулювання в умовах євроінтеграції / Зозуляк О. І., Парута Ю. І., Саветчук В. М. та ін.; за наук. ред. проф. О. І. Зозуляк. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2024. 225 с.

ISBN 978-617-8084-40-0

Монографія присвячена дослідженню питань правового регулювання непідприємницьких товариств, зокрема, еволюції та сучасного стану регулювання непідприємницьких товариств за законодавством України та країн Європейського Союзу, ролі локальної правотворчості у регламентації статусу непідприємницьких товариств, сутнісно-видової характеристики останніх. Автори окреслили особливості створення та припинення непідприємницьких товариств, а також охарактеризували особливості членства та членських правовідносин, що складаються у непідприємницьких товариствах.

Для практикуючих юристів, керівників та учасників підприємницьких товариств, інвесторів, наукових дослідників, викладачів, студентів, а також всіх, хто цікавиться проблемами правового регулювання непідприємницьких товариств.

© Автори, 2024

© Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака Національної академії правових наук України, 2024

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Зозуляк Ольга Ігорівна – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Лабораторії корпоративного права імені академіка Володимира Луця НДІ ППП імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, професор кафедри цивільного права ННЮІ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 1.1. розділу 1; підрозділ 1.2. розділу 1 (разом з Ю. І. Парутою); підрозділ 1.3. розділу 1 (разом з А. П. Сулимою); підрозділ 2.1. розділу 2; підрозділ 2.2. розділу 2 (разом з Ю. І. Парутою); підрозділ 3.1. розділу 3 (разом з В. В. Кузик); підрозділ 4.1. розділу 4 (разом з Ю. І. Парутою); підрозділ 4.2. розділу 4 (разом з В. М. Саветчуком та О. П. Погутем).

Кузик Вікторія Володимирівна – доктор філософії в галузі права, викладач Івано-Франківського фахового коледжу Львівського національного університету природокористування – підрозділ 3.1. (разом з О. І. Зозуляк); підрозділ 3.2. (разом з Ю. І. Парутою)

Парута Юлія Іванівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права ННЮІ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 1.2. розділу 1 (разом з О. І. Зозуляк); підрозділ 2.2. розділу 2 (разом з О. І. Зозуляк); підрозділ 3.2. (разом з В. В. КУзик); підрозділ 4.1. (разом з О. І. Зозуляк)

Погуть Олександр Петрович – доктор філософії в галузі права – підрозділ 4.2. (разом з О. І. Зозуляк та В. М. Саветчуком)

Саветчук Віталій Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила», адвокат адвокатського об'єднання «Моріс Груп» – підрозділ 4.2. розділу 4 (разом з О. І. Зозуляк та О. П. Погутем)

Сулима Андрій Петрович – доктор філософії в галузі права, керівник відділу з гуманітарних і міжнародних питань, гармонізації законодавства з країнами ЄС та захисту прав людини Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України – підрозділ 1.3. розділу 1 (разом з О. І. Зозуляк)

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВП ВС – Велика Палата Верховного суду

ГК України – Господарський кодекс України

ГО – громадські об'єднання

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ОСББ – об'єднання співвласників багатоквартирного будинку

ЦК України – Цивільний кодекс України

ПЕРЕДМОВА

Феномен непідприємницьких товариств як різновиду юридичних осіб в різні періоди розвитку цивілістики викликав та продовжує викликати непересічний інтерес та увагу дослідників, а самі товариства продовжують витупати основою стійкості українського громадянського суспільства та адвокатують захист найрізноманітніших суспільнокорисних та приватнокорисних інтересів людини та громадянина.

Особливо стрімко значущість непідприємницьких товариств в українському суспільстві зросла в період дії воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 р.. Так, громадські об'єднання як різновид непідприємницьких товариств в умовах теперішніх викликів займаються діяльністю, спрямованою на здійснення та захист прав і свобод, задоволення економічних, соціально-культурних, гуманітарних та інших інтересів внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та їх родин, ветеранів та інших категорій громадян. При цьому позитивним є те, що динаміка створення громадських об'єднань з моменту повномасштабного вторгнення не тільки не зменшилась, а навпаки збільшилась. Так, за даними Держстату, станом на 2022 рік кількість громадських об'єднань в Україні становила 96 543 організації, у 2023 році було зафіксовано їхнє збільшення до загальної кількості у 99 556 організацій, а в 2024 році відбувся приріст громадських об'єднань до позначки у 104 483 організації¹.

Наведене свідчить про потребу посиленої уваги законодавця до регламентації різних аспектів діяльності непідприємницьких товариств. Загалом аналіз вчення про непідприємницькі товариства дозволяє стверджувати, що ця сфера наукового пізнання є доволі освоєною, адже на сьогодні до певної міри є усталеними погляди цивілістів щодо мети діяльності таких товариств, їх місця в системі юридичних осіб, характеристики цивільної правосуб'єктності та інших елементів цивільно-правового статусу

¹ В Україні збільшується кількість громадських організацій попри війну – аналітики. Укрінформ. 30.10.2024 р.
URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3921815-v-ukraini-zbilsuetsa-kilkist-gromadskih-organizacij-popri-vijnu->

Водночас слід констатувати, що поява нових видів непідприємницьких товариств вимагає перегляду їх системи та розробки більш якісних критеріїв класифікації. Важливо також наголосити, що за своєю правовою природою непідприємницькі товариства є неоднорідними, адже на сьогодні простежується певна умовність поділу товариств на підприємницькі та непідприємницькі, особливо в контексті функціонування споживчих товариств, що також потребує нормативної визначеності.

Особливо гостро вказане питання стоїть в умовах процесу рекодифікації цивільного законодавства в Україні, який триває, та оприлюднення Концепції оновлення Цивільного кодексу України,¹ а також широке обговорення її результатів науковою спільнотою з метою кристалізації основних новел.

Необхідність оновлення чинного законодавства щодо непідприємницьких товариств посилюється також євроінтеграційними процесами, особливо в умовах набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, що обумовлює імплементацію в національне законодавство кращих законодавчих рішень у сфері регламентації статусу неурядових організацій у прогресивних європейських правопорядках.

Нові питання щодо регулювання правовідносин між членом непідприємницького товариства та самим товариством впливають також із судової практики останніх років, у якій часто ототожнюються правові засади членства та участі у товариствах, зміщується їх зміст та характерні риси. Крім того, профільні закони, якими врегульовано правове становище окремих видів непідприємницьких товариств досить колізійно та неоднозначно підходять до визначення моменту виникнення та припинення членських відносин, умов набуття членства, правового режиму та видів членських внесків, порядку їх сплати та правових наслідків несплати.

Наведені фактори, які пов'язані з участю непідприємницьких товариств у відносинах приватноправової сфери, зумовлюють необхідність звернення до наукового пошуку за напрямом вказаного

¹ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім “АртЕк”, 2020. С. 128. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf>

цивільно-правового інституту, що й було здійснено у цій науковій праці.

Мені як науковому редактору монографії було особливо приємно працювати над цим дослідженням з колективом авторів, які є моїми учнями та під моїм науковим керівництвом захистили дисертації, у цьому є певна наступність знань та досвіду, які я отримала від своїх вчителів, це є для мене великою цінністю та окремим джерелом натхнення.

Безумовно, зважаючи на обсяг поставленої у роботі проблематики, ми не претендуємо на повне її вирішення та абсолютну завершеність. Сформульовані в рамках цього дослідження висновки та пропозиції – це лише бачення співавторів порушених у роботі теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із розкриттям визначених аспектів діяльності непідприємницьких товариств.

Однак, звичайно, сподіваємось, що подана робота може стати науково-теоретичною основою для подальших досліджень відповідної проблематики, що в кінцевому підсумку сприятиме вдосконаленню механізму цивільно-правового регулювання відносин за участі непідприємницьких товариств та буде корисною читачам.

*Професор
Ольга ЗОЗУЛЯК*

РОЗДІЛ 1. ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

1.1. Еволюція та сучасний стан правового регулювання інституту непідприємницьких товариств за законодавством України

В умовах сьогодення стрімко зростає участь непідприємницьких товариств у цивільному обороті, а дослідження цього субінституту цивільного та корпоративного права набуває особливої актуальності, адже досліджувані юридичні особи виступають способом втілення певних економічних, політичних та соціальних інтересів держави, громадян та різних соціальних груп. Зростання кількості непідприємницьких товариств та потреба об'єднання фізичних осіб саме у непідприємницькі інституції обумовлюється рядом чинників соціально-економічного та історико-політичного характеру.

Саме тому для глибшого розуміння наведених факторів та з усвідомленням того, що ефективне реформування системи національного законодавства неможливе без акумулювання державно-правового досвіду минулих історичних епох, звернемось до їх характеристики. Дослідження розвитку цивільного законодавства про непідприємницькі товариства у ретроспективі є необхідним також для адекватного розуміння правової природи вказаних суб'єктів з позиції сьогодення.

Отже, далі перейдемо до виділення та характеристики відповідних етапів розвитку законодавства про непідприємницькі товариства та чинників, що вплинули на нього. Тут варто вказати, що у своїх попередніх дослідженнях я уже зверталась до детальної характеристики розвитку правового регулювання непідприємницьких товариств як різновиду непідприємницьких юридичних осіб різних історичних епох.¹

Так, зокрема, наводила приклади діяльності професійних, релігійних союзів, інституцій, метою створення яких було утримання дітей-сиріт та дітей із неблагополучних сімей, колегій (гетерії, професійні братства, публічні колегії, колегії ремісників, торгових

¹Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти. Тернопіль: Підручники і посібники. 2017. С. 11-18.

гільдій), об'єднань воїнів у Стародавньому Римі; релігійних та благодійних організацій у період прийняття християнства в Київській Русі; міських братств у період української державності XVI-XVII століть; досліджувала норми обмежувального характеру, що діяли у період входження українських земель до складу Російської імперії; розвиток профспілкових та робітничих рухів у XIX столітті; свободи союзів у період діяльності Української Центральної Ради; стану правового регулювання підприємницьких товариств, зокрема житлових кооперативів, кооперативних об'єднань, організацій молоді, спортивних та оборонних організацій, культурних, технічних та наукових товариств у радянську добу.¹

Із аналізу розвитку законодавства про підприємницькі товариства можна виокремити чинники, що йому сприяли цьому процесу. Так, у давній період зародження підприємницьких інституцій відбулось у зв'язку із соціально-економічними потребами населення. Період, що бере початок з Київської Русі та тривав до XVII ст., характеризувався політичним змістом діяльності громадських організацій із визначенням релігійної самобутності українського народу. Дореволюційний період відзначився зародженням та активізацією профспілкового руху, становленням підприємницьких інституцій, що переслідували благодійні та культурно-освітні цілі. Період радянської доби характеризувався зародженням кооперативного руху, становленням молодіжних та спортивних організацій, розвитком торгово-промислових палат. Окреслені чинники обумовили потребу розвитку законодавства, яким регламентувались ті чи інші різновиди підприємницьких юридичних осіб.

Таким чином, розвитку законодавства про підприємницькі товариства різних історичних періодів української державності відповідали історико-політичні умови їх виникнення та діяльності, проте особливий інтерес з позицій права складає саме розвиток нормативного регулювання підприємницьких товариств з часу проголошення України незалежною.

¹ Зозуляк О. І. Підприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти. Тернопіль: Підручники і посібники. 2017. С. 11-18.

Передусім слід розпочати із Конституції України 28 червня 1996 р., де у ч. 1 ст. 36 закріплене право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших потреб, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також гарантії права на участь у професійних спілках, визнаючи їх видом громадських організацій.¹

Крім того, ключовим етапом розвитку непідприємницьких організацій, метою яких було задоволення та захист економічних, культурних, соціальних, творчих, спортивних та інших потреб громадян, стало прийняття 16 червня 1992 р. Закону України «Про об'єднання громадян».²

Загалом, з моменту проголошення незалежності України було прийнято ряд законів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання створення та діяльності окремих видів непідприємницьких товариств: Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності від 15 вересня 1999 р.,³ Про торгово-промислові палати в Україні від 2 грудня 1997 р.,⁴ Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку від 29 листопада 2001 р.,⁵ Про політичні партії від 5 квітня 2001 р.,⁶ Про громадські об'єднання від 22 березня

¹ Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

² Про об'єднання громадян: Закон України № 2460-ХІІ від 16.06.1992 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>

³ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України 15.09.1999 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>

⁴ Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України № 671/97-ВР від 02.012.1997 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80>

⁵ Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України № 2866-ІІІ від 29.11.2001 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>

⁶ Про політичні партії в Україні: Закон України № 2365-ІІІ від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

2012 р.,¹ Про недержавне пенсійне забезпечення від 9 липня 2003 р.,² Про споживчу кооперацію від 10 квітня 1992 р.³ та інші.

Важливою подією для реформування системи цивільного законодавства стало прийняття 16 січня 2003 р. чинного сьогодні ЦК України. Варто наголосити, що діючий ЦК України не лише вдосконалив правові основи регулювання інституту юридичної особи загалом, а й на законодавчому рівні закріпив принцип поділу товариств на підприємницькі та непідприємницькі, який, зокрема, відображено у ч. 2 ст. 83 Кодексу.⁴

Прийняття відповідних нормативно-правових актів підтверджує рівень становлення демократії у суспільстві, адже, як правильно зауважує Н. С. Кузнецова, саме поглиблення основ громадянського суспільства, зміцнення і розширення в ньому ролі та значення недержавних інституцій (політичних партій, громадських об'єднань, релігійних організацій тощо), безумовно, сприятимуть певному перерозподілу тих засобів, за допомогою яких забезпечуватимуться природні права людини в майбутньому.⁵

Наведене дозволяє більш конкретизовано підійти до окреслення етапів розвитку законодавства про непідприємницькі товариства, що беруть свій початок із проголошення незалежності України, а саме :

1) 1991 – 1996 р.р. – період, який характеризується становленням національного законодавства у сфері створення та діяльності окремих непідприємницьких товариств, зокрема громадських об'єднань, товариств споживчої кооперації. Ключовим моментом у межах цього етапу виступає закріплення в рамках Конституції України права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та

¹ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

² Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України № 1057-IV від 09.07.2003 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

³ Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265-XII від 10.04.1992 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>

⁴ Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n435>

⁵ Кузнецова Н. С. Громадянське суспільство та особисті немайнові права. Право України. 2015. № 4. С. 15–22.

інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів.

2) 1996-2003 р.р. – період прийняття спеціальних законодавчих актів у сфері діяльності окремих непідприємницьких товариств, зокрема, професійних спілок, політичних партій, торгово-промислових палат, об'єднань співвласників багатоквартирного будинку.

3) 2003 р. по сьогодні – прийняття ЦК України та регламентація у його рамках правового становища непідприємницьких товариств та установ. Окреслений період характеризується становленням та удосконаленням саме цивільно-правового механізму урегулювання відносин за участю непідприємницьких товариств, прийняття спеціальних нормативно-правових актів у сфері найрізноманітніших видів непідприємницьких юридичних осіб.

Схожу етапність розвитку спеціального законодавства знаходимо у працях дослідників відносин членства у непідприємницьких товариствах, зокрема ними виділяється:

- перший етап: 1991-2004 р.р. – закріплення у спеціальних законодавчих актах, які регулюють статус об'єднань громадян, політичних партій, організацій роботодавців, творчих та професійних спілок, молодіжних організацій; сільськогосподарських кооперативів, кредитних спілок, споживчих товариств переліку прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств та механізму реалізації цих прав;

- другий етап: 2004-2019 р.р. – удосконалення інституту членства у непідприємницьких товариствах та участі у підприємницьких товариствах на основі положень Цивільного кодексу України, який на легальному рівні закріпив поділ товариств на підприємницькі та непідприємницькі за критерієм мети їх діяльності; розвиток локальної правотворчості в рамках непідприємницьких товариств шляхом закріплення в установчих документах розширеного переліку членських прав та обов'язків;

- третій етап: 2019 р. – триває до сьогодні - формування судової практики на основі підходу щодо тотожності прав членства у непідприємницьких товариствах та прав участі у підприємницьких; уніфікація процесуальних аспектів у вирішенні спорів, які виникають з членства у непідприємницьких товариствах; посилення наукового

інтересу щодо дослідження членських правовідносин; робота над удосконаленням ЦК України, у тому числі щодо інституту юридичної особи загалом та її різновидів, зокрема.¹

Варто також наголосити, що на сьогодні сучасний стан правового регулювання підприємницьких товариств пов'язаний з новим етапом рекодифікації цивільного законодавства, про що йтиметься далі у цьому підрозділі, а також процесом адаптації національного законодавства до законодавства країн ЄС (детальніше це питання розкриємо у підрозділі 1.2. монографії).

Отже, продовжуючи характеристику сучасного стану правового регулювання підприємницьких товариств зупинимось на процесі рекодифікації цивільного законодавства України. Справді, процес рекодифікації ЦК України – складний процес, обумовлений значним обсягом прогресивних напрацювань, які мають бути втілені у цивільному законодавстві. Можна сміливо заявити про те, що зміни тією чи іншою мірою торкнуться усіх положень чинного ЦК України, а тому відповідні напрацювання проводяться з поділом на певні напрями, за якими ведеться рекодифікаційна робота.

Одним із надважливих векторів виступає той, що пов'язаний із реформуванням інституту юридичної особи. Як слушно вказується у цивілістичній літературі, «становлення українського законодавства, що регулювало юридичні особи, було суперечливим і таким залишається понині. Співність правового регулювання юридичних осіб й їх діяльності свідчать про необхідність кардинального перегляду всього законодавчого масиву, що регулює юридичні особи».²

Оскільки підприємницькі товариства виступають різновидом юридичних осіб, удосконалення цієї сфери неможливе поза межами

¹ Кузик В. В. Правове регулювання членських відносин у підприємницьких товариствах: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2023.

² Спасібо-Фатєєва І. В. Шлях становлення деяких юридичних осіб в Україні: питання правового статусу та наслідки суперечливого регулювання. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 24 трав. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. правових наук України; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України. Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 91.

удосконалення базових норм про юридичні особи. Окремі питання щодо основних напрямів реформи інституту юридичної особи мною уже піднімались у наукових публікаціях.¹

Серед фундаментальних кроків у реформуванні вважаю за необхідне виділити наступні:

- удосконалення правового становища юридичних осіб публічного права;
- необхідність реформування законодавства про установи;
- необхідність удосконалення класифікаційних критеріїв поділу товариств на підприємницькі та непідприємницькі;
- визначення критеріїв розмежування корпоративних та членських правовідносин;
- удосконалення норм ЦК України в частині визначення корпоративних прав;
- регламентація правового становища об'єднань юридичних осіб.
- визначення ступеня деталізації регулювання юридичних осіб на рівні ЦК України;
- закріплення закритого (вичерпного) переліку організаційно-правових форм юридичних осіб.²

Окремі із вказаних напрямів розкриємо детальніше. Так, зокрема, торкнемось питання бачення розробників Концепції розвитку оновлення Цивільного кодексу України.³ з приводу організаційно-правових форм юридичних осіб, яке пов'язане із замкнутим (вичерпним) їх переліком – це товариства та установи. Вищенаведений шлях розвитку законодавства щодо організаційно-правових форм юридичних осіб на сьогодні позитивно сприймається провідними фахівцями у сфері цивільного права. Так, ідея щодо повернення до початкового задуму класифікації юридичних осіб лише на дві

¹ Зозуляк Ольга. Тенденції розвитку законодавства та доктрини приватного права про підприємницькі юридичні особи. Цивілістична платформа. 2024. № 2. С. 45-57

² Там же. С. 45-57.

³ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім “АртЕк”, 2020. с. 128. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf>

організаційно-правові форми підтримується професором І. В. Спасибо-Фатєєвою.¹

Погоджуючись із підходом щодо закріплення двох організаційно-правових форми юридичних осіб, про що ми уже наголошували у публікаціях за вищевказаною тематикою,² слід проводити також реформування пов'язаних інститутів і зробити передусім усе для максимально «безболісного» переформатування підприємств з урахуванням змін, що пропонуються в частині організаційно-правових форм юридичних осіб.

Важливим напрямом при удосконаленні нормативної регламентації підприємницьких товариств однозначно виступає питання зміни підходів щодо окреслення видів конкретних юридичних осіб, які належать до певної організаційно-правової форми юридичних осіб. Загальний вектор щодо видової характеристики непідприємницьких юридичних осіб повинен бути визначений на рівні ЦК України, принаймні щодо тих видів юридичних осіб, які є об'єднуючими для відповідних підвидів, що мають регламентацію у профільних законодавчих актах.

Відштовхуючись від тези, про те, що підприємницька юридична особа (корпорація) діє з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками, то непідприємницька – діє з метою одержання прибутку, але без його подальшого розподілу, що є логічним дихотомічним поділом досліджуваних нами цивілістичних категорій.

Таким чином, вважаємо, що найбільш оптимальним напрямом удосконалення класифікаційних критеріїв відмежування непідприємницьких юридичних осіб від підприємницьких буде передусім вказівка на нерозподіл між учасниками одержаного прибутку, а вже далі – конкретизація щодо спрямування цього

¹ Спасибо-Фатєєва І. В. Щодо реформування регулювання юридичних осіб. Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України : матеріали ХІХ наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П.Маслова (Харків, 12 берез. 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 43-45.

² Зозуляк О. І. Парута Ю. І. Тенденції розвитку законодавства та доктрини приватного права щодо організаційно-правових форм юридичних осіб. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2024. № 65. С. 21-30.

прибутку на досягнення відповідної мети діяльності непідприємницької юридичної особи. Однозначний і чіткий класифікаційний критерій в частині розмежування підприємницьких та непідприємницьких юридичних осіб, що має би бути закладений на рівні ЦК України, сприятиме розвитку спеціального законодавства у сфері конкретних різновидів юридичних осіб у тому ж ключі, у якому скеровані базові норми Кодексу.

Характеризуючи тенденції розвитку правового регулювання сфери непідприємницьких та підприємницьких товариств треба також зазначити, що на сьогодні, як слушно вказується у науковій літературі, має місце пересікання багатьох аспектів діяльності зазначених видів юридичних осіб, і в контексті управління, і прав учасників (членів) таких товариств, припинення тощо. Іншими словами, можна зробити висновок, що поступово стираються грані щодо диференціації правового регулювання товариства з перевагою уніфікації регламентації відносин за участі товариств.¹

Особливої уваги потребує проблема адекватних законодавчих підходів у питанні розмежування підприємницьких та непідприємницьких кооперативів. Фахівець у сфері цієї проблематики А. В. Зеліско слушно наголошує на тому, що на сьогодні судова практика, яка склалася у цій сфері є досить показовим чинником визначенням законодавчих проблем в частині виваженої послідовної регламентації цих відносин та вказує про те, що діюча законодавча база не містить фундаментальних положень стосовно розмежування непідприємницьких і підприємницьких кооперативів. Сьогодні, вказує вчена, по суті стерті грані між правом на ліквідаційну квоту та правом на пай при виході із членів кооперативу у членів непідприємницьких і підприємницьких кооперативів, а тому в умовах регулювання профільними законами права на одержання прибутку членами непідприємницьких кооперативів говорити про вказані види юридичних осіб досить складно. Вченою окреслюється два можливі напрямки узгодження законодавства щодо кооперативів: «або ж визначення зрозумілих критеріїв щодо різниці у правах членів підприємницьких і непідприємницьких кооперативів або ж зняття

¹ Кузик В. В. Правове регулювання членських відносин у непідприємницьких товариствах: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2023.

такого класифікаційного розподілу взагалі і напрацювання уніфікованих правових характеристик усіх кооперативів загалом»¹. З такими застереженнями щодо стану нормативного регулювання кооперативів варто погодитись.

Таким чином, прогресивність реформи загальних норм ЦК України про юридичні особи обумовлюватиме тенденції законодавства і про окремі їх види та підвиди, з огляду на що слід з особливою увагою підходити до реформування положень Кодексу щодо юридичних осіб, розпочинаючи з фундаментальних норм, якими визначається їх правовий статус, видова характеристика, організаційно-правові форми та ряд інших важливих питань.

Реформа інституту, власне, непідприємницьких товариств пов'язана із удосконаленням законодавчого підходу щодо вказаного поняття через ознаку нерозподілу між членами такого товариства одержаного прибутку, а вже далі – конкретизація щодо спрямування цього прибутку на досягнення відповідної мети його діяльності, а також виникненні в членів такої юридичної особи членських прав (детальніше про вказані права йтиметься у розділі 2 цієї наукової праці).

1.2. Особливості правового регулювання непідприємницьких товариств у законодавстві окремих країн Європейського Союзу

Реалізація завдання щодо вдосконалення приватноправового регулювання відносин за участі непідприємницьких товариств можлива виключно з урахуванням міжнародного досвіду функціонування зазначеного правового інституту. Сказане набуває особливої актуальності у світлі обраного Україною курсу спрямованого на євроінтеграцію, адже сьогодні активно здійснюються процеси, які мають на меті гармонізацію національного законодавства до права ЄС.

У частині регламентації правового становища структур, що належать до непідприємницького сектору, то слід вказати що вона розпочалась із регулювання їх правового статусу, передусім як учасників конституційних правовідносин. Такий підхід криє в собі

¹ Зеліско А. Вихід зі складу членів виробничого кооперативу. Приватне право і підприємництво. 2022. № 21. С. 91.

об'єктивні причини, пов'язані з метою діяльності непідприємницьких товариств та реалізації шляхом їх функціонування права на свободу об'єднань. Так, у ЄС право на свободу об'єднання гарантується на рівні численних правових актів, зокрема Конвенції Міжнародної організації праці про свободу об'єднання та захист права на організацію 1948 року (ILO Convention (No. 87) on Freedom of Association and Protection of the Right to Organize (1948)),¹ Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (16 грудня 1966 року) (International Covenant on Civil and Political Rights (16 December 1966)),² Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (16 грудня 1966 року) (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (16 December 1966)),³ Конвенції про права дитини (20 листопада 1989 року) (Convention on the Rights of the Child (20 November 1989)),⁴ Європейської конвенції про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій 1986 року (European Convention on the Recognition of the Legal Personality of International Non-Governmental Organisations (24 April 1986))⁵ та ін.

Правове становище неурядових організацій у Європі визначається документами загальної дії, до яких, зокрема, належать Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій у

¹ ILO Convention (No. 87) on Freedom of Association and Protection of the Right to Organize (1948). URL: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C087

² International Covenant on Civil and Political Rights (16 December 1966) <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

³ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (16 December 1966). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>

⁴ Convention on the Rights of the Child (20 November 1989). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

⁵ European Convention on the Recognition of the Legal Personality of International Non-Governmental Organisations (24 April 1986). URL: <https://rm.coe.int/168007a67c>

Європі від 05 липня 2002 р. (далі – Фундаментальні принципи)¹ та Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам - членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec (2007)14 (далі – Рекомендації).² Останні мають за мету спрямувати рекомендації для неурядових організацій, які є добровільними самоврядними органами або організаціями, заснованими для здійснення принципово неприбуткових цілей їхніх засновників або членів. Зокрема, йдеться про органи чи організації, створені як окремими особами (фізичними чи юридичними), так і групами таких осіб, які можуть мати як членську, так і нечленську основу, а також бути як неформальними органами, так і організаціями, що мають правосуб'єктність.³ У загальних рисах Рекомендації і Принципи є дуже схожими, адже Рекомендації базуються на Загальних принципах. Як перші, так і другі носять рекомендаційний характер, а відтак не є обов'язковими в застосуванні. Таке явище є зрозумілим, адже навряд чи можна застосовувати один документ до стількох держав в імперативному порядку.

За доцільне вважаємо проаналізувати основні позиції, які викладені в зазначених документах. Принагідно зауважимо і те, що із самої назви наведених документів випливає, що в ЄС непідприємницькі юридичні особи іменуються неурядовими організаціями (далі – НУО). Відтак у розумінні Загальних принципів НУО є добровільні самоврядні організації, а саме: асоціації, благодійні заклади, фонди, некомерційні корпорації, товариства і трасти, крім того, у пояснювальному Меморандумі до Фундаментальних принципів указується, що поняття «неурядова організація» є надзвичайно

¹ Fundamental Principles on the Status of Non-governmental Organisations in Europe. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/3/37858.pdf>

² Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Committee of Ministers to member states on the legal status of non-governmental organisations in Europe. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-l/1680a1f502>

³ Кочин В.В. Правове регулювання цивільних відносин у непідприємницьких товариствах та установах в умовах адаптації до правової системи Європейського союзу. Монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 435 с. С. 132.

широким і охоплює профспілки та релігійні громади.¹ А в Рекомендаціях доповнюється, що вони створюються для реалізації некомерційних завдань засновників та членів.² Однак до числа неурядових організацій, згідно із цитованими документами, не належать політичні партії.

Стосовно інших цивілістичних особливостей НУО, які визначаються Фундаментальними принципами, то вони є наступними: їхньою основною метою не може бути отримання прибутку, але в разі його отримання прибуток не розподіляється між учасниками та засновниками, а спрямовується на досягнення цілей, для яких вони були створені; серед основних принципів створення та діяльності має значення те, що НУО з правосуб'єктністю (статусом юридичної особи) можуть мати ті ж самі можливості, які мають будь-які інші юридичні особи; вони можуть створюватися як окремими фізичними чи юридичними особами, так і їх групами; для їх створення достатньою є квота 2 особи, та попри це, у випадку, якщо НУО має правосуб'єктність, можуть висуватися і суворіші вимоги; НУО не обов'язково є членськими організаціями, оскільки допускається можливість створення НУО у формі фонду або трасту.

Викликає науковий інтерес і той факт, що Фундаментальними принципами передбачена можливість створення НУО з використанням інститутів дарування та спадкування. Міститься у Фундаментальних принципах і пояснення створення НУО в порядку спадкування. Відтак у п. 55 закріплено, що у випадку ліквідації НУО може визначити спадкоємця, яким може бути інша НУО із сумісними цілями; засновники та члени, посадові особи, директори та персонал, в принципі, не несуть відповідальності за будь-які борги, обов'язки та зобов'язання НУО. Однак п. 73 встановлено, що посадові особи, директори, персонал НУО з правосуб'єктністю можуть нести відповідальність перед нею і третіми особами за неправомірну поведінку чи нехтування обов'язками; припинення НУО може

¹ Legal status of non-governmental organisations in Europe - Recommendation Rec(2007)14 and explanatory memorandum (2009). Legal instruments. Council of Europe Publishing. P. 34.

² Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Committee of Ministers to member states on the legal status of non-governmental organisations in Europe. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-l/1680a1f502>

відбуватися такими шляхами: на підставі добровільного акта її членів, у випадку банкрутства, тривалої бездіяльності або неправомірної поведінки.¹ Такими є загальні рекомендаційні положення щодо створення, діяльності та припинення НУО, які, однак, можуть варіюватися в різних країнах, що обумовлюється особливостями конкретного законодавчого поля.

Так, якщо взяти за приклад країни Центральної та Східної Європи, то та ж вимога щодо кількості членів, необхідної для створення непідприємницької юридичної особи, є досить різною. Зокрема в Естонії та Латвії встановлена мінімальна кількість членів такого об'єднання – 2 особи. В інших країнах висуваються жорсткіші вимоги. Наприклад, у Болгарії, Хорватії, Чеській Республіці, Литві та Словаччині необхідною є кількість членів – 3 особи, а в Македонії та Чорногорії – 5 осіб. При цьому в Болгарії існує виняток із правила, позаяк членами суспільно корисного об'єднання мають бути як мінімум 7 фізичних або 3 юридичних особи. Найсуворішим у цьому напрямі є законодавство Угорщини і Словенії, адже в названих країнах для створення непідприємницької юридичної особи потрібно як мінімум 10 учасників. Окрім того, практично в усіх перелічених країнах учасниками непідприємницької юридичної особи вправі виступати не тільки фізичні особи (в тому числі іноземці), але і юридичні. Така ж ситуація і в Румунії.² А в Хорватії засновниками та учасниками непідприємницького об'єднання можуть бути і вітчизняні юридичні особи, і іноземні. Виняток становить лише Македонія й Словенія, позаяк законодавством цих країн заборонено участь юридичних осіб у непідприємницьких об'єднаннях.³

¹ Fundamental Principles on the Status of Non-governmental Organisations in Europe. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/3/37858.pdf>

² Non Governmental Organizations (NGOs) in Romania – A Brief Overview. Legal & Tax Updates. 05.03.2022. URL: <https://www.nndkp.ro/news/non-governmental-organizations-ngos-in-romania-a-brief-overview/#:~:text=Under%20Romanian%20law%2C%20natural%20and%20legal%20persons%20that,%28NGOs%29%20in%20the%20form%20of%20associations%20or%20foundations>

³ Дуглас Ратцен. Правові основи діяльності некомерційних організацій в Центральній та Східній Європі. Громадянське суспільство. 2009. № 4 (11). С. 28-29.

Також встановлюються і різні законодавчі вимоги в частині конкретних видів непідприємницьких юридичних осіб, зокрема громадських об'єднань. У даному аспекті важливим є те, що дотримується загальна рекомендація ЄС стосовно принципу, згідно з яким НУО з правосуб'єктністю можуть мати ті ж права, якими зазвичай володіють будь-які інші юридичні особи. Відтак громадські об'єднання з правосуб'єктністю мають право створювати відокремлені підрозділи, які не наділяються статусом юридичної особи.¹ Та, незважаючи на це, у деяких країнах, наприклад, у Румунії, головна організація, що передає частину свого майна відокремленому підрозділу, наділена повноваженням подати заяву про реєстрацію цього підрозділу як юридичної особи.

Окремо варто звернути увагу на підхід щодо нормативної регламентації непідприємницьких структур зі статусом юридичної особи за законодавством Польщі, як країни-сусіда та члена ЄС водночас. Польща належить до тих держав, де досить давно (60-80 роки ХХ століття) сформувався дієвий законодавчий механізм врегулювання організацій третього сектора. Специфіка законодавчої регламентації правового становища непідприємницьких організацій у формальному аспекті відзначається тим, що на рівні Цивільного кодексу Польщі² система юридичних осіб характеризується у дуже загальних рисах, а детально правове становище як підприємницьких, так і непідприємницьких юридичних осіб розкривається в окремих законах.

Щодо тих непідприємницьких структур зі статусом юридичної особи, що побудовані на засадах членства (участі), то вони представлені в якості товариств та врегульовані на підставі закону з однойменною назвою – Закон Республіки Польща «Про товариства».³

¹ Константи́нівська Анастасія Регулювання діяльності громадських організацій (NGO) в країнах ЄС, США та Канаді. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. 2016 р. с. 7.

² The Civil Code z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. tłum. gb Nr 16, poz. 93). URL: <https://supertrans2014.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/06/the-civil-code.pdf>

³ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach. Wersja od: 16 grudnia 2020 r. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-stowarzyszeniach-16793068>

¹ Відповідно до польського законодавства товариства (асоціації) це добровільні самоврядні організації, які сформовані особами, що об'єднуються для досягнення спільних цілей, часто пов'язаних із соціальними, культурними, освітніми чи гуманітарними цілями. Для його заснування потрібні щонайменше сім членів-засновників. Вони набувають статусу юридичної особи після реєстрації в Національному судовому реєстрі (KRS), що дозволяє їм займатися різними видами діяльності та подавати заявку на статус суспільно корисного.² Як правило, товариства наділені такими самими правами що й інші юридичні особи.³

У Німеччині, виокремлюють товариств та асоціації. Згідно з ст. 21 ЦК Німеччини асоціація не має на меті здійснення підприємницької діяльності та набуває статусу юридичної особи шляхом внесення до реєстру асоціацій місцевим компетентним судом.⁴ У юридичній літературі надається ширше визначення даного суб'єкта, зокрема як добровільного корпоративного об'єднання, що створюється на певний визначений період, учасниками якого вправі бути декілька фізичних або юридичних осіб, які мають на меті досягнення певних нематеріальних цілей. Кількість осіб, необхідних для створення асоціації, - 2 особи, але якщо асоціація прагне набутти статусу юридичної особи, то необхідно 7 осіб.

Право на участь в асоціації носить особистий характер і не може бути передане в порядку спадкування. Матеріальним підґрунтям діяльності асоціації у Німеччині є добровільні внески, але у статуті може бути закріплено положення про те, що учасники асоціації

¹ Lipiec, Stanislaw, Nowa ustawa o stowarzyszeniach (New Law on Associations) (January 17, 2017). In Organizacje Pozarządowe w Ujęciu Prawno-Postulatywnym, edited by Urszula Szymańska, Monika Falej, and Piotr Majer, 45–78. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2017. , Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4037331> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4037331>

² Michal Dudkowiak NGO in Poland: Legal Forms & Benefits. Jun 19, 2024. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/ngo-poland-legal-forms-benefits-michal-dudkowiak-tvfbf>

³ Country report for NGO laws and regulation in Poland. URL: https://www.icnl.org/wp-content/uploads/Poland_report2.pdf

⁴ German Civil Code. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/german_civil_code.pdf

повинні матеріально підтримувати її діяльність. Асоціація може бути позбавлена правоздатності, якщо число її членів становить менше 3 осіб, її діяльність суперечить суспільним інтересам або переслідує комерційну мету. Рішення про припинення діяльності асоціації може бути прийнято загальними зборами кваліфікованою більшістю голосів. Припинення діяльності асоціації може відбуватися шляхом перетворення, злиття і поділу. При виході із асоціації або її припиненні учасники не мають ніяких прав на отримання частки із майна асоціації. Даний вид невідприємницької організації може розглядатися в якості основної правової форми громадянської активності в Німеччині. Сказане пов'язано із його гнучкою внутрішньою організацією та відсутністю мінімальної вимоги щодо статутного капіталу.¹

Загалом для усіх аналізованих країн у межах даного пункту характерним є те, що невідприємницькі організації в них створюються з невідприємницькою метою та не розподіляють отриманого прибутку між засновниками й учасниками. Але в кожній країні існують особливості, пов'язані із видами невідприємницьких організацій. А тому можна стверджувати, що чи не найважливішим дискусійним питанням є види невідприємницьких юридичних осіб. З метою аналізу позитивного міжнародного досвіду проаналізуємо види невідприємницьких організацій, які виокремлюються в іноземних правопорядках. За доцільне вважаємо не обмежуватися тільки європейськими досвідом, але, також, проаналізувати досвід інших розвинених держав, таких як США, Англії, Японії та ін. При цьому зауважимо, що такий аналіз здійснюватиметься виходячи із загального поняття «невідприємницька організація», адже регулювання даного інституту є комплексним і щоб охарактеризувати загальне правове регулювання щодо невідприємницького товариства необхідно досліджувати окремі питання і у відношенні не членських організацій.

У країнах Центральної та Східної Європи збережений підхід щодо двох основних організаційно-правових форм невідприємницьких організацій: об'єднань та фондів. Перша виступає членською

¹ Peter Rawert, Janne Gärtner Nonprofit Organizations in Germany: Permissible Forms and Legal Framework / Peter Rawert, Janne Gärtner. URL:

<http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjNirtvLXJAhUBBiwKHfNNBgYQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Fextras.springer.com%2F2004%2F978-3-Q>

організацією, а друга створюється на базі майна, визначеного для конкретних цілей. Зазначені форми непідприємницьких юридичних осіб є основними, однак не єдиними.

Варто звернути увагу на три додаткові форми:

1) у деяких країнах здійснено поділ на організації, що провадять свою діяльність за рахунок грантів або доходів від економічної діяльності, та організації, що надають послуги (лікарні, інститути та учбові центри). Така організаційна форма може називатися досить по-різному: як «суспільно корисна компанія» в Чеській Республіці або «центр» в Албанії;

2) громадський фонд є ще однією формою організації, яка провадить свою діяльність за рахунок грантів. Наприклад, у Хорватії під громадським фондом розуміють те саме, що й благодійний фонд, однак єдиною відмінністю між ними є те, що громадський фонд створюється на певний визначений період (не більше як 5 років). Схожий підхід визнається і в Чеській Республіці;

3) відкритий фонд – організації, які одночасно володіють ознаками організації та фонду. Щодо фондів – це здійснення об'єднання майна для досягнення конкретної цілі, а стосовно членських організацій – жертводавці вправі вступати у відкритий фонд, стаючи при цьому його співзасновниками. Такими, зокрема є благодійні та спонсорські фонди Литви. Однак, дана гібридна організація зустрічається досить рідко.¹

Принципово інший підхід щодо видів непідприємницьких інституцій містить законодавство Англії та Уельсу. Там передбачаються такі правові форми громадської активності:

– так звана компанія із обмеженим гарантуванням, яка є членською організацією, де члени несуть відповідальність у межах певної номінальної вартості, наприклад, 1 фунт. Дане об'єднання є юридичною особою. Кількість членів у таких організаціях може бути досить великою, крім того, допускається можливість участі і через представника;

– некорпоративна асоціація, яка також є членською організацією і не є юридичною особою. Під цю категорію підпадають

¹ Дуглас Ратцен. Правові основи діяльності некомерційних організацій в Центральній та Східній Європі / Дуглас Ратцен, Девід Мур, Майкл Дарем. Громадянське суспільство. 2009. № 4 (11). С. 26-28.

благодійні та інші неурядові організації, громадські об'єднання, спортивні клуби та громадські клуби. Члени управління асоціації несуть солідарну відповідальність за її боргами. Також у певних випадках посадові особи та учасники можуть нести відповідальність за її боргами. У своїй діяльності вони керуються прецедентним правом;

- траст, який є об'єднанням, створеним для зберігання та управління активами в інтересах інших і повинен переслідувати благодійні цілі. Траст зазвичай не є юридичною особою, однак, для визнання цього статусу вправі звернутися до Комісії з благодійності, яка може видати свідоцтво про реєстрацію такої юридичної особи;

- промислове об'єднання та об'єднання взаємодопомоги, що є непідприємницькими корпоративними юридичними особами. Дана правова конструкція найчастіше використовується для житлових асоціацій та кооперативів і деяких благодійних об'єднань.

Ще більша розгалуженість непідприємницьких юридичних осіб характерна для Японії. Відтак види некомерційних організацій, які можуть створюватися та діяти у зазначеній країні, є наступними: об'єднання асоціацій (асоціації створюються для здійснення релігійної, благодійної, освітньої, мистецької та іншої діяльності в державних інтересах); об'єднання корпорацій (фондації створюються для здійснення релігійної, благодійної, освітньої, мистецької та іншої діяльності в державних інтересах). Вважаємо, що різниця між зазначеними об'єднаннями полягає в тому, що об'єднання асоціацій є членськими організаціями, а об'єднання корпорацій – об'єднаннями майна; корпорації соціальної допомоги (мають на меті здійснення соціального підприємництва); освітні корпорації (приватні школи); релігійні корпорації (мають на меті євангелізацію, проведення релігійних обрядів, а також освіту й виховання віруючих); медичні корпорації (асоціації або фундації, діяльність яких полягає в створенні лікарень або клінік, у яких лікарі, попри виконання своїх обов'язків, регулярно надають послуги для малозабезпечених верств населення та літніх людей); громадський благодійний фонд (створюється для здійснення релігійної, благодійної, освітньої, мистецької та іншої діяльності в суспільних інтересах); спеціальні неприбуткові юридичні особи (діяльність спрямована на зміцнення здоров'я населення, розвиток соціального забезпечення, освіти, мистецтва, культури,

спорту, ліквідацію наслідків стихійних лих, міжнародне співробітництво та ін.).¹

Таким чином, законодавство кожної окремої країни в частині регламентації правового становища непідприємницьких юридичних осіб є досить багатоманітним та містить неоднакові підходи щодо визначення такого інституту, їх видів, особливостей організаційної структури тощо. У зв'язку з цим взяти приклад якоїсь конкретної держави і впровадити в Україні немає можливості. Ми повинні вибудувати власну систему непідприємницьких юридичних осіб із притаманними тільки їм особливостями та, звісно, з урахуванням міжнародного досвіду.

Досліджуючи позитивний досвід провідних іноземних держав, варто зупинитись на застосуванні конструкції «непідприємницька корпорація». Якщо поняття «корпорація» є відомим вітчизняній цивілістиці, то термін «непідприємницька корпорація» зовсім недавно увійшов у термінологічний словник вітчизняних науковців, адже традиційно під корпорацією розуміється виключно підприємницька структура зі статусом юридичної особи.

Категорія «непідприємницька корпорація» є вживаною в європейській доктрині права, передусім у тих країнах, що належать до англосаксонської правової сім'ї.² Для прикладу, в англійському словнику термінів зустрічаємо поняття «непідприємницька корпорація» як особливий тип корпорації, що створюється для задоволення специфічних цілей із спеціальним режимом оподаткування. Щоб претендувати на статус непідприємницької, корпорація повинна бути створена в інтересах чи то громадськості, чи то певної групи осіб та базуватися на засадах членства. Прикладами непідприємницьких корпорацій є релігійні організації, благодійні організації, політичні організації, кредитні спілки, членські клуби тощо.³ В іншому визначенні непідприємницької корпорації остання розкривається як юридична особа, створена для інших цілей, ніж

¹Rosario Laratta, Chris Mason Defining the Nonprofit Sectors in Japan and England & Wales: A Comparative Assessment of Common Versus Civil Law. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1622207

² Прилуцький Р. Б., Шатіло В. С. Про визначення поняття «корпорація» у правових системах України та США. Юридична наука. 2013. № 2. С. 57.

³Definition of a Nonprofit Corporation. URL:<https://www.legalzoom.com/knowledge/nonprofit/topic/non-profit-defin>

генерація прибутку, в основі якої лежать відносини членства. Звичайно, непідприємницька корпорація може одержати прибуток, проте прибуток (дохід) повинен використовуватися для досягнення цілей корпорації, а не спрямовуватися на виплату дивідендів для її членів. Непідприємницькі корпорації відрізняються від бізнес-корпорацій, які створюються для того, щоб отримати прибуток і розподіляти його між своїми акціонерами.¹

У США термін непідприємницька корпорація також є вживаним. Так, аналіз корпоративного законодавства Штатів свідчить, що не всі корпорації у США є виключно підприємницькими. За Конституцією штату Нью-Йорк (§ 65, розділ 2-А) корпорації поділяються на три основні види: публічні корпорації; корпорації, що не мають на меті одержання прибутку; корпорації, що мають за мету одержання прибутку. У свою сергу, корпораціями, що не мають мети отримання прибутку, визнаються непідприємницькі корпорації, корпорації у сфері освіти, релігії, кооперативні корпорації, а також будь-які інші, що утворені не з метою отримання прибутку й не є публічними корпораціями.

Термін «непідприємницька корпорація» також відомий законодавству Японії, адже там діють корпорації соціальної допомоги, релігійні, освітні, медичні корпорації.²

Отже, зарубіжній правовій доктрині та законодавству категорія «непідприємницька корпорація» є відомою. В основі моделювання поняття «корпорація» (чи то підприємницька, чи то непідприємницька) лежить специфічний устрій юридичної особи, а поділ юридичних осіб за специфікою устрою, як відзначає Т. В. Блащук, є традиційним для доктрини пандектного права (Німеччина, Швейцарія), що розрізняють корпорації (союзи) і установи³. Корпорації характеризуються наявністю членства, загальної для

¹ Eric T. Schneiderman Procedures for forming and changing a New-York not-for-profit corporations. Charities Bureau. www.charitiesnys.com Guidance Document 2015-2, V. 1.0 Issue date: February 25, 2015.

² Rosario Laratta, Chris Mason Defining the Nonprofit Sectors in Japan and England & Wales: A Comparative Assessment of Common Versus Civil Law. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1622207

³ Блащук Т. В. Організаційно-правові форми юридичних осіб у сучасному цивільному праві. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 8. С. 3–5.

багатьох учасників мети, незалежністю свого існування від зміни учасників.

За досліджуванним напрямом доречним вбачаємо також здійснити аналіз законодавчих підходів різних держав щодо закріплення правового статусу непідприємницьких організацій. У цьому контексті можна виокремити кілька шляхів вирішення питання щодо формального вираження відповідних норм, якими регулюється правове становище непідприємницьких організацій зі статусом юридичної особи:

1) закріплення основних положень щодо регламентації правового становища непідприємницьких організацій у Цивільних кодексах тих чи інших держав. Йдеться, зокрема про визначення на рівні Кодексів системи непідприємницьких юридичних осіб, їх організаційно-правових форм, поняття, ознак, особливостей створення та припинення, специфіки управління тощо. Такий підхід обрала Угорщина, у ЦК якої досить детально прописано фундаментальні елементи цивільно-правового статусу основних організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб – фондаций (у розумінні ЦК України – установ) та асоціацій.¹ Аналогічний підхід можна спостерігати і в законодавстві Нідерландів, де в рамках ЦК характеризуються основні види непідприємницьких організацій зі статусом юридичної особи.²

Таким же шляхом йде Німеччина, де в межах Німецького цивільного уложення закріплено базові норми щодо непідприємницьких юридичних осіб. Виняток становлять так звані товариства з обмеженою відповідальністю, що мають своє нормативне врегулювання на рівні Федерального акта про товариства з обмеженою відповідальністю (Federal Private Limited Company act – GmbH).³

¹ Hungary Civil Code V of 2013. URL: <http://blog.volgyiattila.com/wp-content/PTK-HungaryCivilLaw-ActVof2013.docx>

² The nonprofit sector in the Netherlands / Ary Burger and Paul Dekker with Tymen van der Ploeg and Wino van Veen. Sociaal en Cultureel Planbureau Den Haag. April 2001.

³ Peter Rawert, Janne Gärtner Nonprofit Organizations in Germany: Permissible Forms and Legal Framework / Peter Rawert, Janne Gärtner. URL: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjNirtvLXJAhUBBiwKHfNNBgYQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Fextras>

Подібний шлях обрала також Японія, де законодавче регулювання статуту невідприємницьких організацій також здійснюється на підставі положень ЦК.¹

2)врегулювання елементів правового становища невідприємницьких організацій як у ЦК, так і в окремих законах, якими комплексно регламентовано правове становище невідприємницьких організацій. Прикладом такого підходу можна назвати, Болгарію, де діє відповідний закон «Про некомерційні організації», а загальні положення прописані у Цивільному кодексі.

3)врегулювання правового становища невідприємницьких організацій в окремих законах. Такий підхід характерний, зокрема для країн, що належать до англосаксонської правової системи – США та Великобританії. Так, у Великобританії діє Закон «Про компанії». У США основна нормативно-правова база вимог щодо реєстрації неурядових організацій формується на рівні штатів і тому дуже різна.²

За умов напрацювання теоретичної цивільно-правової моделі сутності невідприємницької юридичної особи важливого значення набуває питання найбільш логічного місцерозташування фундаментальних норм щодо них як учасників цивільних правовідносин. Оскільки в ЦК України в частині регламентації невідприємницьких товариств міститься всього кілька статей, постає питання подальшого реформування законодавства з метою забезпечення системного підходу щодо їх правового становища.

На нашу думку, можна окреслити кілька шляхів розв'язання цього питання:

1)прийняття окремого Закону України «Про невідприємницькі організації»;

2)доповнення ЦК України окремою главою щодо правового становища невідприємницьких організацій;

3)вдосконалення діючих спеціальних законів, якими регламентовано правовий статус окремих різновидів невідприємницьких організацій.

¹Rosario Laratta, Chris Mason Defining the Nonprofit Sectors in Japan and England & Wales: A Comparative Assessment of Common Versus Civil Law. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1622207

² Семикіна К. В. Зарубіжний досвід регулювання діяльності некомерційних установ. Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. 2012. № 2.С. 73-76.

Слід відзначити, що у період розробки та прийняття ЦК України та ще кілька років по тому доволі активно обговорювалась перспектива щодо прийняття Закону України «Про непідприємницькі організації». Так, на сторінках періодичних правових видань обґрунтовувалась доцільність прийняття такого спеціального законодавчого акту, яким би було врегульовано правове становище непідприємницьких юридичних осіб та передбачалось би загальне поняття непідприємницької організації; питання її створення та припинення обов'язкові вимоги до внутрішніх нормативних документів непідприємницьких організацій; допустимість економічної діяльності, у тому числі такої, що приносить прибуток; види юридичної відповідальності і конкретні санкції за порушення законодавчих вимог.¹

Наведені міркування науковців втілювались і у відповідну законопроектну роботу. Так, на розгляд Верховної Ради України народними депутатами неодноразово вносилися проекти Закону України «Про непідприємницькі організації» від 14.03. 2000 р. № 5168, від 14 травня 2002 р. № 961 та від 25 травня 2006 р. № 909. Проте жоден із цих законопроектів прийнято не було, а спеціальні нормативно-правові акти щодо врегулювання правового становища непідприємницьких товариств приймалися безперервно. Рівень законодавчої техніки даних нормативно-правових актів не витримує жодної критики, в них часто не дотримані базові цивільно- правові уявлення про сутність та систему юридичних осіб, що закладені в ЦК України. Така ситуація має своє пояснення, адже в Основному акті приватного права не міститься належної регламентації поняття та системи непідприємницьких юридичних осіб.

Хочемо зазначити, що раніше ідея щодо доцільності прийняття Закону України «Про непідприємницькі організації» нами сприймалась доволі позитивно. Проте на сьогодні за умов чинності такої розгалуженої системи нормативно-правових актів, якими регламентуються конкретні різновиди непідприємницьких структур зі статусом юридичної особи та тенденції до появи нових, перспектива прийняття зазначеного Закону нами не сприймається, адже він не

¹ Мельник С. Б. Деякі правові аспекти діяльності некомерційних організацій в Україні. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2002. № 2. С. 56–59.

зможе виступити достатньою базою для визначення приватноправового статусу непідприємницьких організацій.

У зв'язку з цим варто погодитись із А. В. Зеліско, яка, досліджуючи проблеми цивільно-правового регулювання непідприємницьких товариств, правильно вказує, що з урахуванням світової законодавчої практики щодо уніфікації, а не диференціації законодавства, прийняття окремого закону про правовий статус непідприємницьких товариств сьогодні втрачає свою актуальність. Виникає потреба розробки основних концептуальних положень визначення статусу непідприємницьких товариств в нормах ЦК України. Такі положення повинні окреслювати основні принципи реалізації правосуб'єктності непідприємницькими товариствами, встановлювати критерії їх класифікації з метою визначення специфіки правового статусу окремих організаційно-правових форм.¹

Отже, на основі зазначеного вище слід наголосити на потребі вдосконалення саме положень ЦК України і наповнення останнього нормами, якими б визначалась система непідприємницьких товариств. Таке законодавче рішення, по-перше, підкреслювало б тезу з приводу того, що «інститут юридичних осіб є ядром цивільного права», а отже, фундаментальні норми щодо врегулювання їх правового становища як суб'єктів цивільного права повинні закріплюватись саме на рівні Кодексу. По-друге, це також сприяло б розвитку законодавчих актів, якими врегульовується правове становище окремих непідприємницьких товариств, у тому числі громадських об'єднань, організацій роботодавців, політичних партій, благодійних організацій, релігійних організацій, товариств споживчої кооперації кредитних спілок, професійних спілок на однакових методологічних засадах, що закладені в межах ЦК України.

1.3. Роль локальної правотворчості у регламентації статусу непідприємницьких товариств

Продовжуючи характеристику приватноправових засад регламентації непідприємницьких товариств, важливо зосередити

¹ Зеліско А. В. Концептуальні положення правової регламентації статусу непідприємницьких товариств. Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвєєвські цивілістичні читання) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 листопада 2011 р.). К.: Алерта, 2012. С. 192–194.

увагу на характеристиці значення локальної правотворчості у цьому процесі, до розкриття особливостей якої звернемось у рамках цього розділу монографії.

Загалом, ведучи мову про елементи механізму правового регулювання статусу непідприємницьких товариств, слід наголосити, базовим елементом даного механізму виступатиме норма права, що регулює цивільні відносини. Під такими нормами права традиційно розуміються норми, що містяться у актах цивільного законодавства України. Проте регламентація внутрішніх відносин непідприємницьких товариств та їх взаємодії з іншими юридичними та фізичними особами здійснюється не тільки на законодавчому рівні. Загалом юридична рівність, вільне волевиявлення та майнова самостійність учасників цивільних відносин створюють об'єктивну передумову для вчинення ними дій, що мають юридичне значення, з метою забезпечення саморегулювання (внутрішнього регулювання) їх взаємних відносин. Саморегулювання відносин у приватноправовій сфері здійснюється за допомогою таких локальних актів, як статuti і положення юридичних осіб, договори та односторонні правочини¹. З огляду на вказане, З. В. Ромовська слушно наголошує, що цивільні правовідносини - це результат врегулювання цивільних відносин за допомогою закону, договору, статуту, звичаю².

Ю. М. Жорнокуй зауважує, що нормативне забезпечення корпоративних відносин здебільшого потребує деталізації, яка вчиняється на локальному рівні через положення статуту чи засновницького договору, а на індивідуальному – корпоративного договору³. Наведена теза щодо потреби деталізації на локальному рівні справедлива і для непідприємницьких товариств.

Дослідниками вірно зауважується, що «у юридичній літературі приділяється велика увага корпоративним правовідносинам та корпоративним правам учасників господарських товариств. Натомість, правова природа відносин за участі осіб у

¹ Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред.: В. І. Борисової, І.В.Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. С. 43.

² Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс : підручник. Київ : Атіка, 2005. С. 169.

³ Жорнокуй Ю. М. Правове забезпечення корпоративних правовідносин: пріоритет за імперативністю чи диспозитивністю. Право і безпека. 2023. № 1. С. 113-120. С. 117.

непідприємницьких товариствах залишається досі недостатньо дослідженою. Це, у свою чергу, спричиняє на практиці порушення норм законодавства, що знаходить своє місце в установчих документах та локальних нормативних актах юридичних осіб»¹.

Необхідність локального регулювання відносин у непідприємницьких товариствах обумовлена, насамперед, передбаченими законом імперативними нормами. Водночас, у значній мірі, загальність або рамковість правового регулювання також змушує учасників товариств самостійно створювати і вдосконалювати правила для ефективного функціонування юридичної особи – через прийняття і зміну локальних актів. Саме ці акти дозволяють непідприємницьким товариствам деталізувати як організаційні аспекти своєї діяльності, так і загалом здійснювати ефективне внутрішнє регулювання значного спектру відносин в межах юридичної особи. На рівні законів встановлюються форми та межі існування та діяльності непідприємницьких товариств, а також вимоги до них. Проте суспільні процеси призводять до трансформації управління та збільшення гнучкості діяльності не тільки серед підприємницьких товариств. Найрізноманітніші споживчі товариства на сьогодні змушені пристосовувати свою діяльність до мінливих економічних та соціальних реалій. Водночас зміни законодавства в частині діяльності закладів освіти та науки також вимагають не тільки приведення внутрішніх актів у відповідність новим положенням законодавства, вони вимагають трансформації всього підходу до внутрішнього регулювання у даних закладах.

Питання осмислення цієї діяльності, як і пов'язане питання щодо того, яку роль відіграють локальні акти, що є її результатом, є обширним і комплексним, а тому його охоплення доцільно розділити на декілька аспектів: 1) дослідження з точки зору існуючих підходів у теорії права; 2) розгляд з точки зору підходів цивілістики; 3) дослідження вираження у правозастосуванні; 4) аналіз положення цивільного законодавства, тобто як ЦК, так і окремих законів, що присвячені різним непідприємницьким товариствам.

¹ Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права : монографія / За наук. ред. М. К. Галянтича. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. С. 89.

Осмилення регулювання цивільних відносин безпосередньо стосується конкретних джерел цивільного права, які, у свою чергу, нерозривно пов'язані із питанням «правотворчості», оскільки остання є тим процесом, зі здійсненням якого пов'язується створення правових норм.

П. М. Рабінович зазначає, що правотворчість (нормотворчість) – це діяльність компетентних державних органів, органів місцевого самоврядування, уповноважених державою громадських об'єднань, або (у передбачених законом випадках) усього народу чи його територіальних громад із встановлення, зміни чи скасування юридичних норм¹. М. С. Кельман та О. Г. Мурашин визначаються правотворчість як форму «владної діяльності уповноважених суб'єктів (перш за все держави), спрямованої на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких в чинну юридичну систему запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми»². Наявні і досить широкі визначення, якими не пропонується будь-яка конкретизація суб'єктів правотворчості. Так, Р. Б. Тополевський вказує, що «правотворчість – діяльність із встановлення, зміни, скасування і систематизації правових норм, здійснювана суб'єктами правотворчості»³. У наведених визначеннях акцентується увага на різних аспектах правотворчості. Зокрема у частині конкретизації суб'єктів правотворчості існують як вузький, так і широкий підходи, що свідчить про неоднорідність розуміння цього явища. Водночас у них вказується на ключові ознаки правотворчості: спрямованість на створення, зміну чи скасування правових норм та участь певних компетентних суб'єктів.

Існують і критичні позиції щодо наявних сьогодні підходів до правотворчості. Наприклад, О. В. Цельєв визначає, що «правотворчість як частина загального процесу правотворення – це особливий вид діяльності, притаманний спеціально уповноваженим органам, із формулювання, зміни або скасування правових норм, в основі яких лежать потреби та інтереси людей». При цьому вчений

¹ Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. С. 137.

² Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: підруч. / М. С. Кельман. О. Г. Мурашин. Київ: Кондор, 2005. С. 337.

³ Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів. ЛьвДУВС, 2020. С. 163.

зауважує, що «у вітчизняній правовій літературі процес правотворчості, за попередньою радянською традицією, досить часто продовжує подаватися як «обезлюднений», тобто такий, що здійснюється виключно «кастою обраних» – державних посадовців (чиновників) і депутатів. На жаль, в українських реаліях це справді нерідко виглядає саме так. Громадяни у такому разі виступають переважно як пасивні об'єкти правотворчості»¹.

Наведений критичний підхід заслуговує на увагу хоча б зважаючи на те, що, наприклад, В. Е. Теліпко, говорячи про характер (форми) участі держави в механізмі правотворчості, виділяє безпосередню (пряму) правотворчість та, серед інших (делегованої, спільної), санкціоновану правотворчість, тобто «санкціонування актів, прийнятих організаціями (комерційними і некомерційними) громадянського суспільства, або надання останнім попереднього дозволу на їх видання»². Також правотворчість визначається як правова форма діяльності держави за участю громадянського суспільства (у передбачених законом випадках), пов'язана із встановленням (санкціонуванням), зміною, скасуванням юридичних норм³. При цьому однією із форм участі держави у правотворчості називається та ж санкціонована правотворчість, яка полягає у затвердженні актів, прийнятих організаціями громадянського суспільства — недержавними об'єднаннями: суспільними (партіями, профспілками та ін.) і комерційними (акціонерними товариствами та ін.), або в попередньому дозволі щодо їх видання⁴. Таким чином навіть фактично наявна правотворчість різних організацій, згідно із окремими підходами, не вважається правотворчістю, натомість їхня правотворчість пов'язується тільки із волею держави та відповідною «санкцією». Зауважимо тут про певну розбіжність між нашим підходом та наведеними науковими підходами щодо можливого визначення правотворчості непідприємницьких товариств як санкціонованої. Щонайменше варто висловити застереження в тій

¹ Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2015. С. 193.

² Теліпко В. Е. Загальна теорія держави і права. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 360.

³ Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. пер. з рос. Харків: Консум, 2001. С. 293.

⁴ Там само, С. 300-301

частині, що держава не затверджує локальні акти відповідних товариств, а тільки здійснює реєстрацію окремих локальних актів відповідно до закону. Чому передує затвердження даних актів засновниками чи органами непідприємницького товариства.

Одночасно сучасна наука теорії держави і права пропонує різноманітні підходи до класифікації правотворчості, враховуючи її багатовимірність і складність, як щодо процедури здійснення, так і результатів правотворчої діяльності. Правотворчість поділяють на різні види, як за суб'єктним критерієм, так і юридичною силою актів, що є результатом правотворчості. Загалом існує багато класифікацій, однак у контексті даного дослідження вважаємо за доцільно виокремити і проаналізувати ті підходи, які звертаються, серед іншого, до правотворчості, яка здійснюється юридичними особами. Враховуючи наведене, варто проаналізувати, хто конкретно визначається дослідниками як суб'єкти правотворчості.

Наприклад, вже згадана В. Е. Теліпко до підзаконної відносить правотворчості громадських об'єднань, яка «виражається у розробці і прийнятті статутів, у яких визначаються права і обов'язки цих об'єднань, порядок їх діяльності, реорганізації та ліквідації. Нормативні акти видаються також їх керівниками. Ці нормативні рішення мають силу остільки, оскільки відповідають чинним нормативно-правовим актам, виданим державою. На відміну від правотворчих функцій державних органів, нормотворча діяльність громадських об'єднань, як правило, виключає можливість самостійного прийняття ними норм права»¹. О.В. Цельсєв вказує, що «державні та недержавні організації за певних обставин також можуть бути суб'єктами правотворчості. Передусім йдеться про органи управління юридичних осіб, політичні партії, релігійні організації, різноманітні громадські організації, зокрема, профспілки, організації, які здійснюють професійне самоврядування, наприклад аудиторів, адвокатів, майнових оцінщиків тощо. Для забезпечення своєї діяльності вони можуть створювати корпоративні норми, що містять правила поведінки, обов'язкові для дотримання у межах цієї корпорації, наприклад, профспілкові угоди, професійні стандарти та правила, колективні трудові договори між працедавцем та трудовим

¹ Теліпко В. Е. Загальна теорія держави і права. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 362.

колективом, статуту тощо. Свого правового (юридичного) характеру ці норми набувають в процесі їх сприйняття і застосування не стільки членами організації, яка прийняла таку норму, скільки в процесі сприйняття і застосування цих норм державою для цілей правового регулювання, а також судом в процесі розв'язання спорів¹.

П. М. Рабінович класифікуючи види юридичної правотворчості за суб'єктами виділяє «правотворчість громадських об'єднань (які уповноважені державою на встановлення юридичних норм)»². В. М. Кириченко та О. М. Куракін класифікуючи правотворчість за суб'єктами виділяють окремо «правотворчість громадських організацій (об'єднань)» і деталізують, що вона «виражається у прийнятті рішень (статутів), у яких визначаються права і обов'язки членів організації, порядок діяльності, реорганізації та ліквідації самої організації»; також вони виділяють «локальну правотворчість, яка виражається у прийнятті конкретним підприємством, установою, організацією статутів, положень, правил, виданні наказів, розпоряджень, посадових інструкцій тощо»³. Наведені вище позиції і використовувана вченими термінологія змушує нас звернутися до пошуку необхідного понятійного апарату в частині виокремлення правотворчості непідприємницьких товариств. Проводячи поділ в залежності від суб'єктів правотворчості С. В. Плавич, серед інших, окремо виділяє правотворчість громадських організацій та локальну правотворчість⁴.

Вже досліджуючи корпоративні акти у системі джерел права України М.О. Томашевська поділяє їх, залежно від виду організації, на: акти державних та комунальних організацій; акти некомерційних організацій (статуту політичних партій, об'єднань громадян та ін.);

¹ Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. С. 197-198.

² Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. С. 138.

³ Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. С. 107.

⁴ Плавич С. В. Теоретико-методологічні засади правотворчості : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. Київ, 2009. 16 с.

акти комерційних недержавних організацій.¹ Вчена при цьому зазначає, що корпоративна правотворчість не є делегованою чи санкціонованою з боку держави, вона розглядається як закріплене державою повноваження організацій, товариств, підприємств, об'єднань та інших суб'єктів щодо здійснення ними правотворчих функцій². Якщо ж поглянути на посібник із нормотворчої діяльності, то в межах локальної нормотворчості виділяється як нормотворчість об'єднань громадян (сюди відноситься: рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо), так і корпоративна нормотворчість³.

Відповідно О. В. Цельєв, після аналізу ряду джерел права зазначає, що сучасна наука і практика виокремлюють також й інші джерела («м'яке» право, правову практику та *корпоративні норми*) як способи закріплення правових норм. Інколи такі джерела називають нетрадиційними або другорядними, допоміжними, разом з тим вони існують і мають можливість практичного застосування⁴. Відповідні зауваженням ми сприймаємо. При цьому відмітимо, що хоча використана термінологія прямо не впливає на існування і застосування локальних правових актів непідприємницьких товариств, проте використання коректного понятійного апарату є необхідним з точки зору розуміння природи правових явищ, що мають вплив на правозастосування. Тому зауважимо, що термінологія, яку ми наводимо при цитуванні позицій вчених, а саме про локальні правові акти як «допоміжні» чи «похідні» або «вторинні», ніяким чином не повинна впливати на їх визнання як джерела права. Адже сьогодні це значення підтверджується як, опосередковано, у положеннях актів законодавства, так і рішеннями Верхового Суду та судів нижчих інстанцій, про що йтиметься далі у межах даного підрозділу.

¹ Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2005. С. 132-133.

² Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2005. С. 6.

³ Риндюк В. І. Нормотворча діяльність : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2009. С. 109-114.

⁴ Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. С. 168-170.

Таким чином, наведені позиції дозволяють говорити про правотворчість непідприємницьких товариств, яка є одним із видів правотворчості і спрямована на регулювання внутрішніх відносин у межах відповідних товариств. Особливість цієї діяльності полягає у створенні норм, що стосуються виключно членів відповідного товариства, регулюють їх права, обов'язки, порядок діяльності та взаємодії. Наприклад, наводяться наступні ознаки корпоративних норм: 1) встановлюються від імені конкретного об'єднання громадян і виражають волю (інтерес) цього об'єднання; 2) обов'язкові тільки для членів цього об'єднання, тобто мають точну кількісну визначеність; 3) забезпечуються передбаченими внутрішніми організаційними заходами, аж до виключення з членів об'єднання; щодо забезпечення їх державою, то воно може бути тільки опосередкованим; 4) не повинні суперечити нормам права, санкціям, встановленим у нормативно-правових актах; 5) є додатковими стосовно норм права, виданим державою¹. Наведені ознаки у значній мірі характеризують і локальні правові норми, що приймаються непідприємницькими товариствами. Вони показують загальні особливості таких норм у регламентації діяльності непідприємницьких товариств та дозволяють відмежувати їх від інших елементів механізму правового регулювання.

Щодо найменування відповідної діяльності, то за основу можна взяти визначення «локальної корпоративної правотворчості» як діяльності «органу або членів/учасників юридичної особи корпоративного типу щодо встановлення, зміни або скасування локальних правових норм для регулювання корпоративних відносин між членами/учасниками такої юридичної особи». У даному випадку «локальність» означає обмежену юридичну дію, тобто поширення на учасників/членів юридичної особи, а «корпоративна» означає характер відносин – тобто норми, які створюються, регулюють корпоративні відносини². Відповідно у випадку правотворчості непідприємницьких товариств доцільно вести мову про «локальну правотворчість», оскільки про «корпоративні відносини» йтиметься тільки щодо окремих непідприємницьких товариств, у яких наявні корпоративні

¹ Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. пер. з рос. Харків: Консум, 2001. С. 273.

² Зозуляк О., Сулима А. Локальна корпоративна правотворчість: визначення поняття та ознак. Приватне право і підприємництво. 2022. Вип. 21. С. 98.

відносини. Поняття же «локальна корпоративна правотворчість» або «корпоративна правотворчість» є вужчими, та, навіть за можливості охопити ними окремі непідприємницькі товариства, вони точно не здатні охопити всі непідприємницькі товариства. Тому варто застосовувати поняття «локальна правотворчість» для позначення правотворчості непідприємницьких товариств.

Зауважимо, що «як джерелами корпоративного права є система форм, в яких містяться корпоративні норми, так і результатом локальної корпоративної правотворчості є певні форми, в яких учасники корпорацій закріплюють локальні корпоративні норми»¹. Відповідно формами вираження або результатом локальної правотворчості є конкретні джерела права – статuti і положення непідприємницьких товариств, а також інші правові акти. Водночас наявні різні підходи до найменування відповідних актів, а також вже внутрішнього поділу таких актів на різні види. Для детального аналізу останнього варто звернутися безпосередньо до наукових напрацювань представників цивільного та господарського права.

На думку Р. А. Майданика під локальними правовими актами варто розуміти юридичні дії, які вчинені уповноваженими органами юридичних осіб відповідно до законодавства, регламентують відносини, що виникають і діють у межах даної юридичної особи, закріплюють індивідуально-правовий статус та обов'язкові для виконання працівниками й учасниками цієї організації². Передумови помітної ролі локальної правотворчості юридичних осіб в Україні були закладені на початку незалежності. У цей період І. В. Спасибо-Фатєєвою відмічається, що численні диспозитивні норми, що містяться у цивільних законах, або відсутність у них регулювання тих чи інших відносин дозволили досягти такого врегулювання шляхом прийняття локальних нормативних актів. Все більшого значення набувають установчі документи юридичних осіб та їх внутрішні

¹ Сулима А. П. Диспозитивність в локальній корпоративній правотворчості: дис. ... д-ра філософії з права : 081 / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 2023. С. 91.

² Майданик Р. А. Локальні акти в цивільному праві України: поняття, природа, класифікація. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 10. С. 79.

(внутрішньо корпоративні) документи, наприклад, положення про органи юридичної особи тощо¹.

При цьому серед термінології науковців існує проблема використання різних понять для позначення локальних актів юридичних осіб². Серед представників приватного права є різні підходи, ми же наведемо основні із них. Представники першого підходу використовують поняття «локальні корпоративні акти» або «корпоративні акти» в значенні актів господарських товариств, що засновані на відносинах участі/членства. Окремі представники даного підходу, досліджуючи локальні корпоративні норми та локальні корпоративні акти, вказують, що корпоративні відносини складаються між господарським товариством (ТОВ/ТДВ та АТ) і його учасником або акціонером, завдяки чому останній може реалізувати права, що виникають у нього внаслідок такого правового зв'язку і йменуються корпоративними правами³. Прихильниками даного підходу є І. В. Спасибо-Фатєєва⁴, О. М. Гончаренко⁵, О. Ю. Тичкова⁶ та інші. У свою

¹ Спасибо-Фатєєва І.В. Цивілістика: на шляху формування доктрин. Х.: Золоті сторінки, 2012. С. 346.

² Дана проблема буде помітна далі в тексті підрозділу при наведенні цитат окремих дослідників. Обумовлено це тим, що при наведенні авторських думок зберігається термінологія автора. При цьому, за необхідності, робиться застереження стосовно того змісту, який вкладає у цитоване поняття окремий вчений.

³ Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. С. 31.

⁴ Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 47-52.

⁵ Гончаренко О. Корпоративний акт як засіб саморегулювання господарської діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 34-39.

⁶ Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 20 с.

чергу М. О. Томашевська¹, М. Г. Ісаков та В. Г. Паркулаб² під «корпоративними актами» розуміють акти як підприємницьких, так і непідприємницьких юридичних осіб. Р. А. Майданик використовує поняття «локальні акти», «локальні правові акти», «локальні цивільно-правові акти» тощо для позначення актів всіх юридичних осіб приватного права³. Багато інших представників приватного права також використовують наведені чи інші поняття для позначення актів юридичних осіб. При цьому поняття «локальні нормативні акти», «локальні нормативно-правові акти» тощо використовуються представниками науки трудового права⁴, що ускладнює можливість знаходження універсального поняття, яке б чітко позначало і охоплювало тільки відповідні акти непідприємницьких товариств, без змішування із джерелами права, які регулюють трудові відносини.

Відмінності між наведеними позиціями показують навіть без дискусії щодо аргументованості та обґрунтованості окремих із них відсутність єдиного розуміння таких базових понять як «корпоративний акт», «локальний акт», «локальний нормативний акт» та «локальний правовий акт». Варто тут відмітити й недоліки і відсутність будь-якої чіткості у законодавчому регулюванні, наприклад те, що у Цивільному кодексі України йдеться тільки про

¹ Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2005. 214 с.

² Ісаков М. Г. Паркулаб В. Г. Тенденції і перспективи становлення корпоративної нормотворчості: зарубіжний досвід. Науковий вісник публічного і приватного права. 2017. № 5. С. 132-137.

³ Майданик Р. А. Локальні акти в цивільному праві України: поняття, природа, класифікація. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 10. С. 78-85.; Майданик Р. А. Джерела цивільного права України: поняття, система, види. Право України. 2013. №5. С. 294-309.; Майданик Р. А. Вчення про джерела цивільного права України. Право України. 2017. №6. С. 53-63.

⁴ Сіроха Д. І. Особливості локальних нормативних актів у сфері праці. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2016. № 31. С. 174-184.; Бірюкова А. Поняття і сутність локальних нормативно-правових актів у системі джерел трудового права. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 6. С. 75-78.; та інші.

установчі документи (статут, засновницький договір (ст. 87)) та положення про філії і представництва (ст. 95).

Загалом непідприємницькі товариства для саморегулювання своєї діяльності приймають різні локальні акти для регулювання різних сфер діяльності юридичної особи. Ми можемо розділити їх на два основні види: установчі документи (статут, засновницький договір); акти внутрішнього регулювання (положення про органи юридичної особи та різноманітні внутрішні правила, що стосуються діяльності юридичної особи тощо). При цьому Р. А. Майданик пропонує класифікацію за характером нормативності норм, наявних у локальних актах. За характером нормативності норм, наявних у локальних актах, вони можуть мати характер правових актів, які залежно від їх різновиду можуть мати як нормативний, так і ненормативний характер. За цим критерієм можна виділити дві основоположні групи локальних правових актів – нормативно-правові та індивідуальні (акти застосування права). Локальні нормативно-правові акти містять правові норми, що приймаються та затверджуються уповноваженими органами управління юридичної особи, встановлюють загальні правила регулювання однотипних відносин у відповідній юридичній особі, розраховані на тривале застосування, не мають конкретного адресата й поширюються на визначене коло осіб. Юридичні особи можуть приймати й індивідуальні локальні акти (акти застосування права). Дані акти не регулюватимуть відносини в юридичній особі, а виступатимуть підставою виникнення конкретних прав та обов'язків в учасників відповідних відносин¹.

Водночас В. В. Кочин, аналізуючи органи непідприємницьких юридичних осіб приватного права, зокрема в частині становлення та розвитку корпоративного управління в умовах євроінтеграції, зазначає, що «заключною узагальненою проблемою регулювання здійснення прав і виконання обов'язків учасниками відносин у непідприємницьких товариствах та установах є їх узагальнення у відповідні корпоративні норми, які можна поділити на ті, що формуються самою організацією (подібно «келиху» містять норми, встановлені статутом, положеннями тощо), а також ті, що формуються

¹ Майданик Р. А. Локальні акти в цивільному праві України: поняття, природа, класифікація. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 10. С. 80-81.

«парасольковою» організацією (які визнаються третіми організаціями)»¹.

На підставі аналізу як наведених вище підходів так і окремих наукових позицій ми можемо зазначити, що для позначення актів непідприємницьких товариств варто використовувати більш загальне поняття, яке би вказувало на поширення їх дії на певне обмежене коло осіб та використання якого запобігало би пересіканням із термінологією дослідників правотворчості господарських товариств. Тому всі акти непідприємницьких товариств варто називати «локальними актами». При цьому важливо виокремлювати локальні акти, що встановлюють норми права, тобто мають правовий (або, як вказують окремі дослідники, нормативний) характер. Тому локальні акти та локальні норми, що мають правовий характер варто називати «локальними правовими актами» та «локальними правовими нормами» відповідно. Саме останні відіграють суттєву роль у регламентації діяльності непідприємницьких товариств, тому саме на них буде сконцентрована наша увага далі в тексті.

Загалом локальні правові акти та локальні правові норми підприємницьких та непідприємницьких товариств мають цілий ряд властивих їм ознак, що дозволяє відмежувати їх від інших регуляторів відносин у юридичній особі. Серед науковців зазначається, що корпоративні норми, безперечно, мають правовий характер, проте характеризуються окремими особливостями, зокрема, заповнюють прогалини у нормативній системі та мають субсидіарний характер. При цьому корпоративний акт посідає самостійне місце серед інших джерел права, поряд із нормативно-правовим актом, звичаєм та судовою практикою та має власні істотні ознаки². В. В. Кочин відмічає, що «у ширшому розумінні корпоративні норми є більш легітимними для учасників відносин у непідприємницьких товариствах та

¹ Кочин В. В. Органи непідприємницьких юридичних осіб приватного права: становлення та розвиток корпоративного управління в умовах євроінтеграції. Цивілістична платформа. 2024. № 2. С. 157.

² Ісаков М. Г. Паркулаб В. Г. Тенденції і перспективи становлення корпоративної нормотворчості: зарубіжний досвід. Науковий вісник публічного і приватного права. 2017. № 5. С. 133. Прим. – у даній роботі, при аналізі досвіду зарубіжної корпоративної нормотворчості, аналізуються також різноманітні об'єднання, що не мають на меті отримання прибутку.

установах, оскільки наслідком їх невиконання є припинення участі в організації»¹.

Наведені ознаки та підходи до класифікації локальних актів також актуалізують питання правової природи локальних правових актів непідприємницьких товариств. Наприклад в окремих дисертаційних дослідженнях, що присвячені джерелам цивільного права України, локальні джерела (зокрема статут юридичної особи) відносилися до допоміжних джерел цивільного права України². Вже у працях Р. А. Майданика аналізуються джерела цивільного права та проводиться їх розмежування на первинні (базові) і похідні (вторинні). До останніх відносяться судові прецеденти (національних і міжнародних судів) та джерела внутрішнього регулювання (саморегулювання) цивільних відносин їх учасниками – цивільно-правовий договір і односторонній правочин у визначених законом випадках, *локальний цивільно-правовий акт* (статути, регламенти тощо)³.

Стосовно змісту локальних правових актів та їх правової природи є цікаві для нас правові позиції Великої Палати Верховного Суду. Наприклад у постанові Великої Палати Верховного Суду від 18 березня 2020 року, серед іншого, було зауважено, що *статут є актом, в якому закріплені локальні норми матеріального права*, що врегульовують відносини, зокрема, стосовно управління юридичною особою, можуть визначати особливості спадкування частки у статутному капіталі (фонді) після смерті учасника (співвласника), а також передбачати порядок набуття спадкоємцем померлого учасника (співвласника) прав на участь у цій юридичній особі та на управління нею⁴. Посилаючись на дану постанову Велика Палата Верховного Суду вже

¹ Кочин В. В. Органи непідприємницьких юридичних осіб приватного права: становлення та розвиток корпоративного управління в умовах євроінтеграції. Цивілістична платформа. 2024. № 2. С. 159.

² Хімчук Н. І. Джерела цивільного права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Міжнар. гуманіт. ун-т. Одеса, 2011. С. 10-11, 144-152.

³ Див. Майданик Р. А. Джерела цивільного права України: поняття, система, види. Право України. 2013. №5. С. 306.; Майданик Р. А. Вчення про джерела цивільного права України. Право України. 2017. №6. С. 60.

⁴ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 березня 2020 р., судова справа № 129/1033/13-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88952196> (дата звернення: 10.11.2024).

у постанові від 29 червня 2021 року вказала на можливість врегулювання положеннями статутів як нормативними актами порядку прийняття рішень за відсутності відповідного законодавчого регулювання, а також зауважила, що статут є актом, у якому закріплені локальні норми матеріального права, що врегульовують відносини, зокрема, стосовно управління юридичною особою. Окремо висловлюючись щодо питань інституту аналогії закону Велика Палата Верховного Суду вказала, що даний інститут можна застосовувати для регулювання спірних відносин *лише у випадку, якщо їх не врегульовано нормами права, які безпосередньо регулюють ці відносини, зокрема, актами законодавства або договором чи статутом*¹. Відтак статут наводиться у переліку поряд з іншими джерелами права, такими як акти законодавства та договір. Виходячи з цього, відповідно до наведених нами наукових позицій, локальні правові акти непідприємницьких товариств варто розглядати як акти, що спрямовані на внутрішнє саморегулювання цивільних відносин через створення локальних правових норм.

Хоча у наведених вище постановах розглядаються підприємницькі юридичні особи, проте використані Верховним Судом формулювання охоплюють і непідприємницькі товариства. Тому відповідний підхід знаходить підтвердження вже у рішеннях, що стосуються конкретно різних локальних правових актів непідприємницьких товариства, які ми розглянемо при аналізі правового регулювання окремих непідприємницьких товариства.

Однак, безсумнівно, локальна правотворчість має свої межі. Зокрема у це відображено у постанові Верховного Суду від 16 грудня 2020 р., в якій було зазначено, що оскільки статут є локальним нормативним актом, тому у разі, якщо його положення суперечать закону, слід керуватися саме нормами закону². Ця позиція була підтверджена у новій постанові Верховного Суду вже від 28 квітня

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 р., судова справа № 916/2813/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98531899> (дата звернення: 10.11.2024).

² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16 грудня 2020 р., судова справа № 910/10463/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93701477> (дата звернення: 10.11.2024).

2021 р., у якій, з посилання на вище наведену постанову, окремим пунктом було констатовано, що статут є локальним нормативним актом юридичної особи¹. Розвиваючи положення стосовно вищості законодавчого регулювання щодо локальної правотворчості Великою Палатою Верховного Суду був сформульований висновок щодо співвідношення статуту та рішення загальних зборів. Зазначено, що рішення загальних зборів учасників товариства, яке за своїм змістом не відповідає закону, не створює правових наслідків, оскільки застосування імперативної норми закону не може залежати від волі приватних осіб. Такі ж наслідки настають, якщо рішення загальних зборів учасників товариства за своїм змістом не відповідає правомірним нормам статуту, оскільки останній є локальним нормативним актом юридичної особи². Дійсно, такі висновки є обґрунтованими якщо розглядати локальні правові акти як джерело «локального» права, джерело локальних норм права, яким повинні відповідати дії суб'єктів на цьому відповідному локальному рівні.

Для визначення можливих обмежень щодо локальної правотворчості можна застосувати і позицію, що стосується меж саморегулювання у договірних відносинах. Наприклад, щодо індивідуального правового регулювання (саморегулювання) договірних відносин М.Д. Пленюк висловила наступне застереження: «Наведені відносини мають або повністю відповідати законодавчій нормі, чи на основі свободи договору виражатися з урахуванням звичаїв ділового обороту, розумності, добросовісності, справедливості, а також не суперечити вимогам цивільного законодавства³. Дане твердження є справедливим і щодо локальних правових актів непідприємницьких товариств. Перш за все воно стосується змісту актів, що приймаються для реалізації законодавчої

¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 28 квітня 2021 р., судова справа № 905/279/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96668849> (дата звернення: 10.11.2024).

² Постанови Великої Палати Верховного Суду від 8 червня 2021 р., судова справа № 906/1336/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235822> (дата звернення: 10.11.2024).

³ Пленюк М. Д. Юридичні факти як підстави виникнення цивільно-правових зобов'язань (теоретичні та практичні засади) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. С. 184.

моделі правового регулювання відносин у юридичній особі і повинні відповідати загальним засадам цивільного права, що визначені у статті 3 ЦК України. Це стосується і можливості прийняття та змісту інших локальних правових актів, які можуть створюватися для деталізації правового регулювання та регламентації різних аспектів внутрішньої діяльності.

Якщо говорити про непідприємницькі юридичні особи унітарного типу, то є судові рішення, що стосуються окремих культурних чи освітньо-наукових закладів. Наприклад, проводячи співвідношення між статутом та Законом України «Про театри та театральну справу» судом першої інстанції було зазначено, що статут, як установчий документ, є локальним нормативним актом і в будь-якому разі не може суперечити законам України. При колізії (невідповідності, суперечливості) цих актів застосовуються положення Закону¹. Наявна правова позиція Верховного Суду щодо у справі про визнання нормативно-правового акту Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова незаконним та його скасування в частині. Хоча у даній справі Верховний Суд і погодився із висновком суду апеляційної інстанції щодо того, що норма локального акту до позивача не була застосована, тому суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про недоведеність факту того, що оспорювані положення внутрішнього (локального) підзаконного нормативно-правового акту університету суперечать правам та інтересам позивача, яка звернулась за захистом. Тому такий спосіб захисту прав, як визнання протиправними та скасування оспорюваних пунктів Положення не був ефективним з точки зору відновлення її прав².

Відтак варто комплексно розглянути і можливості та межі локальної правотворчої діяльності серед самостійних організаційно-

¹ Рішення Центрального районного суду м. Миколаєва від 2 жовтня 2017 р., судова справа № 490/4573/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69302363> (дата звернення: 10.11.2024).

² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 9 вересня 2020 р., судова справа № 761/29439/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91554844> (дата звернення: 10.11.2024).

правових форм непідприємницьких товариств: громадських об'єднань та споживчих товариств.

Загальні положення щодо локальних актів непідприємницьких товариств містяться у ЦК. У ч. 2 ст. 87 встановлено, що установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. У ст. 88 містяться загальні вимоги до змісту установчих документів, зокрема, ч. 1 передбачено, що у статуті товариства вказуються найменування юридичної особи, органи управління товариством, їх компетенція, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, якщо додаткові вимоги щодо змісту статуту не встановлені цим Кодексом або іншим законом. Частина 2 визначає, що у засновницькому договорі товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені цим Кодексом або іншим законом. Інші статті ЦК також містять окремі вимоги та положення щодо змісту установчих документів, як наприклад ст. 92, 96, 98 та інші. У ст. 95 йдеться про інші локальні акти – положення про філію або представництво.

Для більш ґрунтовного аналізу ролі локальних актів у регулюванні діяльності непідприємницьких товариств варто звернутися до окремих законів, що визначають правові засади створення і діяльності різних непідприємницьких товариств та окреслюють межі локальної правотворчості відповідних товариств. Так, наприклад, зауважується, що «оскільки питання членства у непідприємницьких товариствах не є настільки врегульованим на законодавчому рівні як участь у підприємницьких товариствах, то у цій сфері досить якісно працює інститут локальної правотворчості і на рівні багатьох положень, які визначають права та обов'язки членів різних непідприємницьких товариств детально прописуються права членів таких юридичних осіб»¹. Водночас різні види непідприємницьких товариств мають свою специфіку в частині

¹ Зозуляк О., Кузик В. Правове регулювання членських правовідносин у непідприємницьких товариствах. Приватне право і підприємництво. 2024. Випуск 24. Частина 2. № С. 112.

правотворчих можливостей і окреслених меж відповідної правотворчості.

Особливо важливим питання локальної правотворчості є для громадських об'єднань, визначальним принципом діяльності яких є самоврядність. Зазначається, що «цивільну правоздатність громадських організацій можна окреслити як здатність мати цивільні права і виконувати обов'язки, змістом правоздатності є особисті немайнові та конкретно майнові права, що визначаються для цих організацій Цивільним кодексом України й іншими нормативно-правовими актами, а також можуть закріплюватися статутом. Межі правоздатності певної громадської організації окреслюються метою її створення та діяльності, що передбачені статутом»¹.

Частина 1 ст. 11 Закону України «Про громадські об'єднання» визначає перелік відомостей, які обов'язково повинні міститися у статуті. Водночас у ч. 2 ст. 11 передбачено, що у статуті громадського об'єднання можуть бути передбачені додаткові положення щодо утворення, діяльності і саморозпуску чи реорганізації громадського об'єднання, що не суперечать закону. Наведена норма дає доволі широкі можливості при здійсненні локальної правотворчості. Проте це призводить і до проблем на практиці. Наприклад, Б. В. Чернявська, досліджуючи адміністративно-правове забезпечення реалізації приватними особами права на свободу об'єднання у громадські організації в Україні, виділяла окремі проблеми щодо реєстрації статутів громадських об'єднань. Наприклад, «з одним й тим самим зразком статуту в одному відділі територіального органу юстиції можуть відмовити у державній реєстрації громадської організації, а в іншому – здійснити її державну реєстрацію»². «Окрім того, у результаті проведення органами державної влади правової експертизи, статутів громадських організацій визначалася невідповідність законодавству тих чи інших положень установчих документів організацій, що ставало підставою для відмови у легалізації, часто без

¹ Гарасимів Т. Правовий статус громадських організацій України: євроінтеграційний процес стандартизації. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2019. Випуск 22. С. 24.

² Чернявська Б. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації приватними особами права на свободу об'єднання у громадські організації в Україні: дис. д. філос. (081 Право). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2021. С. 121.

конкретизованих пояснень»¹. Одночасно щодо частих відмови в реєстрації об'єднання зауважується, що вони «є різними за змістом, проте найчастіше вони порушують Європейську конвенцію про захист прав людини та Конституцію України. Зокрема, ці відмови не визначають навіть, яким чином можливі недоліки статуту загрожують інтересам, указаним у частині 2 статті 11 ЄКПЛ або статтях 36, 37 Конституції: національній безпеці, громадському порядку, охороні здоров'я населення чи правам інших осіб. Часто таким відмовам узагалі бракує аргументації, й вони ґрунтуються на достатньо довільному тлумаченні статуту організації та законодавства»².

Проте подібні проблеми не повинні впливати на доцільність і необхідність локальної правотворчості. Науковцями також відмічалася важливість локальної правотворчості щодо окремих сфер діяльності громадських об'єднань. Наприклад Ю. І. Парута вказує, що нормативно-правове регулювання щодо сплати членських внесків вичерпується лише згадкою про них при характеристиці власності громадського об'єднання зі статусом юридичної особи. Таким чином правові норми, які покликані регламентувати порядок та особливості сплати членських внесків у громадському об'єднанні, у Законі України «Про громадські об'єднання» відсутні³. Це пов'язано з тим, що громадським об'єднанням *надається значна свобода локальної правотворчості*, яка проявляється в тому, що попри існування загальнозстановлених законодавчих вимог щодо громадських об'єднань, зазвичай їм надається можливість відступлення від них через встановлення інших правил у своїх статутах чи положеннях⁴.

¹ Чернявська Б. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації приватними особами права на свободу об'єднання у громадські організації в Україні: дис. д. філос. (081 Право). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2021. С. 158.

² Там само, С. 197-198.

³ Парута Ю.І. Окремі аспекти визначення сутності договору про сплату членських внесків у громадському об'єднанні. Договір як універсальна форма правового регулювання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 20 березня 2020 р.). Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. С. 63.

⁴ Парута Ю. І. Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. акад.

Відповідно до позиції Конституційного Суду України, громадська організація може захищати в суді особисті немайнові та майнові права як своїх членів, так і права та охоронювані законом інтереси інших осіб, які звернулися до неї за таким захистом, *лише у випадках, якщо таке повноваження передбачено у її статутних документах* та якщо відповідний закон визначає право громадської організації звертатися до суду за захистом прав та інтересів інших осіб¹. Посилаючись на дану правову позицію у справі, що розглядалась за позовом громадської організації, суд апеляційної інстанції відмітив, що відповідно до загальноновживаної термінології, статутний документ - це основний локальний нормативний акт, що визначає порядок діяльності юридичної особи. В ньому зазначаються повноваження органів управління та порядок прийняття ними рішень, а також міститься інша інформація, встановлена законом². Однак не тільки установчі документи, зокрема статут, визнаються локальними нормативними актами. До локальних нормативних документів громадської організації суди також відносять, наприклад, положення про відокремлені підрозділи організації³.

Таким чином, ні в якому разі не варто применшувати значення локальної правотворчості у громадських об'єднаннях. Адже саме від його здійснення у подальшому буде залежати можливість об'єднання належним чином реалізовувати мету (цілі) діяльності.

Важливість локального регулювання можна побачити і на прикладі кооперативів, що є видами споживчих товариств. Відповідно

прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2015. С. 14.

¹ Рішення Конституційного Суду України №12-рп/2013 від 28 листопада 2013 року. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-13#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

² Постанова Апеляційного суду Дніпропетровської області від 31 липня 2018 р., судова справа № 199/125/17-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75833551> (дата звернення: 10.11.2024).

³ Рішення Апеляційного суду Одеської області від 23 квітня 2015 р., судова справа № 522/1071/14-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44305726> (дата звернення: 10.11.2024).

до статті 8 Закону України «Про кооперацію» статут кооперативу є правовим документом, що регулює його діяльність. Стаття же 11 (Вступ до кооперативу) Закону встановлює, що вступ до кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви. Особа, яка подала заяву про вступ до кооперативу, вносить вступний внесок і пай у порядку та розмірах, визначених його статутом. Рішення правління чи голови кооперативу про прийняття до кооперативу підлягає затвердженню загальними зборами його членів. Порядок прийняття такого рішення та його затвердження визначається статутом кооперативу. Відтак, при аналізі даних норм вже у справі за позовом фізичної особи до гаражно-будівельного кооперативу (зареєстрований як обслуговуючий кооператив), суд першої інстанції (рішення якого було залишено без змін судами апеляційної¹ та касаційної² інстанції) вірно відмітив, що термін розгляду такої заяви на засіданні правління кооперативу та винесення ним рішення, в законі не встановлено. Таким чином, *зазначене питання віднесено до локальної правотворчості*, тобто кооперативи отримали можливість встановлювати такий строк на свій розсуд, із зазначенням строку розгляду такої заяви в статуті кооперативу³.

Локальні правові акти кооперативу мають важливе значення і при виключенні членів кооперативу. Наприклад наявна судова практика щодо положень статей 13 та 15 Закону України «Про кооперацію» у справі щодо поновлення членом кооперативу, скасування рішення правління та повернення земельної ділянки у користування особи (що була їй виділена, а при виключенні передана іншій особі – *прим. моя*). У даній справі суд апеляційної інстанції прийшов до висновку, що особа, членство якої не припинено у встановленому законом та

¹ Постанова Апеляційного суду Черкаської області від 7 травня 2019 р., судова справа № 711/6059/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81594947> (дата звернення: 10.11.2024).

² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 4 грудня 2019 р., судова справа № 711/6059/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86241159> (дата звернення: 10.11.2024).

³ Рішення Придніпровського районного суду міста Черкаси від 30 січня 2019 р., судова справа № 711/6059/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79803141> (дата звернення: 10.11.2024).

локальними нормативними актами порядку, має право на користування земельною ділянкою до прийняття такого рішення, про, що також правильно зазначено в оскаржуваному рішенні суду¹. Судом було наголошено на необхідності детально врегульовувати питання виключення членів кооперативу саме у локальних правових актах, які повинні приймати члени кооперативу.

При цьому, у випадку виходу членами кооперативу за визначені законом межі локальної правотворчості, суди також не займають категоричну позицію щодо однозначної недійсності положень локальних правових актів, які не узгоджуються із положеннями Закону. З цього приводу Верховний Суд зауважує наступне: «однак не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень, для визнання недійсними рішень загальних зборів повинен бути доведеним факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника кооперативу, позивача. Вирішуючи питання про захист порушеного права, суд має враховувати інтереси і самого товариства і його інших учасників, тобто дотримуватися балансу інтересів учасників товариства і самого товариства...» (п.п. 77, 78).

Відтак щодо сільськогосподарського кооперативу, у статуті якого було передбачено, що «загальні збори обирають шляхом прямого таємного голосування голову кооперативу та членів правління... крім того, зазначеною статтею передбачено, що загальні збори можуть розглядати й інші питання діяльності Кооперативу», Верховний Суд наголосив, що «обрання голови правління Кооперативу загальними зборами членів..., а не правлінням з числа його членів, не є безумовною підставою для визнання загальних зборів недійсними, оскільки відповідно до статуту загальні збори можуть розглядати й інші питання діяльності Кооперативу. Крім того, така процедура як обрання голови правління загальними зборами членів Кооперативу не

¹ Рішення Апеляційного суду Запорізької області від 17 квітня 2018 р., судова справа 310/7632/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73551817> (дата звернення: 10.11.2024).

нівелює волевиявлення самих членів на обрання голови правління» (п. 140)¹.

Якщо розглядати положення законодавства, що стосуються інших локальних правових актів кооперативів, то можна навести положення ч. 1 статті 9 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». У відповідній нормі, зокрема, передбачається, що правила внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського кооперативу є *внутрішнім нормативним документом* сільськогосподарського кооперативу, що визначає особливості реалізації положень статуту такого кооперативу. Це ж відображено у пункті 2 Розділу I Примірних правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського кооперативу, який передбачає, що дані правила є *внутрішнім нормативним документом* сільськогосподарського кооперативу, що визначає механізми та способи реалізації положень статуту кооперативу². З цього приводу Ю. Я. Попко, аналізуючи правовий статус сільськогосподарських кооперативів, зауважує, що «хоча у сільськогосподарських кооперативах законодавчо передбачено прийняття такого локального акта, як правила внутрішньогосподарської діяльності, останні вважаються внутрішнім нормативним документом відповідного кооперативу, який покликаний визначити особливі умови порядку реалізації приписів статуту сільськогосподарського кооперативу»³.

Щодо ОСББ ч. 1 ст. 7 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» встановлює, що статут об'єднання складається *відповідно до типового статуту*, який затверджується центральним органом виконавчої влади, що

¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 27 березня 2023 р., судова справа № 906/908/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109898004> (дата звернення: 10.11.2024).

² Про затвердження примірних правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського кооперативу : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 06.04.2021 р. № 703. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0703915-21#n6> (дата звернення: 10.11.2024).

³ Попко Ю. Я. Правовий статус сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань за законодавством України. Актуальні проблеми держави і права. 2021. Вип. 92. С. 83.

забезпечує формування державної житлової політики і політики у сфері житлово-комунального господарства. Також у цій частині наведений перелік питань, які повинні бути визначені у статуті. Згідно ч. 2 ст. 7 «статут може містити також *інші положення, що є істотними для діяльності об'єднання* та не суперечать вимогам законодавства».

Як ми бачимо, щодо статуту ОСББ Закон містить одразу декілька норм, що обмежують можливий зміст статуту. Це як вимога щодо складання статуту відповідно до типового статуту, так і вказівка на те, що він може містити тільки ті інші положення, що є істотними для діяльності об'єднання. При цьому, хоча останнє положення дозволяє певну варіативність, воно не дозволяє до кінця зрозуміти свободу співвласників при викладенні положень статуту. Водночас Верховний Суд, розглядаючи справу щодо недійсності окремих положень статуту ОСББ, зауважив, що «Типовий статут містить загальні положення, які мають бути відображені у ньому, форма складення та *зміст статуту об'єднання співвласників багатоквартирного будинку не є вичерпним, щодо положень, викладених у ньому, а може бути конкретизований та доповнений*. Проте, не повинен суперечити загальним вимогам» (пп. 5.9). Таке розуміння Верховного Суду може свідчити про можливості тлумачення приписів ч. 2 ст. 7 саме у напрямку більшої свободи співвласників.

Водночас у цій же справі було зауважено, «якщо положення статуту ОСББ як акта, який визначає правовий статус цієї юридичної особи, суперечать законодавству та/або порушують права та охоронювані законом інтереси співвласників багатоквартирного будинку (в даному випадку позивача), за наявності відповідного спору окремі положення статуту можуть бути визнані недійсними шляхом подання позову щодо недійсності статуту (його окремих пунктів)» (пп. 5.10)¹. Відповідно у випадку коли у статуті, всупереч вимогам Закону і Типового статуту, було визначено альтернативну кількість голосів, необхідну для прийняття окремих рішень, Верховний Суд наголосив: «прийняття рішень з відповідних питань кількістю голосів, яка суперечить вимогам ЗУ "Про ОСББ" та Типовому статуту, не може бути єдиною та безумовною підставою для визнання їх недійсним,

¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду 18 травня 2022 р., судова справа № 910/17657/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104561693> (дата звернення: 10.11.2024).

адже в кожному конкретному випадку позивач повинен довести, а суди встановити, яким саме приписам законодавства та в якій частині суперечать відповідні рішення, та з'ясувати чи порушують вони права та охоронювані законом інтереси позивача як співвласника багатоквартирного будинку, який не погоджується з прийнятими рішеннями, в той час як іншими співвласниками схвалено відповідні рішення» (пп. 5.22). У рішенні також наголошувалось: «при цьому, задоволення позовних вимог судом не повинно порушувати прав інших осіб» (пп. 5.11).

Доцільно тут звернути увагу, що вже після розгляду Верховним Судом ряду спорів щодо визнання недійсними окремих положень статутів ОСББ, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення управління багатоквартирними будинками» (№ 3270-IX від 14.07.2023). Ним були внесені зміни до ст. 10 Закону «Про ОСББ» і розширено можливість визначати у статуті порядок визначення кількості голосів, що належать кожному співвласнику на загальних зборах, а також, серед іншого, перелік питань, для вирішення яких потрібна кваліфікована більшість голосів. Відповідно зміни були внесені і до Типового статуту ОСББ¹.

Водночас доцільно звернути увагу і на рішення Верховного Суду, в яких звернено увагу на доцільність локальної правотворчості поза межами формальних вимог. Так, Верховний Суд залишив без змін рішення судів попередніх інстанцій щодо визнання недійсним рішення загальних зборів на підставі якого було вирішено обмежити співвласників будинку у користуванні спільним майном будинку. Було зауважено, що «хоча чинне законодавство і наділяє об'єднання правом приймати рішення про встановлення обмежень користування спільним майном та забезпечення належного утримання та використання спільного майна, шляхом затвердження таких рішень загальними зборами, однак Статутом об'єднання визначається, які саме конкретні дії вправі вчиняти об'єднання у випадку, коли співвласник не сплачує внески/платежі» (п. 76). У даному випадку у статуті ОСББ було

¹ Зміни до Типового статуту об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. Затверджено наказом Міністерства розвитку громад та територій та інфраструктури України 18 листопада 2023 р., № 1048. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0061-24#n2> (дата звернення: 10.11.2024).

зазначено, що «об'єднання має право: - визначати порядок користування спільним майном відповідно до статуту об'єднання; - робити співвласникам попередження про порушення ними статутних або інших законних вимог і вимагати їх дотримання; - вимагати від співвласників своєчасної та у повному обсязі сплати всіх встановлених Законом та статутом об'єднання внесків і платежів, у тому числі відрахувань до резервного та ремонтного фонду». Відтак суди попередніх інстанцій дійшли висновку, що у статуті ОСББ «не вказано, які саме конкретні дії може вчиняти відповідач у тому випадку, коли співвласник не сплачує внески, зокрема, не визначено, що ОСББ наділено правом обмежувати співвласника у користуванні спільним майном (ліфтом чи іншим спільним майном), чинити будь-які перешкоди у користуванні ним»¹.

Таким чином, попри, на перший погляд, більш імперативний, у порівнянні з іншими непідприємницькими товариствами, підхід закону щодо положень статуту ОСББ, практика свідчить про доцільність здійснення співвласниками локальної правотворчості і за межами положень Закону та Типового статуту. У такому разі суди, при випадку вимоги визнати положення статуту ОСББ недійсними, повинні будуть зважати не тільки на загальну межу змісту статуту, яку встановлює Закон і Типовий статут. Вони повинні з'ясувати чи порушують положення статуту права та охоронювані законом інтереси позивача як співвласника, при цьому задоволення позовних вимог судом не повинно порушувати прав інших осіб.

Якщо окремо говорити про питання управління ОСББ, то ч. 1 статті 10 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» передбачає значну кількість органів управління об'єднання – до них віднесені загальні збори співвласників, правління та ревізійна комісія об'єднання. Відповідно до ч. 22 статті 10 Закону порядок діяльності ревізійної комісії та її кількісний склад затверджуються загальними зборами. Щодо регулювання діяльності ревізійної комісії практиками пропонується наступне. Загальні збори ОСББ повинні затверджували документ, який містить правові норми про порядок діяльності ревізійної комісії (ревізора), зокрема

¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 серпня 2024 р., судова справа № 910/18802/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121192524> (дата звернення: 10.11.2024).

пропонується приймати «Порядок діяльності ревізійної комісії»¹. Якщо розглядати подібні локальні правові акти діючих на сьогодні ОСББ, то у них зазначається, що «у своїй діяльності ревізійна комісія Об'єднання керується..., іншими законодавчими актами України, Статутом Об'єднання, даним Положенням, а також іншими внутрішніми нормативними документами Об'єднання та рішеннями Загальних зборів його членів»². Чи вказується про можливість притягнення до відповідальності членів ревізійної комісії «за порушення чинного законодавства України, а також положень Статуту та інших внутрішніх нормативних документів ОСББ»³. При цьому, аналізуючи правотворчість органів ОСББ, можна зустріти випадки можливого порушення визначених законодавцем меж правотворчості. Наприклад загальні збори ОСББ «К5» окремо затвердили «Порядок скликання та проведення Загальних зборів Об'єднання»⁴, хоча ч. 1 статті 7 Закону передбачено, що порядок скликання та проведення загальних зборів має бути визначено у статуті. При цьому норми наведеного порядку не співпадають вже із положеннями статуту ОСББ «К5»⁵, що стосуються скликання та проведення загальних зборів. В даній ситуації загальні збори ОСББ, здійснюючи локальну правотворчість, імовірно порушили наведену вимогу Закону.

Таким чином, регулювання внутрішніх відносин у непідприємницьких товариствах відбувається не лише на

¹ Рекомендації щодо урегулювання правового статусу ревізійної комісії ОСББ. URL: <https://blog.liga.net/user/yatsenko/article/31777> (дата звернення: 10.11.2024).

² Положення про ревізійну комісію об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «К5». URL: https://k5.kiev.ua/storage/uploads/docs/True_Docs/RevKom.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

³ Положення про ревізійну комісію об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «ПАРУСНИЙ 19». URL: https://parusnyi19.idom.ua/view/documents_and_reporting# (дата звернення: 10.11.2024).

⁴ Порядок скликання та проведення Загальних зборів Об'єднання. URL: https://k5.kiev.ua/storage/uploads/docs/True_Docs/Poryadok_zz.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

⁵ Статут об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «К5». URL: https://k5.kiev.ua/storage/uploads/docs/SCAN_20190621_104327390.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

законодавчому рівні, а й за безпосередньої участі самих учасників відносин.

Непідприємницькі товариства здійснюють діяльність зі створення локальних правових норм (що діють в межах конкретної юридичної особи) із метою регулювання відносин всередині товариства та між його членами. Дану діяльність варто визначати як «локальну правотворчість». Поняття же «локальна корпоративна правотворчість» або «корпоративна правотворчість» є вужчими, та, навіть за можливості охопити ними окремі непідприємницькі товариства, вони точно не здатні охопити всі непідприємницькі товариства. Формами вираження локальної правотворчості є локальні правові акти непідприємницьких товариств, в яких і містяться відповідні локальні правові норми.

Учасники непідприємницьких товариств наділені можливістю окреслювати напрямки, характер і межі діяльності у непідприємницькому товаристві – в межах загальної рамки, що визначена у Цивільному кодексі України та законах, що врегульовують правовий статус окремих непідприємницьких товариств. Цю можливість вони реалізують саме через локальну правотворчість і прийняття локальних правових актів.

На відміну від локальних актів підприємницьких юридичних осіб, які активно досліджуються цілим рядом науковців, локальним правовим актам непідприємницьких товариств приділена незначна увага. Хоча відсутні ґрунтовні наукові роботи щодо правової природи локальної правотворчості непідприємницьких товариств та її значення для саморегулювання діяльності в межах юридичної особи, проте інформацію частково можна отримати через аналіз суміжних наукових праць і правових позицій Верховного Суду та рішень судів нижчих інстанцій.

На підставі аналізу судової практики, а також аналізу нормативно-правових актів варто зазначати наступне: 1) Верховний Суд та суди нижчих інстанцій широко визнають локальні правові акти джерелом права, в яких закріплені локальні норми матеріального права, та які регулюють відповідні відносини (наприклад щодо управління юридичною особою); 2) законодавець, Верховний Суд та суди нижчих інстанцій для позначення локальних правових актів часто використовують поняття «локальні нормативні акти» (при цьому Верховний Суд окремо вказує, що такі акти містять «локальні норми

матеріального права»); 3) до локальних правових (нормативних) актів юридичних осіб відносять не тільки установчі документи, але й інші локальні акти, наприклад: положення про відокремлені підрозділи організації; положення про органи юридичної особи; правила внутрішньої діяльності (які визначають механізми та способи деталізації положень статуту тощо); 4) вирішуючи питання про захист порушеного права, при розгляді питання недійсності положень локальних правових актів непідприємницьких товариств, суд має враховувати інтереси і самого товариства і його інших учасників, тобто дотримуватися балансу інтересів учасників товариства і самого товариства.

Судова практика свідчить на користь заохочення локальної правотворчості. При цьому, вирішуючи питання недійсності положень локальних правових актів, зокрема у випадку неузгодженості їх змісту із положеннями закону, суд у буду-якому випадку враховуватиме як факт порушення прав учасника, так й інтереси самого товариства та інших учасників, тобто буде дотримуватися балансу інтересів учасників товариства і самого товариства.

Загалом локальну правотворчість непідприємницьких товариств обмежують загальні засади цивільного права (добросовісність, справедливість, розумність), а також імперативні приписи законодавства. Проте локальна правотворчість не повинна здійснюватися тільки за наявності «дозволу» законодавця. Звісно, при її здійсненні загальні збори чи інші органи непідприємницьких товариств повинні враховувати і дотримуватися тих встановлених законом вимог, що передбачають зміст конкретних локальних правових актів, що вказує на недоцільність врегулювання внутрішніх питань, що повинні бути врегульовані статутом ще й в інших локальних правових актах, чи тільки у окремому такому акті.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА РІЗНОВИДІВ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

2.1. Поняття та кваліфікуючі ознаки непідприємницьких товариств

Охарактеризувавши приватноправові засади регулювання непідприємницьких товариств за законодавством України та окремих країн ЄС, у рамках цього розділу монографії зосередимось на питаннях сутнісно-видових особливостей останніх. Розпочнемо із поняття та ознак непідприємницького товариства як суб'єкта цивільних правовідносин.

При цьому підкреслимо, що юридична конструкція поняття «непідприємницьке товариство» як комплексного терміна на сьогодні, на жаль, не є завершеною. Дуже часто у цивілістичній літературі можемо зустріти тези з приводу умовності поділу товариств на підприємницькі та непідприємницькі, оскільки непідприємницькі товариства також в окремих випадках за додержанням відповідних умов мають право на здійснення підприємницької діяльності, через що стирається грань між підприємницькими та непідприємницькими організаціями. Вважаємо, що така «умовність» викликана передусім неякісним законодавчим підходом до розуміння суті непідприємницької товариства

Крім того, відсутність чітких граней між підприємницьким та непідприємницьким товариством спричинила комерціалізацію за останні роки непідприємницьких структур і за благородними цілями, користуючись відповідними податковими пільгами, останні успішно займаються підприємницькою діяльністю. Відсутність на рівні ЦК України чіткого, зрозумілого визначення непідприємницького товариства дозволяє також непослідовно розвиватись спеціальному законодавству в цій сфері відносин. Це призводить до того, що на практиці виникають проблемні питання віднесення того чи іншого товариства до різновиду непідприємницьких. Показовим у цьому аспекті є рішення Конституційного Суду України від 28 листопада 2013 р. № 12-рп /2013¹, із змісту якого випливає, що асоціація «Дім

¹ Лист Вищого господарського суду України від 09.12. 2013 р. № 01-06/1772/2013 «Про рішення Конституційного Суду України від 28

авторів музики в Україні» вважала, що має право на звільнення від сплати судового збору, оскільки вона є громадською організацією. Проте Конституційний Суд України на основі проведеного аналізу дійшов висновку, що вищенаведений суб'єкт не є громадською організацією і відповідно пільг, що характерні для останніх, не має.

Наведена ситуація, на наше глибоке переконання, лежить як в площині неякісного урегулювання статусу непідприємницьких структур на рівні спеціального законодавства та відсутності закріпленої на рівні ЦК України універсальної правової моделі непідприємницької юридичної особи, так і довільного підведення під категорію непідприємницьке товариство і тих структур, що не мають усіх ознак останнього.

Традиційно у цивільно-правовій літературі вказується на те, що непідприємницькі товариства діють без мети одержання прибутку, на відміну від підприємницьких, які таку мету переслідують. Проте, як ми наголошували вище, такий критерій є доволі умовним, розмитим та з використанням виключно його не вдасться якісно окреслити суть досліджуваного поняття.

Цивілісти – фахівці у сфері інституту юридичних осіб, стикаючись із проблематикою кваліфікації різних типів юридичних осіб, уже наголошували на тому, що опиратись на один правовий критерій при виведенні понять не варто. Так, для прикладу, у пошуку правової моделі підприємницької юридичної особи, А. В. Зеліско абсолютно обґрунтовано вказує на те, що її (модель) доволі складно вивести тільки через наявність однієї кваліфікуючої ознаки – мети одержання прибутку, зауважуючи на потребі пошуку інших кваліфікуючих критеріїв¹. Використання у законодавстві єдиного критерію – комерційності діяльності юридичних осіб, продовжує науковець, не вирішить неоднозначної ситуації з проблемами кваліфікації окремих організаційно-правових форм юридичних осіб у плані специфіки їх оподаткування як непідприємницьких. Адже зберігатиметься ситуація, за якої юридичну особу не можна буде ідентифікувати як таку, що має звільнитися від оподаткування в

листопада 2013 р. № 12-рп/2013» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1772600-13>

¹ Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права: термінологічний аналіз. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 4. С. 19-24.

результаті того, що вона буде мати на меті отримання прибутку для розподілу його між учасниками і в цьому сенсі не відрізнятиметься від класичних підприємницьких структур¹.

Аналогічну позицію обіймає В. М. Зубар, пропонуючи застосовувати так званий «плюралістичний» критерій. Сутність плюралістичного критерію, вважає автор, полягає в тому, що не існує єдиного критерію для поділу юридичних осіб на юридичних осіб публічного та приватного права. Специфіка юридичних осіб публічного права полягає у тому, що їм притаманна ціла низка особливостей, що виділяються за різними критеріями².

Така ж проблема та необхідність застосування плюралістичного критерію лежить і в частині пошуку конститутивних ознак непідприємницького товариства, у зв'язку із неможливістю тільки через критерій відсутності мети одержання прибутку окреслити його сутність.

Окреслений дослідницький підхід повною мірою сприймається цивілістами, сферою наукового інтересу яких виступають саме непідприємницькі юридичні особи. Так, В. Ф. Піддубна, виділяючи системноутворюючий критерій при ідентифікації непідприємницьких товариств, наводить ряд додаткових критеріїв зокрема: по-перше, на відміну від підприємницьких, непідприємницькі товариства не є професійними учасниками майнових відносин; по-друге, головною метою діяльності непідприємницького товариства не може слугувати отримання прибутку; по-третє, за загальним правилом засновники непідприємницького товариства не вправі розподіляти між собою прибуток отриманий від діяльності³.

¹ Зеліско А. В. Проблеми систематизації статусу підприємницьких юридичних осіб приватного права. Актуальні проблеми приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч.. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл-кор. АН УРСР В. П. Маслова, 28 лютого 2014 р. Х., 2014. С. 123.

² Зубар В. М. Критерії поділу юридичних осіб на юридичних осіб публічного та приватного права. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Південний регіональний центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 1. С. 272.

³ Піддубна В. Ф. Поняття та ознаки непідприємницьких юридичних осіб. Сучасні проблеми цивілістики : матеріали «круглого столу», присвяч.

З урахуванням наведених ознак непідприємницького товариства та загальноцивільистичних особливостей юридичних осіб в цілому, окреслимо власний підхід до досліджуваної проблеми.

Передусім, аналізуючи конструкцію непідприємницького товариства, слід зазначити, що загалом йому притаманні усі ознаки юридичної особи, що наведені в ЦК України. Так, в рамках ст. 80 Кодексу визначено, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому порядку, яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. З аналізу даної норми випливає, що юридична особа характеризується такими ознаками:

- 1) це організація – соціальне утворення, яке організаційно та структурно оформлене;
- 2) ця організація повинна бути створена і зареєстрована у встановленому законом порядку;
- 3) вона наділена цивільною правоздатністю та дієздатністю;
- 4) вона може бути позивачем та відповідачем у суді.

Крім того, вважаємо що ознаки непідприємницького товариства можна моделювати в кількох аспектах. Перший аспект – це системоутворюючі ознаки, через які простежується сутність останнього серед юридичних осіб. Серед таких ознак виділяємо дві:

- 1) приналежність непідприємницьких товариств тільки до юридичних осіб приватного права, а це вказує на те, що поняття непідприємницьке товариство вужче за термін «непідприємницька юридична особа», який включає в себе також юридичні особи публічного права;

- 2) важливою цивільно-правовою ознакою непідприємницьких товариств системоутворюючого значення виступає їх устрій – вони можуть бути побудовані виключно на основі корпоративного устрою (у них присутні відносини членства між членом такого товариства та самим товариством, що кардинально відрізняє їх від непідприємницьких юридичних осіб унітарного устрою (наприклад, установ).

Вказані ознаки непідприємницького товариства обумовлюють їх місце в системі юридичних осіб загалом – за порядком створення

останнє належить до юридичних осіб приватного права, а за специфікою устрою – до корпоративних юридичних осіб.

Другий аспект характеризують ознаки, за допомогою яких непідприємницьке товариство ідентифікується як родове поняття, відмінне від категорії підприємницьке. У цьому контексті варто навести наступний перелік ознак непідприємницького товариства, а саме:

- критерій особливої мети діяльності непідприємницьких структур у соціальній, політичній, культурній та іншій сферах суспільного буття, який закладати в основу сутності досліджуваних учасників відносин приватноправової сфери;

- критерій здійснення непідприємницьким товариством діяльності, що приносить прибуток, проте не розподілення його між членами товариства, а спрямовується на досягнення задекларованої мети товариства, що також є однією із його конститутивних ознак родового значення. Справді, як наголошують фахівці, «в основі розмежування досліджуваних товариств знаходиться критерій спрямованості прибутку. Формулювання спрямованості прибутку непідприємницьких товариств через заперечення його розподілу не відображає об'єктивно призначення такого прибутку і його специфіку в сфері непідприємницьких товариств в силу можливості обмеженого розподілу отриманого прибутку між учасниками окремих організаційно-правових форм непідприємницьких товариств (наприклад, кооперативні виплати в непідприємницьких товариствах). Тому спрямованість прибутку на здійснення мети, визначеної при державній реєстрації непідприємницьких товариств, відображає особливості їх статусу і, водночас, дозволяє об'єктивно відобразити їх відмежування від підприємницьких товариств»¹;

- критерій членства у таких товариствах, яке за загальним правилом, не породжує майнового зв'язку між товариством та його членами (детальніше вказаний критерій буде детальніше розкритий у розділі 3 монографії);

¹ Кузик В. В. Правове регулювання членських відносин у непідприємницьких товариствах: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2023.

- критерій майнової участі особи у товаристві, яка характерна як підприємницького, так і непідприємницького товариства, проте, якщо в першому випадку це сплата вкладу до майна при вступі до товариства та майнові права щодо отримання частини прибутку і ліквідаційної квоти, то в другому випадку така майнова участь проявляється у конструкції членських внесків;

- особливості джерел функціонування непідприємницьких товариств - вони функціонують за рахунок членських внесків, пожертв та інших джерел фінансування, у той час як статутний капітал підприємницьких товариств формується із вкладів чи пайових внесків його членів, а також із доходів, отриманих під час здійснення підприємницької діяльності.

Вказані ознаки дозволяють окреслити сутність непідприємницького товариства у вузькому розумінні як юридичної особи, що створюється із специфічною метою у різних сферах суспільного життя, має право на здійснення діяльності з метою одержання прибутку, проте не розподіляє його між членами такої юридичної особи та в межах якої за загальним правилом не виникає майнового зв'язку між членами такої юридичної особи та самою юридичною особою.

Вузьке розуміння сутності непідприємницького товариства дозволяє провести співвідношення та зрозуміти різницю між підприємницьким товариством як таким, що діє з метою одержання прибутку та його розподілом між учасниками та в межах якого виникає майновий зв'язок між таким товариством та його учасниками та непідприємницьким, котре такими рисами не володіє. Проведення відповідних паралелей за наведеними критеріями буде мати прикладне значення, коли існує практична необхідність відмежувати підприємницькі товариства від непідприємницьких в умовах недосконалості багатьох аспектів спеціального законодавства у цій сфері.

Третім аспектом розкриття сутності непідприємницьких товариств виступають так звані «статусні» ознаки, через які деталізуються елементи його цивільно-правового статусу.

Серед таких вважаємо за доцільне виділити:

1. Специфіка цивільної правосуб'єктності. Питання щодо цивільної правосуб'єктності юридичних осіб мною досліджувалось

різноаспектно у наукових працях¹, а у прив'язці до непідприємницьких товариств вважаю вона характеризується такими рисами:

- це спеціальна правоздатність, яка полягає у можливості мати ті цивільні права та обов'язки, які впливають із специфічної мети діяльності та правової природи таких товариств;

- способами реалізації цивільної правосуб'єктності непідприємницьких товариств осіб є такі: 1) через органи юридичної особи, про що йдеться в ч. 1 ст. 92 ЦК України; 2) через представників (ч. 3 ст. 237 ЦК України). При цьому реалізація цивільної правосуб'єктності юридичної особи через її органи не є представництвом, а є діями самої юридичної особи як самостійного суб'єкта цивільних відносин;

- видами форм реалізації цивільної правосуб'єктності непідприємницьких товариств виступають договір, закон, рішення суду, адміністративні акти, локальні акти. Перелік видів форм реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб носить дискретний характер.

2. Порядок створення та припинення непідприємницьких товариств, що детально буде розглянуто у 4 розділі цієї монографії.

3. Специфіка членства у непідприємницькому товаристві.

4. Специфіка цивільно-правової відповідальності за власними зобов'язаннями непідприємницького товариства, яка проявляється в тому, що члени цього товариства не несуть субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями останнього. Тут слід деталізувати, що загалом для непідприємницьких товариств характерним є підхід, відображений у ст. 96 ЦК України щодо відповідальності юридичних осіб. Сутність законодавчого підходу, що закладений у вищенаведеній статті, полягає у тому, що юридичні особи виступають самостійними учасниками відносин цивільно-правової відповідальності².

Для окремих непідприємницьких юридичних осіб приватного права характерний принцип субсидіарної відповідальності учасників

¹ Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права : теоретичний та практичний аспекти. Тернопіль : Підручники і посібники. 2017. 456 с.; Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі: монографія. Івано-Франківськ, Нова Зоря. 2012. 216 с.

² Цивільний кодекс України: Закон № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n435>

такої юридичної особи. У цілому концепція додаткової відповідальності учасників юридичної особи розроблена, власне, на підприємницьку юридичну особу, проте сьогодні її конструкція застосовується і щодо непідприємницьких товариств, зокрема такого їх виду як споживчі товариства і передбачає відповідальність пайовиків за зобов'язаннями товариства. Водночас правова природа громадських об'єднань та механізм взаємовідносин між членами останнього не передбачають застосування додаткової відповідальності за зобов'язаннями цього суб'єкта цивільного права.

У вказаних вище ознаках відображаються елементи цивільно-правового статусу непідприємницьких товариств.

Окреслені риси непідприємницьких товариств абсолютною мірою підходять під усі непідприємницькі структури зі статусом юридичної особи та повинні, на нашу думку, знайти своє вираження у спеціальних законодавчих актах, якими врегульовується правове становище тих чи інших досліджуваних у цій монографії суб'єктів цивільного права.

2.2. Види непідприємницьких товариств за чинним законодавством України

Непідприємницькі товариства можна класифікувати за найрізноманітнішими критеріями, у доктрині цивільного права розроблено досить багато підстав класифікації таких юридичних осіб за найрізноманітнішими критеріями. Важливо зазначити, що це самостійна група юридичних осіб, яка побудована на основі корпоративного устрою та діє з метою реалізації найрізноманітніших суспільнокорисних та приватнокорисних інтересів людини та громадянина. Саме категорію інтересу візьмемо до уваги при розкритті питання щодо видів непідприємницьких товариств та розглянемо громадські об'єднання та споживчі товариства. Розпочнемо із громадських об'єднань.

В умовах сьогодення важко недооцінити роль громадських об'єднань у суспільстві. Вони займаються суспільнокорисною діяльністю спрямованою на здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.¹ Також, важливим є той факт, що чимало громадських

¹ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

об'єднань змінили профіль своєї діяльності і перейшли від типової для себе діяльності на здійснення волонтерської діяльності, допомогу внутрішньо переміщеним особам, сім'ям військовослужбовців, тим сім'ям, які втратили своїх рідних на війні, допомогу у реабілітації пораненим, полоненим та їхнім сім'ям. Наприклад, громадська організація «Українська жіноча варта», яка була створена у 2014 році, спочатку зосереджувалася на освітній діяльності (навчання жінок першої медичної допомоги, тактичної медицини, психологічної допомоги та ін.), а з 24 лютого 2022 року це громадське об'єднання активно працює і на інформаційному просторі публікуючи зведення новин з різних регіонів України на сайті та в соціальних мережах організації. Окрім того, зазначена громадська організація готова надавати юридичну, психологічну, інтеграційну й консультаційну допомогу військовослужбовцям.¹

Ще одним важливим аспектом є те, що зараз створюються такі громадські об'єднання, сфера діяльності яких є відносно новою для України. Так, громадська організація «Аеророзвідка», яка має декілька напрямів діяльності, зокрема напрям CIS (Command and Control Information Systems) - це розробка і підтримка інноваційних продуктів для сил безпеки та оборони в сферах ситуаційної обізнаності, бойового управління та використання штучного інтелекту та напрям Роботизовані системи (Robotic systems), який сприяє розвитку та впровадженню військових роботизованих технологій з метою збереження життя військовослужбовців.²

Наведені приклади є тільки краплею в морі щодо того, наскільки важливу діяльність здійснюють громадські об'єднання, а тому необхідним є забезпечення належного правового супроводу у частині їхнього створення, діяльності та припинення.

Науковий інтерес щодо зазначених суб'єктів цивільних правовідносин підсилюється у світлі здійснення напрацювань, спрямованих на рекодифікацію ЦК України, адже відповідно до Концепції

¹ Никитенко Дар'я Від маскувальних сіток до БПЛА. Топ-10 громадських організацій, що допомагають ЗСУ. #Шотам. 03.02.2023 URL:<https://shotam.info/vid-maskuvalnykh-sitok-do-bpla-top-10-hromadskykh-orhanizatsiy-shcho-dopomahaiut-zsu/>

² Статут громадської організації «Аеророзвідка». 2024 р. 32 с. URL: <https://cdn.prod.website->

оновлення Цивільного кодексу України юридичні особи є одними із тих суб'єктів, щодо яких пропонується внесення відповідних змін.¹

Особливу увагу слід звернути й на складність законодавчого врегулювання правового становища досліджуваних суб'єктів, яке визначається різними нормативно-правовими актами, між якими існують розбіжності та численні суперечності. Наведене обумовлює відсутність єдиних підходів як щодо видів громадських об'єднань, так і щодо усталених концептуальних засад стосовно їх цивільно-правового статусу.

Незважаючи на те, що на сьогодні маємо немало кількість доктринальних досліджень у визначеній сфері, усе ж не можемо сказати що дискусійні питання стосовно громадських об'єднань як учасників цивільних правовідносин є вичерпаними. Крім того, уся багатогранність досліджуваних суб'єктів постійно відкриває нові аспекти для проведення наукового пізнання. Так, серед невирішених досі залишаються проблеми пов'язані із: напрацюванням та закріпленням на законодавчому рівні цивілістичного визначення громадського об'єднання та його ознак; систематизацією видів громадського об'єднання; побудовою системи нормативно-правових актів якими здійснюється регулювання відносин за участю громадських об'єднань. Саме ці питання будуть розглянуті в межах даного підрозділу монографії.

Питання участі громадських об'єднань у цивільно-правових відносинах після прийняття ЗУ «Про громадські об'єднання» досліджувалися в таких наукових роботах: дисертації Л. В. Ущипівської «Цивільно-правовий статус громадських об'єднань» (2015 р.),² монографіях В. В. Кочина «Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права» (2013 р.),³ О. І. Зозуляк «Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний

¹ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім “АртЕк”, 2020. с. 9. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf>

² Ущипівська Л.В. Цивільно-правовий статус громадських об'єднань автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2015. 16 с.

³ Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 200 с.

аспекти» (2017 р.),¹ В. В. Кочина «Цивільні відносини у непідприємницьких товариствах та установах: теоретико-правові засади адаптації законодавства України до асquis ЄС» (2021 р.),² які містять ґрунтовні теоретичні напрацювання щодо непідприємницьких юридичних осіб та громадських об'єднань зокрема. Не можна не згадати і про наукову працю, яка має практичне спрямування, а саме робота М. К. Галянтича та В. В. Кочина «Правовий статус громадських об'єднань. Коментар. Законодавство. Судова практика».³

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством. Законодавчим підґрунтям даного положення є ЦК України та ЗУ «Про громадські об'єднання». Зокрема, у ч. 5 ст. 1 згаданого Закону закріплено норму наступного змісту: «Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку».⁴ Закріплення даної норми на рівні Закону, однозначно, є позитивним, адже, в ЦК України чітко не вказується, що громадське об'єднання є видом непідприємницького товариства, а це виводиться із загального формулювання п. 1 ст. 86 ЦК України, де перелічуються види непідприємницьких товариств.⁵ При цьому слід зазначити, що аналізуючи дану норму незрозумілим видається використання застарілої термінології, а саме терміну «об'єднання громадян», особливо за тієї умови, що в дану норму 21.07.2020 року вносились зміни.⁶

¹ Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. С. 218.

² Кочин В. В. Цивільні відносини у непідприємницьких товариствах та установах: теоретико-правові засади адаптації законодавства України до асquis ЄС: монографія. Київ.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2020. 435 с.

³ Галянтич М. К., Кочин В. В. Правовий статус громадських об'єднань. Коментар. Законодавство. Судова практика. Наук.-практ. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 324 с.

⁴ Про громадські об'єднання: закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

⁵ Цивільний кодекс України: закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n435>

⁶ Про сільськогосподарську кооперацію: закон України № 819-IX від 21.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#top>

Із наданого законотворцем уточнення у ч. 5 ст. 1 ЗУ «Про громадські об'єднання»¹ зрозумілим є те, що не всі громадські об'єднання є непідприємницькими товариствами, а саме ті, які мають статус юридичної особи. Закономірно постає запитання: «Що ж таке статус юридичної особи для громадського об'єднання?». На нашу думку, цей статус свідчить про те, що громадське об'єднання, котре його набуває, стає повноправним учасником відносин приватноправової сфери, він відкриває перед громадськими об'єднаннями нові можливості для участі в цивільно - правових відносинах. Іншими словами, набувши статусу юридичної особи громадське об'єднання може оволодіти повним спектром прав та обов'язків, що зазвичай надаються будь-якій юридичній особі, звісно, з урахуванням обмежень, які притаманні непідприємницьким юридичним особам. Тому в межах даного підрозділу монографії досліджуватимуться громадські об'єднання зі статусом юридичної особи.

Єдине легальне визначення поняття «громадське об'єднання» надається ЗУ «Про громадські об'єднання»: «Громадське об'єднання - це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів». Законодавець у визначенні виділяє такі ознаки громадського об'єднання, як добровільність, суб'єктний склад та мета, але вони не є основними для громадського об'єднання зі статусом юридичної особи. Ця дефініція більше підходить для громадського об'єднання, яке не має статусу юридичної особи. Тому, можливим варіантом вирішення такої ситуації може бути диференціація визначення громадського об'єднання в залежності від наявності або відсутності статусу юридичної особи. Тому наголошуємо на необхідності, напрацювання, такого визначення, яке б відображало те, що громадське об'єднання є учасником приватноправових відносин.²

Отже, законодавча дефініція поняття не відповідає цивілістичним засадам, а тому потрібно розробити визначення, яке б задовольнило сучасні вимоги науки цивільного права. Для того щоб сформулювати його, необхідно відстежити розуміння поняття «громадське об'єднання» в

¹Про громадські об'єднання: закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

² Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. С. 218.

доктрині цивільного права та окремо зупинитися на ознаках громадського об'єднання, оскільки без них неможливо вивести якісне поняття.

Непідприємницькі товариства виступають предметом дослідження В. В. Кочина, який наводить таке визначення громадського об'єднання: «...це непідприємницьке товариство, створене з метою задоволення інтересів невизначеного кола осіб та/або суспільних потреб».¹ Звісно, це визначення відповідає цивілістичним засадам, але, вважаємо, що в дефініції громадського об'єднання необхідно закріпити його основні ознаки.

Давидова Н. О. та Менджул М. В. пропонують таке визначення громадського об'єднання- «...це, непідприємницьке товариство, яке створюється на засадах добровільності та рівності для задоволення і захисту законних соціальних, економічних, творчих, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів, членами якого можуть бути фізичні особи (громадська організація) та фізичні або юридичні особи (громадська спілка) і яке набуває статусу юридичної особи з моменту державної реєстрації».² В аналізованому визначенні також робиться акцент на те, що це є непідприємницьке товариство, але, додатково, уточнюється момент набуття статусу юридичної особи.

У розрізі даного питання треба зазначити, що використання поняття «громадське об'єднання» тісно переплітається з використанням поняття «громадська організація». Це є наслідком того, що до прийняття ЗУ «Про громадські об'єднання» воно було ключовим тому в науковій літературі досить часто можна зустріти використання цих понять як синонімів. Разом з тим варто зауважити, що в цивілістичній доктрині висловлюється думка, згідно з якою термін «громадське об'єднання» за змістом вужче, ніж

¹ Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. С. 166.

² Давидова Н. О., Менджул М. В. Громадське об'єднання та громадське організація: дихотомія понять. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 3. С. 57. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35636/1/%D0%93%D0%A0%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%94%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%95%20%D0%9E%D0%91%E2%80%99%D0%84%D0%94%D0%9D%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A2%D0%90%20%D0%93%D0%A0%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%94%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%90%20%D0%9E%D0%A0%D0%93%D0%90%D0%9D%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF.pdf>

поняття «об'єднання громадян», і є по суті різновидом останнього¹. З чим ми не погоджуємося, оскільки вважаємо, що законодавець пішов правильним шляхом, обравши термін «громадське об'єднання», адже він є ширшим за своїм змістом, тому що передбачає можливість об'єднання не тільки фізичних осіб, але і юридичних осіб приватного права.

Потрібно відзначити й те, що поряд із терміном «громадське об'єднання» вживаються і такі, як «неурядові організації», «організації третього сектору», «некомерційні організації», «неприбуткові організації» тощо. Проте їх не можна ототожнювати, позаяк вони співвідносяться як загальне і родове поняття².

У цьому зв'язку варто відзначити позитивну динаміку на рівні законодавства щодо узгодження термінології, адже у ЗУ «Про основні засади молодіжної політики»³ та в ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»⁴ уже використовується термінологія у відповідності із ЗУ «Про громадські об'єднання». Процес узгодження термінології був доволі тривалим у часових рамках зважаючи на рік прийняття ЗУ «Про громадські об'єднання» (2013р.) та перші позитивні зрушення у цьому напрямі. У той же час у проекті ЗУ «Про внесення змін до деяких Законів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації громадських організацій» від 28 вересня 2022 року пропонується заміна терміну «громадське об'єднання» на «громадську організацію» і виключення поняття «громадська спілка».⁵ Така позиція

¹ Давидова Н.О., Менджул М.В. Громадське об'єднання та громадська організація: дихотомія понять. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 3. С. 55.

² Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 Київ, 2011. С. 43.

³ Про основні засади молодіжної політики: Закон України № 1414-IX від 27.04.2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%27%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD#Text>

⁴ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України 875-12 від 21.03.1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/875-12/find?text=%EE%E1%27%BA%E4%ED%E0%ED%ED%FF+%E3%F0%EE%ECE0%E4%FF%ED>

⁵ Про внесення змін до деяких Законів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації громадських організацій: Проект Закону

цілком закономірно отримала критику Головного науково-експертного управління¹, з якою ми солідаризуємося.

Оскільки ми розглядаємо громадські об'єднання, які володіють статусом юридичної особи, то зрозуміло, що їм притаманні загальноцивілістичні ознаки юридичної особи. У цьому зв'язку слід навести наукові розвідки М. В. Менджул, яка досліджуючи громадські організації відносить до їх ознак як юридичної особи наступні: організаційну єдність, державну реєстрацію та цивільну правосуб'єктність, проявами якої є майнова відокремленість, виступ у цивільних відносинах від свого імені, самостійна майнова відповідальність та здатність бути позивачем або відповідачем у суді.² Однозначно підтримуємо дослідницю в даному напрямі, але вважаємо, що ці ознаки є достатньо розробленими у сучасній цивілістиці, а тому немає потреби зупинятися на їх характеристиці відносно громадських об'єднань. Більшої уваги потребує характеристика ознак громадського об'єднання як непідприємницького товариства та спеціальних ознак громадського об'єднання, оскільки ні перше, ні друге не є дослідженим на належному рівні. Тому зосередимо свою увагу на їх аналізі.

Згідно із загальноприйнятою доктриною юридичні особи створюються шляхом об'єднання осіб або об'єднання майна. Законодавчо визначено, що громадське об'єднання - це «...добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права...». Тобто громадські об'єднання створюються на засадах членства. Крім того, Законом встановлено вимоги щодо членів громадської організації, відповідно ними вправі бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 18 років, а членами молодіжної та дитячої громадської організації ті ж самі особи, але якщо вони досягли 14 років. Такий підхід повністю узгоджується із ЦК України, щодо надання можливості фізичним особам,

України від 28.09.2022 р. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/9d0ca5a5-6a63-4082-8d79-9a360aae95d5](https://itd.rada.gov.ua/9d0ca5a5-6a63-4082-8d79-9a360aae95d5)

¹Висновок Головного науково-експертного управління від 28.09.2022 р. на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації громадських організацій». URL: [f0355a9e-1eeb-46b5-b0af-7cbc1640878f](https://itd.rada.gov.ua/f0355a9e-1eeb-46b5-b0af-7cbc1640878f)

²Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 . Київ, 2011. С. 253.

яким виповнилося 14 років, бути учасниками (засновниками) юридичних осіб.

Членами громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, фізичні особи, які досягли 18 років та не визнані судом недієздатними.¹ Можливість участі юридичних осіб приватного права у громадських об'єднаннях не зустріла однозначної підтримки під час законодавчого прийняття відповідних норм, але це питання й досі залишається відкритим. Особливої дискусійності воно набуває у світлі пропонованих змін до законодавства про громадські об'єднання. Зокрема в частині виключення із ЗУ «Про громадські об'єднання» терміну «громадська спілка». З цього приводу влучними є доводи наведені у висновку Головного науково-експертного управління у якому зазначено, що у європейській практиці свобода створення об'єднань та членства в них передбачає, що усі особи, як фізичні, так і юридичні, громадяни і негромадяни, а також групи таких осіб мають право вільно створювати об'єднання, що мають чи не мають статусу юридичної особи. Натомість в умовах України такий підхід викликає певні дискусії, адже зі змісту ст. 36 Конституції України випливає, що йдеться про право на об'єднання у громадські організації громадян України для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, саме як фізичних осіб. Разом з тим, створення громадських об'єднань або участь у них юридичних осіб приватного права є досить поширеною практикою в Україні. Саме тому (тобто з огляду на конституційні приписи) чинна редакція Закону України «Про громадські об'єднання» розмежовує громадські організації, які утворюються фізичними особами, та громадські спілки, які утворюються юридичними особами. У цьому контексті Головне управління не вважає, що таке регулювання має дискримінаційний характер, адже, навпаки, у чинній редакції Закону громадська спілка виділена в окремий вид громадських об'єднань для того, щоб дозволити утворювати такі об'єднання за участю юридичних осіб приватного права.²

¹ Про громадські об'єднання: закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

² Висновок Головного науково-експертного управління від 28.09.2022 р. на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації громадських організацій».
URL: [f0355a9e-1eeb-46b5-b0af-7cbc1640878f](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text)

Притаманність громадським об'єднанням членських відносин підтверджується і узгоджується із Фундаментальними принципами щодо статусу неурядових організацій у Європі від 05 липня 2002 року.¹

Законодавець закріплюючи положення про належність громадських об'єднань до непідприємницьких товариства деталізує, що основною метою його діяльності не може бути одержання прибутку,² тобто таке об'єднання є неприбутковим і має право на отримання статусу неприбутковості. Але попри те, що воно є неприбутковим закон не забороняє громадському об'єднанню здійснювати підприємницьку діяльність, однак містить застереження, що ця діяльність не може бути основною. Така позиція закономірна, оскільки якщо таке утворення ставить перед собою основну мету – отримати прибуток, то змінюється його правовий статус, і воно автоматично стає підприємницьким товариством. Міністерство фінансів України у своєму листі щодо можливості здійснення громадськими об'єднаннями підприємницької діяльності виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації статутної мети №11210-09-5/3214 від 06.02.2019 підтверджує, що громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право здійснювати підприємницьку діяльність.³ Отож, громадське об'єднання є неприбутковим, а відповідно має право на отримання пільг зі сплати податків. Свої роз'яснення щодо включення громадських об'єднань у Реєстр неприбуткових організацій надає Державна податкова служба, вказуючи що для отримання статусу неприбутковості, необхідно, щоб громадське об'єднання було утворене та зареєстроване в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації, а установчі документи такого об'єднання мають містити заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників, членів такої організації,

¹ Про внесення змін до деяких Законів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації громадських організацій: Проект Закону України від 28.09.2022 р. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/9d0ca5a5-6a63-4082-8d79-9a360aae95d5](https://itd.rada.gov.ua/9d0ca5a5-6a63-4082-8d79-9a360aae95d5)

² Про громадські об'єднання: закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

³ Щодо можливості здійснення громадськими об'єднаннями підприємницької діяльності виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації статутної мети: Лист Міністерства фінансів України №11210-09-5/3214 від 06.02.2019 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3214201-19#Text>

працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб.¹

ЗУ «Про громадські об'єднання» серед принципів утворення і діяльності громадських об'єднань наводить такий принцип, як самоврядність. У розумінні ЗУ «Про громадські об'єднання» самоврядність - це право членів громадського об'єднання самостійно здійснювати управління діяльністю громадського об'єднання, визначати напрями діяльності та невтручання органів державної влади в його діяльність. Управління діяльністю громадського об'єднання здійснюють учасники товариства через створені органи управління, але ЗУ «Про громадські об'єднання» не встановлює вимог щодо органів управління громадського об'єднання, а надає учасникам можливість локальної правотворчості, передбачаючи для них здатність самостійно визначити в Статуті повноваження керівних органів об'єднання, порядок їх формування, термін діяльності тощо.

Ведучи мову про таку ознаку громадського об'єднання як самоуправління, варто зазначити, що розробники ЗУ «Про громадські об'єднання», напрацьовуючи його текст, намагалися розробити його таким, щоб він відповідав сучасним європейським тенденціям, а тому використовували досвід Європейського Союзу, зокрема, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)14. У Рекомендаціях закріплено, що «неурядові організації не підлягають управлінню з боку органів державної влади»², а п. 2 ст. 22 ЗУ «Про громадські об'єднання» передбачається, що «втручання органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб у діяльність громадських об'єднань... не допускається...»³. Це ще раз свідчить про ознаку самоуправління громадських об'єднань.

¹ Порядок включення організацій до Реєстру неприбуткових установ та організацій: Роз'яснення Державної податкової служби України від 15.12.2023 року. URL: <https://document.vobu.ua/doc/22616>

² Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)14. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_937

³ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>

Як нами вже зазначалося, громадському об'єднанню притаманні й спеціальні ознаки, зокрема мета створення та діяльності, яка полягає в здійсненні та захисті прав і свобод, задоволенні суспільних, а саме: економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Мета діяльності громадського об'єднання може варіюватися від задоволення прав та свобод незначного кола осіб до отримання влади. Так, професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально – економічних прав та інтересів членів профспілки¹; організації роботодавців, їх об'єднання створюються і діють з метою представництва та захисту прав і законних інтересів роботодавців в економічній, соціальній, трудовій та інших сферах, у тому числі в їх відносинах з іншими сторонами соціального діалогу²; одним із напрямків діяльності творчої спілки є розвиток національної культури та мистецтва, розроблення і втілення в життя культурно – мистецьких заходів, організація творчих конкурсів, виставок, авторських вечорів, прем'єр, фестивалів тощо³; метою політичної партії є сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, а також участь у виборах та інших політичних заходах⁴.

З вищенаведеного випливає, що мета діяльності громадського об'єднання має певне суспільно корисне спрямування та не містить у собі елементів майнової зацікавленості, що, власне, відповідає інституту непідприємницької юридичної особи.

Характерною ознакою громадського об'єднання є й те, що члени громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання. Ця ознака проявляється в тому, що доходи та майно громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами і не можуть використовуватися для вигоди будь – якого учасника громадського об'єднання чи його посадових осіб. Окрім того, при

¹ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>

² Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 02.11.2016 № 1666-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>

³ Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 07.10.1997 № 554/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80>

⁴ Про політичні партії : Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

припиненні громадського об'єднання його майно спрямовується на цілі, передбачені статутом, або переходить іншому громадському об'єднанню, або у власність держави, а отже, майно не розподіляється між учасниками. У цьому зв'язку варто зазначити, що за загальним правилом учасники громадського об'єднання не мають права і на повернення членських внесків, підтвердженням цього є приклад з практики, так, п. 3. 12. Статуту громадської організації «Ти потрібен Україні» передбачено, що щорічні членські внески, грошові кошти, майно, та інші активи внесені з метою підтримки діяльності організації не підлягають поверненню.¹

Викликає науковий інтерес питання цивільно – правової відповідальності громадських об'єднань. Вони самостійно відповідають за своїми цивільно – правовими зобов'язаннями. Однак особливістю цивільно – правової відповідальності громадських об'єднань є те, що учасники такої юридичної особи не несуть відповідальності за її зобов'язаннями. Як зазначає В. Д. Примака, для непідприємницьких юридичних осіб нетиповим є існування речових або зобов'язальних прав учасників на закріплене за цими юридичними особами майно, оскільки при створенні непідприємницької організації її засновники прагнуть реалізувати певні немайнові інтереси. Власне, для цього вони й визначають спеціальну мету діяльності та передають задля забезпечення досягнення цієї мети частину свого майна. З огляду на вказане, законодавство в абсолютній більшості випадків не допускає можливості виділення частки цього майна при виході з непідприємницького товариства та розподілу між учасниками непідприємницької організації майна, що залишилося після її ліквідації. У силу цього зазвичай й не виникає підстав для покладання на його учасників будь-якої додаткової відповідальності за боргами, зазначених юридичних осіб. Таким чином, правове значення надається відсутності вираженого в суб'єктивному майновому праві майнового інтересу учасника, що зумовлює недопустимість покладання на нього додаткових майнових обов'язків у вигляді несення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи, у якій він бере участь². Це все поширюється і на

¹ Статут громадської організації «Ти потрібен Україні» від 02.02.2023 р.
URL: <https://www.uny.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/statut-go-ty-potriben-ukrayini.pdf>

² Примака В. Д. Цивільно – правова відповідальність юридичних осіб: дис. кандидата юрид. наук : 12.00.03 Київ, 2005. С. 163.

громадські об'єднання, учасники якого не несуть відповідальності за зобов'язаннями такої юридичної особи.

Саме у зв'язку із здійсненням громадськими об'єднаннями підприємницької діяльності виникає питання: «А чи не змінюється підхід до встановлення відповідальності членів громадського об'єднання, яке здійснює підприємницьку діяльність, за його зобов'язаннями?». З цього приводу в юридичній літературі висловлюється позиція згідно з якою для недопущення зловживань, необхідно внести зміни до ЗУ «Про громадські об'єднання» і доповнити його такою нормою: «Якщо статутом громадського об'єднання передбачено право здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо, то засновники(члени) такого об'єднання, які уповноважені приймати рішення від імені громадського об'єднання, несуть додаткову відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном»¹.

Так, за сьогоденних умов розвитку нашого суспільства такий превентивний захід є необхідним, насамперед з метою запобігти різноманітного роду зловживанням. Але, на нашу думку субсидіарна відповідальність членів громадського об'єднання за зобов'язаннями юридичної особи може застосовуватися тільки до громадських спілок, через специфіку їх суб'єктного складу, адже дійсно саме при об'єднанні юридичних осіб може фіксуватися більше випадків порушення національного законодавства. Зокрема, такі об'єднання можуть прикриватися альтруїстичними цілями створення та діяльності, але насправді мати на меті саме підприємницьку діяльність для отримання прибутку з подальшим розподілом між засновниками або уникнення оподаткування при отриманні статусу неприбутковості. Можливо, якби засновниками та учасниками громадських спілок могли бути тільки громадські об'єднання, то вищенаведене було б зведено до мінімуму, однак, оскільки ними можуть бути будь – які юридичні особи приватного права, то зловживання є цілком можливими.

¹ Менджул М. В. Проблема відповідальності при здійсненні громадськими організаціями підприємницької діяльності. Удосконалення правового регулювання статусу непідприємницьких організацій в Україні: Зб. наук. праць (за результатами роботи «круглого столу»). За заг. ред. М. К. Галянтича. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НА ПрН України, 2014. С. 39.

Варто зазначити й те, що перспективним є запровадження певного кількісного бар'єру щодо отриманого прибутку при здійсненні підприємницької діяльності, перевищення якого було б заборонено для громадських об'єднань. Така законодавча практика має місце у європейських країнах. Наприклад, законодавчі акти ЄС практично не визначають особливості правового статусу чи спеціальні права громадських організацій порівняно з іншими юридичними особами. Тобто, якщо розглядати їх у цивільно – правовому аспекті, то вони є звичайнісінькими юридичними особами до яких не висуваються спеціальні вимоги, а відтак, як і будь – якій юридичній особі їм надається право займатися підприємницькою діяльністю. Але їх, підприємницька діяльність повинна відповідати певним вимогам, так, у шести країнах запроваджено кількісні критерії доходу від господарської діяльності з метою запобігти перетворенню цієї діяльності з додаткової на основну. Найбільш показовими є вимоги законів Словенії, що прибуток від господарської діяльності не повинен перевищувати 30% загального доходу організації. Також, можуть встановлюватися певні законодавчі обмеження щодо переліку видів господарської діяльності. Їх запровадили Мальта, Словаччина і Чехія: в цих країнах організації мають право отримувати пасивні доходи, доходи від оренди власного майна, спортивних, освітніх, благодійних чи інших публічних заходів.¹

На нашу думку, додаткова майнова відповідальність за зобов'язаннями громадського об'єднання можлива лише стосовно засновників та учасників громадської спілки – юридичних осіб.

Якщо знову ж таки проаналізувати правові практики більш розвинених країн, то можна побачити, що додаткова субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями непідприємницького товариства може покладатися і на фізичних осіб. Так, наприклад вищесказане може стосуватися фізичних осіб – членів непідприємницької організації, однак лише в тому випадку, якщо вона бере участь в управлінні такою юридичною особою².

Доволі перспективним є, на нашу думку, так зване страхування діяльності громадського об'єднання. Воно полягає в тому, що у випадку спричинення шкоди певній особі чи її інтересам, відшкодування завданих

¹ Flannigan Robert Contractual Responsibility in Non-Profit Associations. Oxford Journal of Legal Studies, 1998 Vol. 18. N 4. Pp. 631-659

² Flannigan Robert Contractual Responsibility in Non-Profit Associations / Robert Flannigan // Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 18. - N 4. - Pp. 631-659.

збитків здійснюється страховою компанією¹. Відтак особи, які бажають займатися певною суспільнокорисною діяльністю та набувають членства у непідприємницьких організаціях будуть позбавленні випадків настання негативних наслідків у виді субсидіарної відповідальності.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна навести такі характерні ознаки громадського об'єднання, які нами аналізувалися:

1. *Ознаки, притаманні громадському об'єднанню як непідприємницькому товариству:*

- а) членський характер
- б) неприбутковий характер;
- в) спеціальна правоздатність;
- г) самоуправління;

2. *Спеціальні ознаки громадського об'єднання:*

а) особлива мета - здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів;

б) члени громадського об'єднання не мають права на частку майна такого об'єднання;

в) члени громадського об'єднання не несуть відповідальності за його зобов'язаннями. Винятком можуть бути лишень громадські спілки.

На підставі окреслених ознак громадського об'єднання хочемо запропонувати таке визначення громадського об'єднання з статусом юридичної особи – це непідприємницьке товариство, яке створюється з метою здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних інтересів, члени якого не мають права на майно товариства та не несуть відповідальності за його зобов'язаннями. Вважаємо, що цінність такого визначення в тому, що воно містить цивілістичні ознаки громадського об'єднання, а отже, може претендувати на закріплення його у ЦК України. На розвиток положень ЦК України воно повинно деталізуватися в актах спеціального законодавства, зокрема, у чинному ЗУ «Про громадські об'єднання».

Ще одним питанням, яке ми не можемо оминати увагою є – організаційно-правова форма громадського об'єднання. У сучасних реаліях дослідження організаційно-правової форми юридичної особи

¹ Jerold Oshinsky, Gheiza M. Dias Liability of Not-for-Profit Organizations and Insurance Coverage for Related Liability// The International Journal of Not-for-Profit Law, Vol/ 4, № 2-3, March 2002

набуває все більшого наукового зацікавлення та актуальності, позаяк у Концепції оновлення Цивільного кодексу України пропонується закріплення в ЦКУ вичерпного переліку організаційно-правових форм юридичних осіб.¹ Принагідно зауважимо, що наведене положення Концепції як підтримується,^{2 3} так і критикується.⁴

Питання, пов'язані з організаційно-правовими формами юридичних осіб, є надто складними і до цього часу не мають однозначного вирішення ані на теоретичному (науковому), ані на законодавчому рівні»⁵.

Відсутність єдиного законодавчого підходу щодо визначення організаційно-правових форм юридичних осіб призводить до того, що вводяться нові категорії у правову площину,⁶ наприклад нові

¹ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. с. 9. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Konceptsi-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf>

² Жорнокуй Ю. М. Визначення вичерпного переліку організаційно-правових форм юридичних осіб: ідеальність і сьогодення. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2022. С. 38.

³ Кот О.О. Особи в оновленому Цивільному кодексі України. Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України : матеріали XIX наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 12 березня 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 42-45.

⁴ Спасибо-Фатєєва І.В. Щодо реформування регулювання юридичних осіб. Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України : матеріали XIX наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 12 березня 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 45-48.

⁵ Спасибо – Фатєєва І. В. Юридичні особи за Цивільним кодексом України. Право України. № 2. 2014. С. 71.

⁶ Ольга Зозуляк, Юлія Парута Тенденції розвитку законодавства та доктрини приватного права щодо організаційно-правових форм юридичних осіб. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2024. Вип. 65. С. 2.1-2.10.

організаційно-правові форми громадська організація та громадська спілка.

У розрізі даного питання варто зазначити, що одразу після прийняття ЗУ «Про громадські об'єднання» жваву дискусію серед теоретиків цивільного права викликала ч. 2 ст. 1 вищезазначеного Закону, в якій закріплено, що громадське об'єднання «...за організаційно – правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка». З цього приводу І. В. Спасибо – Фатєєва зазначає наступне: не менше своєрідності привносить і ЗУ «Про громадські об'єднання», у якому визначено, що за організаційно – правовою формою громадське об'єднання є громадською організацією або громадською спілкою, а в ч. 5 ст. 1 встановлюється, що громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством. На її думку, таким регулюванням підміняється поняття організаційно – правової форми на вид товариств¹. Більш критично висловлюється В. В. Кочин, який вважає, що здійснення такого поділу є порушенням законів формальної логіки, оскільки з огляду на ст. 83 ЦК України та ч. 5 ст. 1 ЗУ «Про громадські об'єднання» громадська організація та громадська спілка є «організаційно – правовими формами організаційно – правової форми»². Дійсно, така позиція законодавця є незрозумілою, і зазначає, що цей поділ за обраним критерієм є недоцільним³.

Таке нововведення не залишилося поза увагою і спеціалістів щодо неурядових організацій, так, керівником програми правової підтримки неурядових громадських організацій в Україні Центру громадської адвокатури Т. Г. Яцків зазначено, що окремі організаційно-правові форми «громадська організація» та «громадська спілка» введено з огляду на те, що частина робочої групи, яка працювала над текстом до другого читання,

¹ Спасибо-Фатєєва І. В., Спасибо В. В. Проблематика організаційно – правових форм юридичних осіб (на прикладі спільних підприємств). Університетські наукові записки. 2006. № 1 (17). С. 75.

² Кочин В. В. Сучасні проблеми цивільно - правового регулювання статусу громадських організацій в Україні. Методологія дослідження проблем цивільного права та процесу: матер. наук.-практ. конфер., присв. світлій пам'яті О. А. Пушкіна (26 травня 2012 р.). Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2012. С. 245.

³ Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: дис. ... д-ра юридичних наук.: 12.00.03./ Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ. 2017. С. 327.

не погоджувалась із правом юридичних осіб засновувати саме «громадські організації», тому що відповідно до Конституції України тільки громадяни мають право на заснування саме громадських організацій¹.

Ми підтримуємо вищенаведені позиції та хочемо додати, що такий поділ є невиправданим. Єдиним критерієм, котрий служить для розмежування цих організаційно – правових форм, є суб'єктний склад, оскільки у ч. 3, ч. 4 ст. 5 ЗУ «Про громадські об'єднання» читаємо, що засновниками та членами громадської організації є фізичні особи, засновниками громадської спілки виступають юридичні особи приватного права, а її членами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Цього вважаємо недостатньо для виокремлення на цій підставі окремих організаційно – правових форм.

Така непослідовність у визначенні організаційно-правової форми має своєрідну ланцюгову реакцію, яка втілюється у відповідних підходах державних структур та державних органів. Так, Державне підприємство «Інформаційно – ресурсний центр» при наданні послуги «Пошук в Єдиному державному реєстрі юридичних та фізичних осіб – підприємців» пропонує вибрати одну з організаційно – правових форм: об'єднання громадян, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації (при цьому принципово незрозумілим видається те, які ж це інші подібні організації, можна було би припустити, що це політичні партії чи то організації роботодавців, проте і вони виокремлюються як окремі організаційно – правові форми); об'єднання підприємств (юридичних осіб); об'єднання профспілок; організація роботодавців; політична партія; профспілка (яка також виокремлюється нарівні з об'єднаннями громадян, благодійними організаціями та іншими подібними організаціями); спілка об'єднань громадян, творча спілка. І це далеко неповний перелік організаційно – правових форм, які пропонується обрати при наданні вищезазначеної послуги².

Згідно з наказом Державного комітету статистики України від 25. 06. 2004 року № 401 з 01. 07. 2004 року було впроваджено Державний класифікатор України «Класифікація організаційно – правових форм господарювання ДК 002 - 2004». Відповідно до його положень об'єктом

¹ Яцків Тетяна Новий Закон «Про громадські об'єднання» та можливості для розвитку українських громадських організацій. URL: [http://kr-just.at.ua/PDF2/ do_uvagi_ob-ednan_gromadjan.pdf](http://kr-just.at.ua/PDF2/do_uvagi_ob-ednan_gromadjan.pdf)

² Державне підприємство Інформаційно – ресурсний центр: Пошук відомостей в ЄДР.URL:: <http://irc.gov.ua/ua/Poshuk-v-YeDR.html>

класифікації є визначені чинним законодавством організаційно - правові форми юридичних осіб та їх відокремлені підрозділи. Науковий інтерес для нас становить п. 3. 7. цього класифікатора «Об'єднання громадян, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації». Так, у ньому визначаються такі організаційно – правові форми: об'єднання громадян, політична партія, громадська організація, спілка об'єднань громадян, релігійна організація, профспілка, об'єднання профспілок, творча спілка, благодійна організація, організація роботодавців, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, орган самоорганізації населення¹. Як бачимо, вище аналізовані підходи державного підприємства «Інформаційно – аналітичний центр» та Державного комітету статистики України не відзначаються єдністю. Крім того, вважаємо, що термінологія, котра вживається цими структурами, потребує перегляду, тому що не гоже використовувати термінологію законодавчих актів, які втратили чинність, при цьому нехтуючи чинними нормативно – правовими актами. Наприклад, ЗУ «Про громадські об'єднання» введено нові поняття: «громадське об'єднання» та «громадська спілка», проте продовжує вживатися термін «об'єднання громадян», який був характерним для раніше діючого законодавства.

Треба сказати, що видами громадського об'єднання є громадська організація та громадська спілка, а політичні партії, професійні спілки, об'єднання професійних спілок, організації роботодавців, об'єднання організацій роботодавців, творчі спілки, асоціації кредитних спілок, іноземні неурядові організації є їх підвидами. У цьому пункті ми наводимо такий перелік, щоб чітко дати зрозуміти, що вище перелічені суб'єкти є видами громадського об'єднання та існують у рамках однієї організаційно – правової форми. Звісно, не можна заперечити того, що кожне із названих об'єднань має свою специфіку, та все ж для них характерні спільні ознаки, що і дає можливість віднести їх до однієї організаційно – правової форми (наприклад, члени таких об'єднань не мають визначених об'єктів права власності та не несуть відповідальності за зобов'язаннями товариства). З огляду на зазначене, не погоджуємося з підходами, які обрали Державне підприємство «Інформаційно – ресурсний центр» та Державний комітет статистики України. На нашу думку, недоцільно виокремлювати деякі із

¹ Державний класифікатор України: Класифікація організаційно – правових форм господарювання ДК 002:2004. URL: <http://law.leschishin.org/nor007.php>

тих юридичних осіб, яких наводять вони як окремі організаційно – правові форми.

Варто наголосити на тому, що поняття «громадське об'єднання» є загальним для усіх громадських об'єднань і охоплює численні види, чим і зумовлюється складність законодавчого регулювання досліджуваних юридичних осіб. На сьогодні маємо такий стан речей, за якого існує безліч непідприємницьких юридичних осіб, але не повністю зрозуміло, як вони співвідносяться одна з одною, чи є певні організації окремими організаційно – правовими формами, чи окремими видами якоїсь однієї організаційно - правової форми. Показовою є ситуація, пов'язана з громадськими об'єднаннями. Так, серед теоретиків не тільки цивільного, але й конституційного права відсутній єдиний підхід щодо видів громадського об'єднання. Їх коло є практично невизначеним, а це створює перешкоди у виробленні єдиних законотворчих засад правового регулювання. Крім того, при визначенні видів громадського об'єднання в наукових колах досить поширеною є теза про те, що якщо правове становище певного суб'єкта визначається спеціальним Законом, то відповідно він не є видом громадського об'єднання. Повністю погодитися із наведеною думкою немає можливості, адже, наприклад, банки, холдингові компанії у своїй діяльності також керуються спеціальними Законами. Для банків таким є ЗУ «Про банки та банківську діяльність», а для холдингових компаній ЗУ «Про холдингові компанії в Україні», та все ж це не змінює того, що вони є акціонерними товариствами.

Для кращого розуміння зазначеного наведемо декілька можливих класифікацій громадських об'єднань. Зокрема, питанням класифікації досліджуваного суб'єкта займалася М. В. Менджул. Як один із класифікаційних критеріїв науковець виокремлює «мету створення та діяльності». Відповідно до цього критерію вони поділяються на:

- суспільнокорисні (створені і діють із різними суспільнокорисними цілями, зокрема: охорони прав людини, розвиток науки, мистецтва, культури, надання соціальних послуг та ін.);

- приватнокорисні (створені й діють з метою досягнення цілей та в інтересах виключно своїх членів)¹.

Доречним буде сказати, що цей критерій класифікації є ключовим у систематизації В. В. Кочина, який у монографії «Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права» класифікує всі

¹ Менджул М. В. Види громадських організацій в Україні. Часопис Київського університету права. 2009. № 1. С. 185.

непідприємницькі товариства на приватнокорисні та суспільнокорисні¹. Безумовно, така класифікація щодо непідприємницьких юридичних осіб є актуальною, однак для громадських об'єднань вона не є основною, адже практично всі громадські об'єднання відносяться до суспільнокорисних. Це впливає з того, що згідно з останніми законодавчими змінами щодо громадських об'єднань вони створюються для здійснення та захисту прав і свобод не тільки своїх учасників, але невизначеного кола осіб.

У Реєстрі громадських об'єднань, котрий був створений на виконання положень ЗУ «Про громадські об'єднання», зовсім по-іншому здійснюється класифікація громадських об'єднань. Класифікаційними критеріями тут виступають «статус», «спрямованість» та «види». Відповідно за статусом громадське об'єднання може бути:

- всеукраїнським;
- міжнародним;
- місцевим;
- обласним;
- первинним;
- регіональним;
- республіканським.

За спрямованістю громадські об'єднання бувають:

- дитячими;
- жіночими;
- із захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС;
- козацького спрямування;
- молодіжна;
- науково – технічне товариство;
- національних та дружніх зв'язків;
- об'єднання інвалідів;
- об'єднання ветеранів;
- об'єднання охорони пам'ятників історії та культури;
- об'єднання охорони природи;
- освітньо або культурно – виховна;
- правозахисна;
- професійна;
- творче об'єднання;

¹ Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. С. 146.

- фізкультурно – спортивна та інші, тобто перелік є відкритим.
- А за видом громадські об'єднання класифікуються на:
- асоціації кредитних спілок;
 - відокремлені підрозділи іноземної неурядової організації;
 - громадську організацію, громадську спілку;
 - об'єднання організацій роботодавців;
 - об'єднання профспілок;
 - організації профспілок;
 - організації роботодавців;
 - профспілка¹.

На підставі вищенаведеного можна стверджувати, що до громадських об'єднань відноситься надзвичайно широке коло суб'єктів, правове становище яких визначається численними нормативно-правовими актами. При цьому через різні часові рамки прийняття цих законів в них часто містяться суперечності та розбіжності. Усунути таку негативну тенденцію вважаємо можна дотримуючись наступної послідовності:

1) у ЦК України мають бути закріплені визначення громадського об'єднання, його ознаки та види;

2) цивільно – правовий статус громадського об'єднання має бути деталізований у ЗУ «Про громадські об'єднання»;

3) закони, якими встановлюються особливості окремих видів громадських об'єднань, повинні відповідати ЦК України та ЗУ «Про громадські об'єднання».

На підставі здійсненого аналізу вважаємо, що громадським об'єднанням притаманні загальноцивільні ознаки громадського об'єднання, ознаки, якими воно володіє як непідприємницьке товариство (членський та неприбутковий характер; спеціальна правоздатність; самоуправління) та спеціальні ознаки громадського об'єднання (особлива мета – здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів; члени громадського об'єднання не мають права на частку майна такого об'єднання та не несуть відповідальності за його зобов'язаннями (виняток становлять лише учасники громадської спілки, що беруть участь в управлінні нею, та якщо така громадська спілка займається підприємницькою діяльністю). З урахуванням ознак пропонуємо авторське визначення громадського об'єднання з статусом юридичної

¹ Реєстр громадських об'єднань. URL: <http://rgo.informjust.ua/>

особи, як непідприємницького товариства, яке створюється з метою здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних інтересів, члени якого не мають права на майно товариства та не несуть відповідальності за його зобов'язаннями. Вважаємо, що цінність такого визначення в тому, що воно містить цивілістичні ознаки громадського об'єднання, а отже, може претендувати на закріплення його у ЦК України.

У частині дослідження організаційно-правової форми стверджуємо, що громадські об'єднання створюються в організаційно – правовій формі товариства, яке є непідприємницьким, що знаходить своє законодавче підтвердження в ЗУ «Про громадські об'єднання».

Розглянувши особливості правового регулювання громадських об'єднань, далі перейдемо до характеристики нормативної регламентації споживчих товариств.

Розглядаючи питання щодо особливостей цього різновиду непідприємницьких товариств, варто зазначити, що як синонім до поняття «споживче товариство» вживається термін «споживчий кооператив». Водночас у цілях цієї наукової праці, будемо використовувати поняття «споживче товариство» з огляду на те, що такий термін застосовується на рівні ЦК України (ст. 85, 86).

Вказуючи на споживче товариство як різновид непідприємницьких товариств, ЦК України, на жаль, не подає його легального визначення, що ускладнює дослідження його цивільно-правової природи. У той же час законодавець зробив спробу тлумачення змісту поняття «споживче товариство» у спеціальних законах. Так, відповідно ст. 5 Закону України «Про споживчу кооперацію» споживче товариство це – самостійна, демократична організація громадян, які на основі добровільності членства і взаємодопомоги за місцем проживання або роботи об'єднуються для спільного господарювання з метою поліпшення свого економічного і соціального стану¹. Дещо інше визначення міститься у ст. 1 Закону України «Про кооперацію», згідно якої споживчий кооператив (споживче товариство) це – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської

¹ Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII. URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>

продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів¹.

На доктринальному рівні в цілому розвивається законодавчий підхід у частині ознак споживчих кооперативів. Серед них можна виділити такі: це членська юридична особа; створюється для задоволення матеріальних та інших потреб учасників шляхом об'єднання ними майнових внесків; задоволення потреб виключно своїх членів; члени товариства мають право власності на пай; субсидіарна відповідальність членів товариства в межах вартості паю; право на отримання прибутку у межах, встановлених законом.

Звертаючись до закордонних наукових джерел, слід зазначити, що Кембриджський тлумачний словник надає наступне визначення споживчим товариствам: це товариство, в якому люди часто купують нові товари, особливо товари, які їм не потрібні, і в якому велике значення приділяється володінню багатьма речами². В іншому міжнародному словнику Лексикології 21-го століття подається дещо інше визначення, відповідно до якого споживче товариство – це співтовариство, в якому купівля та продаж товарів масового виробництва і послуг забезпечується за допомогою засобів масової інформації³. Отже, як випливає із наведених визначень, в їх основу закладені характеристики кооперативів із позицій економіки.

Особливостями споживчих товариств як різновиду непідприємницьких виступають:

- 1) специфічна мета діяльності, спрямована на задоволення споживчих потреб членів товариства;
- 2) виникнення майнового зв'язку між членом товариства та самим товариством, який опосередковується паєм;
- 3) субсидіарна відповідальність членів товариства за зобов'язаннями товариства в межах вартості паю.

Перша з ознак пов'язана з реалізацією приватнокорисного інтересу. Приватний інтерес можна визначити як інтерес конкретних

¹ Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. URL.:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

² Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus // Cambridge University Pres. URL.: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/consumer-society>

³ Dictionary. com's 21st Century Lexicon: URL: <http://dictionary.reference.com/browse/consumer+society>

осіб і соціальних груп, який охороняється державою. Приватний інтерес забезпечує самостійність і свободу діяльності окремих осіб, їхніх об'єднань та організацій, дає їм можливість бути ініціативними¹.

Справді, у споживчих товариствах чітко простежуються приватні начала в їхній природі, оскільки вони створюються для реалізації непідприємницької мети, яка спрямована на задоволення приватних інтересів їх членів. Усі юридичні особи, створені в організаційно-правовій формі споживчого товариства, використовуються в якості правового інструменту для досягнення приватної вигоди для їх членів, яка не пов'язана з метою отримання прибутку. Для споживчих кооперативів характерним є те, що вони створюються насамперед для задоволення споживчих потреб їх членів шляхом організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг².

Такий інтерес може проявлятися в «організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів»,³ «у задоволенні економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативу на засадах самоврядування»⁴.

Садово-городні кооперативи створюються з метою забезпечення громадян земельними ділянками; надання його членам послуг з електро- та водопостачання, вивезення сміття; підтримання в належному стані території та майна кооперативу, зовнішніх та внутрішніх шляхів; проведення робіт з огороження території кооперативу тощо. Метою діяльності гаражних кооперативів є сприяння у будівництві його членами гаражів для зберігання в них транспортних засобів; надання послуг з електро- та водопостачання,

¹ Мельничук О. Публічний та приватний інтерес у контексті забезпечення права людини на освіту. Публічне право. 2011. № 1. С. 116–121.

² Коверзнев В. О. Правова класифікація кооперативних організацій в Україні. Інформація і право. 2015. № 1(13). С. 127–133.

³ Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 20.07.2020 р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>

⁴ Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. URL.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

вивезення сміття, охорони майна, що зберігається в гаражах; надання послуг технічного обслуговування транспортних засобів тощо.

Досліджуючи конструкцію приватноправового інтересу, яка закладається, у визначення того чи іншого споживчого товариства, слід наголосити також на тому, що для них характерним є право членів кооперативу на прибуток. З цього приводу І. М. Кучеренко підкреслювала, що в якості однієї з ознак споживчого товариства не може бути право його членів на отримання частини прибутку товариства, адже за такої ситуації Закон України «Про споживчу кооперацію» регулює діяльність споживчих товариств як організацій, що мають на меті отримання прибутку¹. Справді, за загальним правилом засновники непідприємницької юридичної особи не вправі розподіляти між собою прибуток, отриманий від її діяльності. Власне, споживчі товариства є винятком з цього правила, адже згідно діючого законодавства члени таких товариств мають право на визначену частку у майні і право на частку доходу від діяльності останніх.

Отже, зважаючи на викладене вище, доходимо висновку, що споживче товариство є приватнокорисними, тобто створюється та діє з метою досягнення цілей, визначених його статутом в інтересах членів останнього.

Далі ж перейдемо до характеристики ознаки, що пов'язана із виникненням майнового зв'язку між членом споживчого товариства та самим товариством. Аналіз діючих на сьогодні нормативно-правових актів, якими регламентується правове становище споживчих товариств, свідчить про відсутність єдності у визначенні об'єктів права власності їх членів, адже у них закріплено різні об'єкти права власності – пай (частка), частка в майні товариства, загальна частка. Безперечно, така ситуація негативно позначається на єдності правозастосовної практики в частині реалізації членами споживчих товариств належних їм майнових прав. З цього приводу в юридичній літературі абсолютно правильно вказується, що об'єктом права власності членів споживчого товариства слід вважати пай, що відповідатиме законодавству ЄС у частині регламентації відносин за участі кооперативів². Таким є Регламент ради (ЄС) №1435/2003 від 22

¹ Кучеренко І. М. Правове положення споживчих товариств. Підприємництво, господарство і право. 2001. № 4. С. 15–18.

² Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств: монографія. Івано-Франківськ, Сімик. 2011. С. 154.

липня 2003 р. про статут Європейського кооперативного товариства, основним призначенням якого є забезпечення кооперативів, які є загальновизнаною організаційною формою в усіх державах-членах, відповідними правовими інструментами, здатними полегшити розвиток їхньої транскордонної діяльності¹.

Легальне визначення поняття «пай» розкривається у Законі України «Про кооперацію» як майновий поворотний внесок члена (асоційованого члена) кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки². В юридичній літературі цілком слушно вказується на те, що право на пай можна охарактеризувати наступними ознаками: 1) засноване на членстві у кооперативі; 2) посвідчується пайовою (членською) книжкою; 3) носить зобов'язальний характер, який полягає у забезпеченні кооперативом права вимоги його членів про щорічне нарахування часток доходу на паї, виділення паю в натурі, грошах або, за бажанням, цінними паперами при виході з кооперативу і отриманні майна кооперативу у разі його ліквідації пропорційно вартості паю; 4) може бути переуступлене іншому членові кооперативу або третій особі за згодою кооперативу; 5) може успадковуватись³. Усі вищеперелічені ознаки вказують на таку важливу ознаку паю як його оборотоздатність.

Видами споживчих товариств виступають житлово-будівельні кооперативи, гаражні кооперативи, дачні кооперативи, обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кредитні спілки, садові товариства та інші. Перелік видів цієї організаційно-правової форми непідприємницьких юридичних осіб є відкритим. Наведені види споживчих товариств, крім загальних положень ЦК України, регламентовані у спеціальних законодавчих актах – ЗУ «Про кооперацію», ЗУ «Про споживчу кооперацію». Для окремих кооперативів характерною є розгалужена регламентація з

¹ Регламент ради (ЄС) №1435/2003 від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства // Офіційний Вісник Європейського Союзу L 207 від 18.08. 2003 р.

² Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV.URL:: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

³ Гафурова О. В. Сільськогосподарські виробничі кооперативи: права та обов'язки членів: монографія. К. : Изд-во МАУП, 2006. С. 176.

пріоритетністю застарілих підзаконних нормативно-правових актів житлового законодавства.

Окремі із споживчих товариств регламентовані в спеціальних законодавчих актах. Такими є кредитні спілки, правовий статус яких регламентований в межах ЗУ «Про кредитні спілки» від 14 липня 2023 року¹. До кооперативів, що отримали свою регламентацію в рамках спеціальних законів належать й сільськогосподарські кооперативи. Їхнє правове становище регулюється Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р.².

Водночас тенденції, що мають місце в цивілістиці тяжіють до уніфікації правових норм, якими регламентуються відносини за участі кооперативів, при чому не тільки в частині видів самих споживчих кооперативів, а й в частині функціонування виробничих та споживчих кооперативів.

Варто зауважити, що в умовах сьогодення діяльність кооперативів (як підприємницьких, так і непідприємницьких) слід регламентувати на єдиних принципах. Вважаємо, що з метою забезпечення гармонійності та логіки ЦК України як базового нормативно-правового акта в сфері приватноправових відносин, на рівні Кодексу доцільно передбачити дефініцію споживчого товариства та фундаментальні положення, які визначають правовий статус такої організаційно-правової форми, особливості ж окремих підвидів слід розкривати на рівні спеціального законодавства. При цьому пріоритетним вбачаємо регулювання на рівні ЗУ «Про кооперацію» за умов його суттєвого удосконалення та закріплення у його рамках норм, якими б регламентувалась діяльність споживчих товариств як окремої організаційно-правової форми непідприємницьких юридичних осіб. Суттєвого перегляду потребують норми вищенаведеного Закону в частині об'єктів права власності споживчих товариств, порядку розподілу прибутку та відповідальності членів товариств. Реформування законодавства у сфері діяльності споживчих товариств слід здійснювати з урахуванням необхідності адаптації законодавства України до законодавства ЄС, зокрема Регламенту Ради ЄС про статут Європейського кооперативного товариства.

¹ Про кредитні спілки: Закон України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text>

² Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21.07. 2020 р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>

У контексті розглядуваної проблематики щодо функціонування споживчих товариств вбачаємо за доцільне звернутись до характеристики такої специфічної непідприємницької юридичної особи, що побудована на корпоративних засадах, як об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ). Як слушно зауважується у правовій літературі, в умовах ринкової економіки ОСББ є ефективною формою утримання приватного житлового фонду. Створюючи ОСББ, власники багатоквартирного будинку мають можливість організувати власну управлінську структуру для вирішення проблем щодо утримання будинку та покращення технічного стану будинку, умов проживання в ньому, що сприяє координації зусиль власників житла, які спрямовані на управління багатоквартирним будинком¹.

При цьому для позначення об'єднань власників житлових та нежитлових приміщень у законодавствах тих чи інших країн застосовуються різні терміни, як: кондомініум, товариство власників, квартирне товариство, товариство власників житла, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. Правові аспекти створення та функціонування таких об'єднань визначаються окремим нормативним актом. Мета створення таких об'єднань, як впливає з їх нормативного визначення, не є стандартизованою. У Молдові, Казахстані - кондомініум, який створюється як для спільного утримання власниками приміщень багатоквартирного будинку, так і для управління спільною власністю, у тому числі і земельною ділянкою².

В Україні особливості створення та функціонування об'єднання співвласників багатоквартирного будинку регламентовані в ЗУ «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку»³, а також у ЗУ «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному

¹ Мирза С. С. Участь об'єднань співвласників багатоквартирного будинку у договірних відносинах. Південноукраїнський правовий часопис. –2015. № 1. С. 55–58.

² Гейнц Р. М. Поняття об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: порівняльно-правовий аналіз законодавства України й інших країн. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства : збірник наукових статей. Вип. XXXII. 2013. С. 87–96.

³ Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України. URL.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>

будинку»¹. Згідно з нормами ЗУ «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» об'єднання співвласників багатоквартирного будинку – це юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна². К. В. Кацюба, аналізуючи положення вищезазначеного Закону, виділяє такі види його діяльності: керування, обслуговування, експлуатація й ремонт нерухомого майна в об'єднанні; будівництво додаткових приміщень та об'єктів спільного майна об'єднання; здача в оренду, в найм або продаж нерухомого майна, що входить до складу об'єднання й перебуває у власності товариства, що фактично можна також віднести до господарської діяльності даної особи³.

Як впливає із наведеного, діяльність об'єднання співвласників багатоквартирного будинку пов'язана з реалізацією приватнокорисної мети в інтересах власників квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку. Така риса об'єднання співвласників багатоквартирного будинку дозволяє сприймати його в якості споживчого кооперативу.

Дійсно, правова природа об'єднань співвласників багатоквартирного будинку є дуже схожою за багатьма параметрами з юридичною природою кооперативів. Водночас мета їх діяльності, як впливає із Закону, відрізняється від мети діяльності споживчих товариств. Специфічна мета діяльності об'єднань співвласників багатоквартирного будинку полягає у сприянні використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна.

Ще однією рисою, що не дозволяє ставити знак рівності між об'єднаннями співвласників багатоквартирного будинку та споживчими кооперативами є те, що перші створюються власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку. З

¹ Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку: Закон України. URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/417-19>

² Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України. URL.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>

³ Кацюба К. В. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків як вид непідприємницьких товариств. Право і суспільство. 2013. № 6–2. С. 75–79.

огляду на такі відмінності, зараховувати об'єднання співвласників багатоквартирного будинку до числа споживчих кооперативів навряд чи доцільно.

Підсумовуючи наведене щодо непідприємницької кооперації варто наголосити на процесах уніфікації у регламентації правового становища підприємницьких та непідприємницьких кооперативів, проте в даному разі такі законодавчі норми слід характеризувати через конструкцію мети їх діяльності.

Який шлях обере законодавець у близькому майбутньому - визначити складно, можливо буде застосовано певний «компромісний» підхід і запровадження різновиду кооперативів на стику поєднання у них особливостей підприємницьких та непідприємницьких кооперативів, у яких стерті чіткі грані між першими та другими. Очевидно, і специфіка членства у такому кооперативі буде іншою, на межі членських та корпоративних відносин. У будь-якому разі, якщо подібний формат юридичної особи буде затребуваний засновниками, то він має право на існування.

РОЗДІЛ 3. ПРИВАТНОПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧЛЕНСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН ТА ЧЛЕНСТВА У НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ

3.1. Поняття та сутність членських правовідносин у непідприємницьких товариствах

Питання співвідношення корпоративних та членських правовідносин не є новим у доктрині корпоративного права, а кілька років тому розпочалася нова хвиля наукових пошуків за цією проблематикою, особливо після ряду правових висновків Верховного Суду, де в правах членів певних різновидів непідприємницьких товариств суд знаходив ознаки корпоративних прав. До прикладу, у постанові ВП ВС від 24 квітня 2019 р. вказується, що «члени обслуговуючого кооперативу незалежно від напрямку його діяльності є носіями корпоративних прав, а відносини між його членами та кооперативом, які пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, є корпоративними»¹.

Таким чином, попри приналежність обслуговуючих кооперативів до непідприємницьких товариств та неприбутковий характер їх діяльності ВС через сукупність прав, які виникають в його членів ідентифікує їх як корпоративні, ототожнюючи членські та корпоративні права.

Схожий у підхід до ототожнення членських та корпоративних правовідносин наводиться також у постанові ВП ВС від 06.02. 2019 р., де «правовідносини між власником нерухомого майна у житловому будинку та об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку, яке створене у тому ж будинку, найбільш подібні до спорів, пов'язаних із діяльністю або припиненням діяльності юридичної особи»², а також

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 24.04.2019 р., судова справа № 509/577/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81691869> (дата звернення: 22.12.2024).

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.02.2019 р., судова справа № 462/2646/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80224650> (дата звернення: 22.12.2024).

у постанові ВП ВС від 26.02.2020 р.¹ Наявність корпоративних прав у відносинах членства в адвокатському об'єднанні встановлено також у постанові від 26.02.2020 р. ВП ВС².

Наведені вище постанови Великої Палати Верховного Суду, прийняті протягом останніх років як наголошують дослідники, «свідчать про спробу поширення теорії корпоративних прав на коло непідприємницьких товариств, що доводить факт змішування категорій «членство» та «участь» у товариствах, а також наводить на думку про те, що інститут участі, що породжує корпоративні права, має місце у застосуванні для непідприємницьких товариств»³.

Отже, як впливає з наведеного, судовою практикою поступово напрацьовується теза, за якою корпоративні права можуть мати місце і у непідприємницьких товариствах. Втім, очевидно, що попри управлінську складову у правах членів адвокатського об'єднання складно говорити про виникнення майнових прав, а тому видається, що такий правовий висновок ВС є передчасним та у багатьох випадках безпідставно ототожнює членські права в адвокатському об'єднанні із корпоративними та потребує додаткового аналізу, який буде здійснено далі з метою виявлення спільних рис та відмінностей між «членськими» та «корпоративними» правами.

Крім того, варто також вказати, що у доктрині корпоративного права з'явився умовний термін «навколокорпоративні відносини». До прикладу, знаходимо вказівку на нього у дисертаційній роботі, що присвячена тематиці порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивних корпоративних прав та інтересів⁴.

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.02.2020 р., судова справа № 473/2005/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88138144> (дата звернення: 22.12.2024).

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.02.2020 р., судова справа № 750/3192/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88168781> (дата звернення: 22.12.2024).

³ Кузик В. В. Правове регулювання членських відносин у непідприємницьких товариствах: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 Право. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2023. 191 с.

⁴ Гевко В. Л. Порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивних корпоративних прав та інтересів: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 Право. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

Цей термін якраз і є результатом позицій, які мають місце у судовій практиці та законодавстві щодо умовності в певних випадках розмежування між корпоративними та членськими правовідносинами, процесом їх ототожнення, що, серед іншого, спричинено уніфікацією, яка має місце сьогодні у законодавстві в частині регламентації правового статусу деяких різновидів непідприємницьких товариств (наприклад, товариств споживчої кооперації); «пересікання» певних прав, які виникають у членів виробничих кооперативів як підприємницьких товариств та кооперативів, що належать до непідприємницьких товариств.

Такий стан речей впливає на особливості процесуальних аспектів розгляду спорів за позовами членів непідприємницького товариства у сторону господарського процесу, але у наведеному присутня не тільки господарсько-процесуальна сторона для наукового аналізу, а передусім матеріально-правова, адже йдеться про ототожнення корпоративних та членських правовідносин та відповідно прав, які виникають з участі у підприємницьких товариствах та членства у непідприємницьких товариствах.

З огляду на вказане, важливим є проведення відповідних наукових розвідок щодо розуміння сутності членських правовідносин, які складаються у непідприємницьких товариствах.

Питання правового регулювання членських правовідносин у непідприємницьких товариствах та корпоративних у підприємницьких виступали предметом досліджень багатьох вітчизняних учених у сфері цивільного та корпоративного права, одночасно, оновлення цивільного та корпоративного законодавства та адаптація його до законодавства країн ЄС обумовлюють потребу звернення до питань правового регулювання членських правовідносин у непідприємницьких товариствах.

Далі ж охарактеризуємо правову членських правовідносин, які складаються у непідприємницьких товариствах, а також їх співвідношення із корпоративними правовідносинами.

Виклад вказаного матеріалу розпочнемо з того, що ж є спільним і що об'єднує розуміння сутності корпоративних і членських правовідносин. Передусім спільним є те, що це відносини, які пов'язані із засадами участі (членства) у юридичній особі

корпоративного типу. Це риса, яка відмежовує одну велику групу юридичних осіб, устрій яких корпоративний від іншої великої групи юридичних осіб, де немає засад корпоративного устрою і які діють на основі унітарних засад. Це по суті основний аргумент, який дозволяє стверджувати, що членські правовідносин базуються на тих засадах, що й характерні для корпоративних правовідносин.

Вищенаведена спільна риса корпоративних та членських правовідносин дозволяє говорити і про те що, членські правовідносини за своєю правовою природою теж є цивільно-правовими, адже для них будуть характерними ті ж предметно-методологічні характеристики, які, як наголошують дослідники^{1,2}, властиві й для корпоративних правовідносин та пов'язані з автономією волі, диспозитивністю та юридичною рівністю учасників.

Відносини членства у непідприємницьких товариствах можна характеризувати з двох позицій: перша із них пов'язана із тим, що членство є родовою категорією, через яку виокремлюється група юридичних осіб, які функціонують на засадах членства (участі) й іменуються товариством з усіма можливими різновидами підприємницьких та непідприємницьких товариств, які регламентовані чинним законодавством.

Цей критерій важливий у тому аспекті, що він дозволяє відмежувати окреслену вище групу юридичних осіб, яка побудована на так званих корпоративних засадах від іншої групи юридичних осіб, які побудована на унітарних засадах і для яких не характерний корпоративний устрій. Одночасно даний критерій родового значення відносин членства у юридичній особі корисний з позицій відмежування товариств від установ, проте не дозволяє здійснити розмежування корпоративних та членських правовідносин, тому тут на допомогу приходить інший підхід.

В основі цього підходу лежить критерій, який для цієї мети є більш оптимальний - це критерій ступеня повноти прав, які складаються з відносин участі у підприємницьких товариствах та прав, які складаються з відносин членства у непідприємницьких

¹ Корпоративні правовідносини : монографія. Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко, В. Г. Жорнокуй. Харків : ЕКУС, 2021. 248 с.

² Цікало В. Засади здійснення та захисту корпоративних прав: поняття та види. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 6. С. 61-65.

товариствах, детально розроблений у працях А. В. Смітюха та зводиться до таких важливих висновків:

1) існування трьох груп фундаментальних прав учасників (членів) щодо юридичної особи за критеріями ступеня повноти та специфіки інтересу:

- виключно немайнові права (при членстві, яке не має особливостей майнової участі), які опосередковуються передусім участю в управлінні товариством та мають свою деталізацію у певних правомочностях. Такі права мають місце у громадських об'єднаннях, адвокатських об'єднаннях);

- немайнові права члена товариства та обмежені майнові, які пов'язані з правом на отримання певного майна у разі припинення членства у товаристві та можливо, обмежене право отримувати частину прибутку (споживчі та обслуговуючі кооперативи);

- член товариства має як немайнові права, так і повноцінне майнове право на одержання частини прибутку. У такому разі членство носить формат майнової участі, інвестиційний характер, а відповідне товариство є суб'єктом підприємництва;

2) усі три різновиди прав є членськими правами та родовим поняттям, при цьому другий та третій комплекси є корпоративними правами або ж поняттям видовим. При реалізації таких прав виникають членські відносини, що мають місце бути у всіх товариствах і корпоративні відносини, що виникають виключно у корпоративних суб'єктах. Усі можливі права члена товариства повинні забезпечити реалізацію інтересу члена товариства;

3) слід розробити деталізоване регулювання щодо членських прав для товариств та концептуально доопрацювати комплекс майнових прав членів обслуговуючих та споживчих кооперативів¹.

Погоджуючись загалом із більшістю наведених дослідником аргументів, хочемо окремо висловити думку щодо критеріїв, які ставляться в основу виокремлення членських правовідносин як родових. Звичайно, що якщо в центрі аргументації ставити тезу про те, що членські правовідносини за своєю суттю носять родовий характер, оскільки відносини членства є у всіх різновидах товариств як

¹ Смітюх А. В. Щодо оптимальних засад систематизації законодавства, що регулює членські (зокрема й корпоративні) відносини у юридичних особах з обов'язковою чи можливою множинністю членства (зокрема участі). Право України. 2021. № 6. С. 59-60.

підприємницьких і непідприємницьких, то логіка, звісно, у такій аргументації є, адже це дійсно об'єднуючий критерій для усіх товариств, який ставиться в основу їх систематизації і в такому разі справді є первинним.

Проте, досліджуючи саме специфіку членських правовідносин як їх базову характеристику, слід використовувати саме повноту зв'язків, які виникають між членом чи учасником товариства та самим товариством. Така повнота правових зв'язків найбільшою мірою відображається у корпоративних правах, тому що там мають свій прояв як немайновий, так і майновий сегменти.

Саме тому, не вдаючись детально у пошук родових чи видових зв'язків, ми будемо все ж відштовхуватись від повноти зв'язків, які є у корпоративних правовідносинах та із дослідженням того факту, яких саме зв'язків у членських правовідносинах, на відміну від корпоративних немає. Вважаємо, що це найбільш оптимальний формат пошуку сутності правової природи членських правовідносин.

У висловленому вище контексті слід погодитися із науковою позицією Ю. М. Жорнокуя, на думку якого сама наявність членських відносин не може бути єдиним критерієм побудови корпоративних відносин в межах будь-яких юридичних осіб. На прикладі громадських організацій, що побудовані на засадах членства, проте за відсутності навіть статутного капіталу, «членство не є тим єдиним критерієм, який дозволить виокремити існування корпоративних зв'язків щодо корпоративних організацій»¹.

Автор також наголошує, що характерними ознаками, які визначають специфіку корпоративної організації в рамках конструкції юридичної особи є:

1) поділ статутного капіталу на частки (акції), що визнаються формою фіксації корпоративних прав;

2) існування відносин участі в управлінні такою організацією². З наведеною аргументацією щодо особливостей корпоративної організації вважаємо за необхідне погодитись.

¹ Жорнокуй Ю. М. Питання щодо визнання критерія «членство» єдиним для кваліфікації корпоративних правовідносин. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 20 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 41.

² Там само, С. 39.

Одночасно вчені-корпоративісти одностайні у питанні тотожності прав щодо участі в управлінні корпорацією та членства у ній. Так, зокрема, у юридичній літературі стверджується, що «сутність участі в управлінні корпорацією і членство в ній – фактично одне й те ж явище». Основний критерій для корпорації – те, чи має місце участь (членство), і, як наслідок, чи беруть участь в управлінні юридичною особою ті, хто її створив (учасники, члени)¹.

Фахівці у сфері корпоративного права наголошують на подібності немайнових прав учасників (членів) товариств незалежно від їх видів, а їх спільний знаменник «має полягати у певному мінімумі вимог до складу правомочностей, які містять ці права, та засад, на яких мають ґрунтуватися процедури, у яких ці права реалізуються і відповідні норми повинні бути закріплені законодавчо з різним ступенем деталізації щодо тих чи інших видів товариств»².

Безумовно, такі твердження є сенс взяти до уваги при характеристиці саме немайнового аспекту сутності членських прав та їх спорідненості із управлінськими правами, що мають місце у корпоративних відносинах.

Через застосування критерію ступеня повноти прав при характеристиці членських правовідносин і порівняння їх із корпоративними правовідносинами стає зрозумілим, які ж права та відповідно обов'язки виникають у членів непідприємницького товариства та порівняти їх із тими правами та обов'язками, які виникають в учасника підприємницького товариства, тобто корпоративними правами та обов'язками. Неоднорідність непідприємницьких товариств обумовлює той факт, що у них найчастіше виникають такі права, для яких характерною є виключно управлінська складова, але є й ті товариства, права членів яких пов'язані із виникненням і певних майнових елементів.

¹ Жорнокуй Ю. М. Питання щодо визнання критерія «членство» єдиним для кваліфікації корпоративних правовідносин. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 20 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 38.

² Смітюх А. В. Щодо оптимальних засад систематизації законодавства, що регулює членські (зокрема й корпоративні) відносини у юридичних особах з обов'язковою чи можливою множинністю членства (зокрема участі). Право України. 2021. № 6. С. 54-55.

Важливим аспектом при дослідженні правової природи і сутності членських правовідносин, які виникають у непідприємницьких товариствах буде також категорія інтересу, з яким члени таких товариств вступають у відповідне товариство. Проте, у даному разі треба погодитися із позицією, яка висловлюється у правовій літературі з приводу того, що така майнова вигода є умовною та не дозволяє отримати більше, ніж вклав член товариства, що кардинально відрізняє майновий інтерес, з яким вступає член непідприємницького товариства у товариство від інтересу учасника підприємницького товариства, який має намір отримати більше, ніж вклав – прибуток. І ця ознака, попри неоднорідність членства, суттєво відрізняє його від участі у підприємницьких товариствах¹.

Саме у цій різниці і проявляється специфіка прав членів непідприємницького товариства через конструкцію прав за формулою «не отримати більше, ніж вкладено».

Перелік немайнових прав члена того чи іншого непідприємницького товариства є відкритим, визначений у багатьох нормативно-правових актах, які регулюють правовий статус непідприємницьких товариств, у першу чергу, Законі України «Про громадські об'єднання», який є основним нормативно-правовим актом, котрим визначається правовий статус багатьох різновидів непідприємницьких товариств.

Оскільки питання членства у непідприємницьких товариствах не є настільки врегульованим на законодавчому рівні як участь у підприємницьких товариствах, то у цій сфері досить якісно працює інститут локальної правотворчості і на рівні багатьох положень, які визначають права та обов'язки членів різних непідприємницьких товариств детально прописуються права членів таких юридичних осіб.

До прикладу, в Положенні про членство та членські внески громадської організації «Батьки за вакцинацію» серед переліку прав цієї організації визначено такі:

- «обирати і бути обраним до керівних органів організації;
- брати участь у всіх заходах, які проводяться цією організацією;

¹ Кузик В. Особливості інституту членства у непідприємницьких товариствах. Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 3. С. 112.

- мати можливість звертатися до органів організації із запитами та пропозиціями щодо питань, які стосуються її діяльності та одержувати відповіді;
- брати участь у роботі постійних чи тимчасових комісій, які створюється за рішенням уповноважених органів організації;
- оскаржувати рішення, дії та бездіяльність керівників організації подавати відповідні заяви чи заперечення на прийняття ними рішення до правління та вимагати розгляду скарг та заяв на загальних зборах;
- звертатися до органів організації за допомогою у захисті своїх прав та законних інтересів»¹.

У статуті іншого громадського об'єднання громадської організації «Центр громадянських свобод» прописано, що члени цієї організації мають право:

- «добровільно вступати та виходити зі складу членів громадської організації; право власного голосу;
- брати участь в організації та проведенні всіх заходів, здійснюваних громадською організацією; вносити пропозиції та зауваження до всіх органів громадської організації з будь-яких питань, пов'язаних з діяльністю громадської організації;
- брати участь у роботі статутних органів громадської організації з правом дорадчого голосу; отримувати інформацію про діяльність громадської організації;
- звертатись за допомогою до громадської організації щодо захисту своїх законних прав та інтересів»².

Права членів громадських об'єднань можуть змінюватися залежно від конкретного виду такого об'єднання та його мети, але очевидним є те, що в їх основі лежить немайновий сегмент, що зумовлено відсутністю майнового зв'язку між членом такого об'єднання та самим об'єднанням.

Права членів непідприємницьких товариств, дуже близькі до управлінських прав у підприємницьких товариствах. Так, досліджуючи проблематику змісту права на участь в управлінні

¹ Положення про членство та членські внески громадської організації «Батьки за вакцинацію». URL: <https://bzv.org.ua/2016/06/30/polozhennya-pro-chlenstvo-ta-chlenski-vneski/> (дата звернення: 22.12.2024).

² Статут громадської організації «Центр громадянських свобод» від 10 травня 2022 року. URL: <https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/statut-1.pdf> (дата звернення: 22.12.2024).

товариством на прикладі товариства з обмеженою відповідальністю, М. О. Суханов вказує, що «зміст цього права охоплює низку повноважень, до яких віднесено:

- 1) право бути присутнім на загальних зборах учасників;
- 2) право бути повідомленим про дату, час та місце, а також порядок денний загальних зборів;
- 3) право вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів;
- 4) право ознайомитися з документами та інформацією, необхідними для розгляду питань порядку денного на загальних зборах учасників;
- 5) право брати участь в обговоренні питань порядку денного;
- 6) право голосу з питань порядку денного загальних зборів учасників;
- 7) право бути ініціатором проведення опитування;
- 8) право брати участь у загальних зборах через представника;
- 9) право обирати осіб до складу органів управління ТОВ»¹.

Якщо порівнювати вищенаведені права із правами, які виникають у непідприємницьких товариствах, то вони за своєю правовою природою та переліком є досить схожими, при цьому, звичайно, що зміст прав учасників у підприємницьких товариствах є ширшим за обсягом.

У юридичній літературі також наголошується, що здійснення цього елемента корпоративного права характеризується такими особливостями :

- здійснюється пропорційно відповідно до розміру частки у статутному капіталі товариства;
- окремі учасники товариства, наділяються додатковими окремими повноваження (наприклад, право самостійно скликати позачергові загальні збори) у разі володіння часткою в статутному капіталі певного розміру;

¹ Суханов М. О. Корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю. дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 Право. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2022. 261 с.

- впливає на реалізацію інших корпоративних прав учасника підприємницького товариства¹.

Оскільки для відносин членства, що складаються у непідприємницькому товаристві характерний принцип рівності прав, то таких переваг, за загальним, у членів досліджуваних товариств не виникає, що свідчить про відмінності у окреслених правах, що обумовлені принципами функціонування непідприємницьких товариств. Подібний перелік прав члена громадських організацій як непідприємницького товариства можна знайти у різних актах локальної корпоративної правотворчості тих чи інших непідприємницьких товариств, які зареєстровані та діють на території України.

У ключі піднятої тут проблематики неможливо оминати увагою ті законодавчі норми, у яких все ж йдеться про окремі майнові права членів споживчих кооперативів, наприклад, «право отримати свої пайові та інші внески та дивіденди на них і майно товариства у випадку його ліквідації», про що йдеться у Законі України «Про споживчу кооперацію» (ч. 4 ст. 6). Відповідно до наведеної правової норми член споживчого товариства має право: «брати участь у діяльності споживчого товариства, обирати і бути обраним до його органів управління і контролю, вносити пропозиції щодо поліпшення діяльності товариства та усунення недоліків у роботі його органів і посадових осіб, що виступає форматом втілення немайнових прав члена товариства».

Правом, що містить забарвлення майнового права є право члена споживчого кооперативу на перевагу у придбанні товарів і одержання послуг. Дане право «вписується» у формулу, яка характерна для членів непідприємницьких товариств мати певні переваги, проте «не одержати більше, ніж вкладено». У Законі прописане також правило на «одержання частки прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності між членами споживчого товариства» відповідно до їх пайового внеску, а також право отримати свої пайові та інші внески та дивіденди на них і майно товариства у випадку його ліквідації, про яке свідчить формулювання ст. 18 цього ж Закону. Власне, останнє із характеризованих прав дуже схоже за своїми

¹ Суханов М. О. Право на участь в управлінні товариством з обмеженою відповідальністю. Науковий Вісник Чернівецького юридичного інституту Одеської юридичної академії. 2020. № 1. С. 45.

характеристиками на майнове право у складі корпоративних прав учасника підприємницького товариства та викликає чи не найбільше дискусій серед цивілістів.

Наведені приклади свідчать також про певні тенденції уніфікації у регулюванні правового статусу підприємницьких та непідприємницьких кооперативів.

Особливості членських прав, що складаються у певних різновидах непідприємницьких товариств, слід враховувати при удосконаленні положень ЦК України та профільного законодавства у цій сфері. Проведення подальших наукових розвідок за досліджуванням напрямом з урахуванням наведених підходів щодо розуміння інституту членства у юридичній особі зможе виступити основою для якісного нормативного регулювання членських та корпоративних відносин.

Таким чином, з аналізу чинного законодавства та через застосування критерію ступеня повноти прав, підстав для ототожнення членських та корпоративних правовідносин немає. Зміст членських прав у непідприємницьких товариствах складають немайнові права, тобто один із елементів корпоративних прав учасників підприємницьких товариств. Певні майнові інтереси, якщо такі й виникають у непідприємницьких товариствах, за загальним правилом, вписуються у конструкцію «не отримати більше, ніж вкладено».

Загалом системний аналіз особливостей членських прав дозволяє зробити такі висновки:

- 1) як членські, так і корпоративні права виникають в межах юридичної особи, що має корпоративний устрій;
- 2) членські права в громадських об'єднаннях як непідприємницьких товариствах не мають майнового змісту;
- 3) членські права в споживчих кооперативах та обслуговуючих як непідприємницьких товариствах можуть бути наділені специфічним майновим змістом;
- 4) окреслена тенденція до розширення змісту членських прав у непідприємницьких товариствах.

Вважаємо, що для членських правовідносин у непідприємницьких товариствах характерний усічений комплекс прав, який проявляється у немайнових (управлінських) правах. Управлінські права члена непідприємницького товариства, безумовно, мають схожість із немайновими правами учасника підприємницького

товариства, як елемента корпоративних прав, але є за своєю суттю та порядком реалізації в рази простішими.

Подальше вивчення спорідненості у правовій природі немайнових прав члена непідприємницького товариства та немайнових прав учасника підприємницького товариства дасть змогу напрацювати пропозиції щодо удосконалення законодавства в частині управління як підприємницькими, так і непідприємницькими товариствами з урахуванням принципу рівності прав членів непідприємницького товариства та принципу пропорційності здійснення учасниками прав відповідно до розміру часток (акцій) у статутному капіталі підприємницького товариства.

3.2. Особливості членства та членських внесків у непідприємницьких товариствах

Характеризуючи в рамках цього підрозділу особливості членства у непідприємницьких товариствах, слід наголосити, що членство з позиції аналізу змісту того правового зв'язку між непідприємницьким товариством та його членами має свої особливості у порівнянні із відносинами участі у підприємницьких товариствах. І ця особливість проявляється у відсутності інтересу у члена товариства збільшити свої майнові активи шляхом вкладу їх у товариство.

Характер вигоди в результаті членства у непідприємницькому товаристві інший – отримання якихось благ особливого характеру, що впливають із культурних, економічних, соціальних, екологічних, релігійних чи інших інтересів. Таким чином, член непідприємницького товариства не отримує внаслідок членства більше, ніж вклав у формі вкладу при створенні непідприємницького товариства чи сплати членських внесків.

Крім того, членство у непідприємницьких товариствах є за своїм змістом неоднорідним, що проявляється у переліку прав, які виникають внаслідок членства у різних формах непідприємницьких товариств. Така неоднорідність є виправданою в силу різного роду інтересів, окрім отримання прибутку, якими можуть керуватися особи, вступаючи до членів тієї чи іншої форми непідприємницького товариства.

Такі інтереси, у найбільш загальному вигляді, можуть бути двоякими:

1) інтереси немайнового характеру для отримання немайнових благ, як-от: релігійних, культурних, соціальних, екологічних тощо;

2) інтереси економічного характеру, які є інтересами споживчими і можуть мати майновий характер. Наприклад, отримання певних майнових благ для особистого споживання, що є характерним для споживчих товариств, обслуговуючих кооперативів тощо.

Якщо у першому випадку у членів товариства виникають немайнові права, то у другому – можуть виникати і окремі майнові права, пов'язані із задоволенням ними своїх споживчих матеріальних потреб. Однак, у обидвох випадках членство у непідприємницьких товариствах не визначає можливості особи отримати в його результаті більше, аніж вона вклала. І ця ознака, попри неоднорідність членства, суттєво відрізняє його від участі у підприємницьких товариствах.

Отже, на сьогодні інститут членства, а також прав, що впливають із нього, обумовлений характерною для непідприємницьких товариств неоднорідною правовою природою.

Для споживчих кооперативів досить актуальним є проведення певних паралелей між членськими правами, які виникають у них та корпоративними правами, що виникають в учасників підприємницьких товариств, проте з виникненням певних майнових прав в основі яких лежить формула – «не отримати більше, ніж вкладено». Інститут членства з позицій виключно немайнових прав членів на сьогодні повністю відображений у громадських об'єднаннях.

Членство у непідприємницьких товариствах пов'язане із сплатою членських внесків, а тому далі перейдемо до характеристики правового режиму членських внесків у поширених видах непідприємницьких товариств. Можемо стверджувати, що членські внески є механізмом майнової участі осіб у непідприємницьких товариствах. При чому, цей механізм працює чи не в усіх формах непідприємницьких товариств, включаючи і кооперативи, які, зазвичай, відрізняються від інших видів непідприємницьких юридичних осіб. Конструкція членських внесків відзначається певною специфікою, позаяк розмір їх визначається установчими зборами при створенні непідприємницького товариства; такий розмір є фіксованим і, зазвичай, незначним; членські внески відзначаються ознакою періодичності їх сплати, яка встановлюється установчими зборами при створенні товариства.

Конструкція членських внесків, однозначно, не притаманна підприємницьким товариствам, а відтак ми можемо стверджувати, що

вона є характерна суто для непідприємницьких товариств. Таким чином, можемо стверджувати, що критерій майнової участі особи в товаристві також є тим, який функціонально відмежовує підприємницькі і непідприємницькі товариства.

Оскільки громадське об'єднання є непідприємницьким товариством, то цілком логічно, що йому притаманний членський характер. Ч. 2 ст. 83 ЦК України зазначається, що «товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві». Так само і в громадському об'єднанні, адже воно є добровільним об'єднанням фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права.

Правовими нормами ЗУ «Про об'єднання громадян» встановлювалося індивідуальне та колективне членство. Що стосується колективного членства, то під ним, в основному, вченими – правниками, розумілась участь юридичних осіб, оскільки саме з цим вони пов'язували можливість надання юридичним особам права участі в громадських об'єднаннях¹. Новим законодавчим актом, який визначає правове становище громадських об'єднань, інститут колективного членства не передбачається. Натомість надається можливість бути засновниками або учасниками громадських об'єднань юридичним особам приватного права. Слід зазначити, що в наукових розвідках уже наголошувалося на тому, що інститут колективного членства в громадських організаціях є недопустимим, позаяк членом громадської організації не може бути колектив іншої організації, оскільки це може призвести до порушення права на об'єднання (особа ставала членом однієї організації, а за рішенням органу управління чи більшості учасників стає членом зовсім іншої організації без особистого волевиявлення)².

Слід зауважити, що оскільки ЗУ «Про громадські об'єднання» колективне членство не передбачено, то це повинно бути враховано при розробці Статутів громадських об'єднань. Крім того, громадські об'єднання, що були зареєстровані до моменту вступу в дію профільного Закону, повинні привести свої Статути у відповідність до

¹ Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права: дис... доктора юрид. наук : 12.00.03 Київ, 2004. С. 278.

² Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 Київ, 2011. С. 52.

його норм шляхом виключення з установчого документу положень, які стосуються колективного членства.

Треба додати, що негативною тенденцією, яка спостерігається на даному етапі, є невиконання Прикінцевих та перехідних положень ЗУ «Про громадські об'єднання» в частині приведення законодавства згідно з нормами спеціального Закону. Маємо на увазі, що було прийнято новий нормативно – правовий акт, а відповідно неодмінним є внесення змін до пов'язаних законодавчих документів. Попри те, що основним Законом не передбачається колективне членство в пов'язаних нормативно – правових актах відсутні необхідні зміни. Так, ЗУ «Про молодіжні та дитячі громадські організації» і дотепер встановлюється колективне членство, адже Законом визначено, що колективними членами молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути колективи інших молодіжних та дитячих громадських організацій¹. Такі явні протиріччя між пов'язаними нормативно – правовими актами мають бути усунені.

Та разом з тим, у ВРУ є зареєстрований Проект Закону про внесення змін до статті 8 ЗУ «Про громадські об'єднання» щодо колективного членства № 4309 від 27. 02. 2014 року, який за результатами розгляду в першому читанні був повернутий на доопрацювання суб'єкту законодавчої ініціативи. У Висновку на проект цього Закону Головне науково – експертне управління наголошує на тому, що необхідно конкретизувати зміст терміну «колективний член», оскільки індивідуальні та колективні члени з огляду на свою різноманітність мають різний правовий статус та не можуть бути прирівняні в правосуб'єктності. Крім того, зазначається, що проблемним аспектом реалізації інституту «колективного членства» є загроза вирішення такого питання безпосередньо адміністрацією підприємств, установ, організацій, а відтак члени трудових колективів автоматично можуть набувати членство в тих чи інших громадських об'єднаннях, навіть не знаючи про це². На останньому, власне, і наголошувала М. В. Менджул.

¹ Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України від 01.12.1998 № 281-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/281-14/stru#Stru>

² Проект Закону про внесення змін до статті 8 Закону України «Про громадські об'єднання» щодо колективного членства № 4309 від 27.02.2014 року. URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50009

Уважаємо, що передбачена ЗУ «Про громадські об'єднання» можливість саме юридичних осіб приватного права, а не окремих колективів, бути засновниками та учасниками громадського об'єднання відповідає сучасним цивілістичним тенденціям. Так, засновником або учасником громадської спілки є юридична особа як окремий субстрат, відособлений від членів такого об'єднання, а відповідно не може бути порушено право членів об'єднання, коли відбувається вступ цієї юридичної особи в громадську спілку, адже вони не стають учасниками якогось іншого об'єднання без згоди.

Крім того, вважаємо, що інститут колективного членства повинен залишитись у минулому. Адже колективне членство було притаманне радянському часу через те, що юридичні особи були значно обмежені у свободі діяльності. З цього приводу доречною є позиція А. В. Зеліско, на думку якої виникає потреба в усуненні терміну колективне членство з норм законодавства¹, щоправда, висловлена думка стосується споживчих товариств, однак є доцільною і щодо громадських об'єднань.

У цьому аспекті слід розглянути види членства, які передбачаються для громадських об'єднань. Зокрема, у більшості громадських об'єднань членство може бути індивідуальним та почесним. Індивідуальним членом громадського об'єднання вправі стати практично будь – яка особа, щодо почесного члена, то щоб претендувати на нього необхідно є наявність певних додаткових ознак. Наприклад, почесним членом громадської організації «Українська арбітражна асоціація» може бути фізична особа, яка має особливі досягнення в сфері арбітражу і надає вагому організаційну, матеріальну або іншу підтримку діяльності Асоціації. Крім того, деякими установчими документами передбачається наявність і такого виду членства, як «кандидат у члени». Так, кандидатом у члени зазначеного громадського об'єднання може бути фізична особа, яка здобуває юридичну освіту та цікавиться питаннями арбітражу². Крім

¹ Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств: монографія. Івано-Франківськ, Сімик, 2011. С. 59.

² Положення про членство у громадській організації «Українська Арбітражна Асоціація». URL: <http://arbitration.kiev.ua/uploads/kucher/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE.pdf>

характеризованих видів членства, досить часто зустрічається і вже згадуване «колективне членство», що, на нашу думку, зумовлено тим, що раніше такий вид членства передбачався ЗУ «Про об'єднання громадян». Тому висловлюємо сподівання, що протягом п'ятирічного строку з дня набрання чинності ЗУ «Про громадські об'єднання» поняття такого членства відійде в минуле.

Ст. 8 ЗУ «Про громадські об'єднання» встановлено коло осіб, яке може виступати в якості членів громадського об'єднання. Так, до нього відносяться фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають на території України на законних підставах) та юридичні особи приватного права. Розрізняється членський склад, у залежності від того, чи це громадська організація, чи громадська спілка. Відповідно членами першого є фізичні особи, що досягли 14 – річного віку, а членами другого - юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи та фізичні особи, які досягли 18 років. В аналізованій статті міститься відсилочна норма до ЗУ «Про молодіжні та дитячі громадські організації» тож, щоб зрозуміти, які вимоги ставляться до членів молодіжної та дитячої громадської організації, звернемося до цього нормативно – правового акту. Ним визначається, що членство в такій організації може бути індивідуальним та колективним. Щодо колективного членства свою позицію ми уже висловили, що стосується індивідуального, то Законом передбачається, що індивідуальними членами молодіжних громадських організацій можуть бути особи віком від 14 до 35 років, індивідуальними членами дитячих громадських організацій - особи віком від 6 до 18 років. Передбачається, що вступ неповнолітніх віком до 10 років до дитячих громадських організацій здійснюється за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників. Окрім того, членами молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути особи старшого віку, проте за умови, якщо їх кількість у цих організаціях не перевищує 10 відсотків загальної кількості членів, а в складі виборних органів молодіжних та дитячих громадських організацій кількість осіб старшого віку не може перевищувати третину членів виборних органів¹.

¹ Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України від 01.12.1998 № 281-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/281-14/stru#Stru>

Особливістю інституту членства в громадських об'єднаннях є те, що до членів певних видів громадських об'єднань можуть ставитися відмінні вимоги від тих, що передбачені в ЗУ «Про громадські об'єднання». Наприклад, ЗУ «Про політичні партії» встановлюється наступні особливості щодо членів: ними можуть бути тільки громадяни України, що мають право голосу на виборах, громадянин України вправі бути членом тільки однієї політичної партії, також є законодавчо закріплений перелік осіб, що не мають права вступати в політичної партії¹. З аналізу правових положень ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» випливає, що членами профспілок можуть бути тільки ті особи, які працюють на підприємстві, в установі або організації чи в фізичної особи, яка використовує найману працю, особи, які забезпечують себе роботою самостійно, особи, які навчаються в навчальному закладі. Передбачається законодавча можливість встановлення обмеження на участь у декількох профспілках². ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» передбачено, що членами творчої спілки можуть бути професійні творчі працівники - громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які досягли 18 років³. Це ж саме стосується й такого виду членів як «юридичні особи приватного права», адже до них також висувуються спеціальні вимоги: по – перше, ними не можуть бути юридичні особи публічного права, а по – друге, вимоги встановлюються в залежності від конкретного виду громадського об'єднання. Наприклад, ЗУ «Про кредитні спілки» визначено, що кредитні спілки мають можливість створювати асоціації кредитних спілок, тобто необхідною є наявність спеціального суб'єкта – кредитної спілки. Так само і з організаціями роботодавців, об'єднаннями профспілок тощо.

На підставі окресленого вище можна зробити висновок, що членами громадських об'єднань вправі бути будь – які фізичні особи

¹Про політичні партії : Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

²Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>

³Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 07.10.1997 № 554/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80>

та/або юридичні особи приватного права, однак щодо членів деяких видів громадських об'єднань можуть висуватися певні якісні вимоги, як-от: працівники підприємства, кредитні спілки тощо.

Профільним Законом не визначаються особливості набуття та припинення членства в громадських об'єднаннях, тому з приводу цього звернемося до локальних актів діяльності громадських об'єднань. Зазвичай питання правового режиму членських внесків регулюється статутом громадського об'єднання, але поширеною є практика прийняття спеціальних положень, у яких визначаються основні засади членства в об'єднанні. Так, наприклад у Статуті громадської організації «Коломийський автоклуб «Вест Роудс Вілс» визначено, що вступити до нього можуть фізичні особи, які досягли 18 – річного віку, написавши заяву встановленого зразка. Окремо зазначається про права та обов'язки членів громадської організації та про порядок виходу із організації¹. А в Положенні про членство в громадській організації «Коломийський автоклуб «Вест Роудс Вілс» деталізується правовий режим членства. У ньому додатково зазначається, що перед вступом у таку громадську організацію особа повинна ознайомитися та визнати Статут організації й положення. Після цього претендент у члени громадської організації має написати заяву на ім'я Президента Правління, а також додати до заяви фотокартку, копію паспорта і анкету. Рішення про прийняття або відмову в прийнятті до Організації приймає Правління в місячний термін з дати подання відповідної заяви. Якщо особу приймають у члени організації, їй видають посвідчення члена організації, а в разі втрати передбачається можливість видачі дубліката. Конкретніше в Положенні визначаються права та обов'язки членів організації, так передбачаються такі права: обирати та бути обраними до складу керівних органів, брати участь у заходах Організації, вносити пропозиції в керівні органи Організації, звертатися до Організації за сприянням в захисті своїх прав та інтересів; одержувати повну інформацію про діяльність Організації, брати участь в голосуваннях, пов'язаних з Організацією, звертатися із запитом до керівних органів Організації, вільно виходити з Організації та ін.; а також обов'язки : брати безпосередню участь у діяльності Організації, дотримуватися положень Статуту й сприяти виконанню завдань Організації, брати

¹ Статут громадської організації «Коломийський автоклуб «Вест Роудс Вілс». URL: <http://wrw.if.ua/pro-nas/statut.htm>

участь в заходах, що проводяться Організацією, пропагувати мету та завдання Організації, виконувати рішення Загальних зборів та інших керівних органів Організації, коректно вести себе на засіданнях Організації і т.п.

Якщо розглянути особливості припинення членства, то воно може відбуватися в добровільному порядку шляхом виключення з організації та автоматичного припинення членства. У випадку добровільного припинення членства особа може повторно вступити в організацію, якщо ж особу виключено з організації, такого права вона позбавлена¹.

Порядок набуття членства в громадському об'єднанні та його припинення може бути й іншим, адже законодавчих вимог до цього немає. Проте з аналізу локальних актів діяльності характеризованих суб'єктів можна говорити про те, що в загальних рисах він є таким, як вищенаведено.

У цьому контексті варто зазначити про особливості членства в громадських об'єднаннях, якими є добровільність та відсутність майнового зв'язку між членом об'єднання та самою юридичною особою. Стверджуємо, що недопустимим є встановлення будь – яких обов'язкових вимог щодо членства в такому об'єднанні, адже ці дії нівелюватимуть інститут об'єднань, основною засадою якого є добровільність. Що стосується відсутності майнового зв'язку, то це пов'язане з тим, що члени громадського об'єднання не мають права на частку в його майні та не відповідають за зобов'язаннями останнього².

У розрізі цього питання доцільним є зупинитися на дослідженні правого режиму членських внесків, тому що вони є одними з основних джерел формування майна непідприємницьких товариств та, зокрема, громадських об'єднань. Слід додати, що нормативно – правове регулювання членських внесків вичерпується лише згадкою про них при характеристиці власності громадського об'єднання. А з аналізу ст. 11 ЗУ «Про громадські об'єднання» можна зробити висновок, що положення про членські внески повинні знайти своє закріплення в Статуті в тих пунктах, які передбачають порядок набуття та

¹ Положення про членство в громадській організації «Коломийський автоклуб «Вест Роудс Вілс». URL: <http://wrw.if.ua/pro-nas/polozhenja-pro-chlenstvo-v-gromadsk-i-organ-zac-kolomiiskii-avtoklub-vest-rouds-v-ls.html>

² Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств: монографія. Івано-Франківськ, Сімик, 2011. С. 132.

припинення членства, права та обов'язки членів, джерела надходження коштів та іншого майна. Власне, така позиція простежується і в Рекомендаціях щодо розробки статутів громадських об'єднань, які передбачають обов'язок сплати членських внесків¹.

Основні риси сплати членських внесків визначаються в Статуті, а також спостерігається практика прийняття спеціальних положень щодо сплати членських внесків² та поодинокі випадки, укладення договорів про їх сплату³. Характерним для таких внутрішніх актів є повна свобода локальної правотворчості, що в деяких випадках призводить до порушень прав та свобод. Це пов'язано з тим, що такі положення не завжди побудовані з дотриманням норм чинного законодавства. Крім того, з аналізу судової практики очевидно, що суди неоднозначно застосовують норми законодавства, які стосуються проблем сплати членських внесків. Так, в одних випадках застосовується Закон України «Про кооперацію»⁴, а в інших спростовується можливість його застосування⁵. У законодавстві не вирішуються питання правових наслідків несплати членських внесків та можливості примусової їх сплати. А це, вважаємо, вкрай важливо, тому що існують випадки стягнення з членів громадських об'єднань досить таки значних коштів за

¹ Рекомендації щодо розробки статутів громадських об'єднань / Методична рада з питань реєстрації громадських об'єднань при Державній реєстраційній службі України. URL: <http://www.drsu.gov.ua/show/11437>

² Положення про членські внески Всеукраїнської громадської організації «Асоціація адвокатів України». URL: http://www.uaa.org.ua/about/polog_chlen_vnesky2011.pdf

³ Договір № 2017 / 16 - про членство та сплату членських внесків від 14 вересня 2017 року. URL: <http://www.solowest.ca/SoloEastAgreement.pdf>

Договір № 210/___ - про сплату членських внесків. URL: http://antiraiders.ua/ucp_file.php?c=4inObBmlaJOUCnWbBuzZINkhYV6oO

⁴ Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 21 травня 2013 року справа № 2-5229. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31406939>

⁵ Рішення Перемишлянського районного суду Львівської області від 11 червня 2013 року справа № 2/449/296/2013. URL: <http://pravoscope.com/act-rishennya-2-449-296-2013-savchak-a-v-11-06-2013-spori-shho-vinikayut-iz-dogovoriv-najmu-orendi-s>

заборгованістю щодо сплати членських внесків¹. Проаналізуємо підняті питання.

До моменту набрання чинності ЗУ «Про громадські об'єднання» в засобах масової інформації була розгорнута активна кампанія з його дискредитації. Зокрема, поширювалася недостовірна інформація про основні норми Закону та його призначення. Така ситуація не залишилася поза увагою розробників Закону, тому фахівцями Українського національного центру політичних досліджень (одні з розробників Закону) було підготовлено аналіз найчастіше поширюваної недостовірної інформації про Закон та відповідні роз'яснення. Одним із аспектів такої неправдивої інформації постало питання членських внесків. Так, поширювалися відомості про те, що раніше чинним Законом «Про об'єднання громадян» наявність членських внесків була ключовою для отримання статусу неприбутковості, а внаслідок вступу в дію нового Закону громадські об'єднання, які отримують членські внески автоматично, стають прибутковими і будуть залишатися такими до перереєстрації; Закон не передбачає права отримувати членські внески та вводить податок на дохід від членських внесків. Ця дезінформація була спростована, а відтак у поясненнях Українського національного центру політичних досліджень зазначили, що членські внески ніколи не були визначальними для отримання статусу неприбутковості, а самі критерії отримання такого статусу не визначалися Законом «Про об'єднання громадян»; новий Закон передбачає можливість отримання членських внесків, що законодавчо підтверджується ст. 24 ЗУ «Про громадські об'єднання». Отже, можна стверджувати, що правовий режим членських внесків з питань сплати, оподаткування та неприбутковості не зазнав істотних змін.

Викликає науковий інтерес і питання: «Що ж може виступати членським внеском?». Законодавча дефініція членського внеску надається Законом України «Про кооперацію», у якому закріплено, що членський внесок – це грошовий неперворотний внесок, який періодично сплачується членом кооперативного об'єднання для забезпечення поточної діяльності кооперативного об'єднання. Тобто членський внесок у кооперативне об'єднання повинен бути грошовим,

¹.Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 21 травня 2013 року справа № 2-5229. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31406939>

натомість вступний та цільовий можуть бути грошовими або майновими. Що ж до членських внесків у громадське об'єднання, то з аналізу ст. 24 ЗУ «Про громадські об'єднання» випливає, що ними мають бути кошти або інше майно. Проаналізуємо, що ж з цього приводу говорять дослідники проблем приватного права. М. В. Менджул стверджує, що загалом членські внески являють собою грошові кошти, які обов'язково та регулярно сплачують члени організації в порядку і в розмірах, визначених статутом, та які складають частину доходів громадської організації¹. Вважаємо за потрібне навести визначення членських внесків із прив'язкою до такого виду громадського об'єднання, як політична партія. Так, Н. Ю. Філатова вважає, що членські внески політичної партії – це фіксована сума, визначена локальними внутрішніми актами політичної партії (як правило, статутом), яка сплачується членом партії у зв'язку зі вступом у партію (вступні членські внески) та/або в подальшому після такого вступу з певною періодичністю². Очевидно, що серед теоретиків цивільного права поширена думка про те, що членські внески сплачуються в грошовій формі, але, наприклад, у Статуті громадської організації «Об'єднання «Київське товариство незалежних шанувальників пива» закріплено, що членські внески можуть бути внесені у вигляді зразків оригінального пива високого ґатунку³, а в Статуті громадської організації «Асоціація кролівників України» визначено, що вступні та членські внески можуть прийматися в грошовій та майновій формі⁴. Отже, членські внески до громадського об'єднання можуть вноситися не тільки в грошовому, але й у майновому еквіваленті. Та навіть більше: членським внеском може бути і творча ідея, що відображено в Статуті Всеукраїнської

¹ Менджул М. В. Оподаткування доходів, отриманих непідприємницькими товариствами в Україні. Вісник Вищої ради юстиції. № 3 (11). 2012. С. 191.

² Правове регулювання некомерційних організацій в Україні : монографія. І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін. ; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х. : Право, 2013. С. 175.

³ Статут громадської організації «Коломийський автоклуб «Вест Роудс Вілс». URL:<http://wrw.if.ua/pro-nas/statut.htm>

⁴ Статут громадської організації «Асоціація кролівників України». URL:<http://a-k-u.org/ustav-2>

громадської організації «Союз рятівників»¹, і цінні папери, як визначено Статутом громадської спілки «Всеукраїнський геологічний союз»². Цілком зрозуміло, що членські внески до громадського об'єднання можуть вноситися в найрізноманітніших формах. Тому вважаємо, що членськими внесками повинні визнаватися ті самі об'єкти, які вправі бути вкладом до господарського товариства, а саме: гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку.

Питання про розмір та порядок сплати членських внесків вирішується самостійно керівними органами громадського об'єднання на рівні Статуту або ж спеціальних положень про членські внески, а також у деяких випадках у договорі. Характерним для членських внесків є те, що члени громадського об'єднання можуть звільнитися від їх сплати і можуть встановлюватися певні пільги щодо їх сплати, наприклад, розстрочка, відстрочка, зменшення розміру членських внесків³. Окрім того, у деяких статутах закріплюється, що оплата вступних та членських внесків не є обов'язковою умовою для вступу та членства в громадській організації⁴. З цього випливає, що встановлення обов'язку щодо сплати членських внесків громадського об'єднання не є обов'язковим. Інша ситуація із членами споживчого товариства, які, як зазначає А. В. Зеліско, повинні сплатити передбачені законом внески для виникнення в них членства в такому товаристві⁵.

Також необхідно зупинити свою увагу на видах членських внесків. З цього приводу потрібно проаналізувати локальні акти щодо їх діяльності. Дослідивши їх, можна стверджувати, що вони можуть бути вступними, членськими, цільовими та додатковими (найменування внесків можуть змінюватися). З використанням Положення про внески

¹Статут Всеукраїнської громадської організації «Союз рятівників». URL: riativnyk.org/static/images/STATUT_RIATIVNYK.doc

² Статут громадської спілки «Всеукраїнський геологічний союз». URL: <http://vgs.org.ua/index.php/diyalnist>

³ Договір № 210/___ - про сплату членських внесків. URL: antiraiders.com.ua/ucp_file.php?c=4inObBm1aJOUcNwbBuzZINkhYV6oO

⁴Статут Всеукраїнської громадської організації «Союз рятівників». URL: riativnyk.org/static/images/STATUT_RIATIVNYK.doc

⁵ Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств: монографія. Івано-Франківськ, Сімик, 2011. С. 63.

до асоціації кредитних спілок України наведено визначення цих внесків. Так, Положенням передбачається, що вступний внесок – це разовий обов’язковий внесок засновника або члена асоціації, який сплачується при вступі до неї; членський внесок – це періодичний обов’язковий внесок, що сплачується членами асоціації; цільовий внесок – це разовий або періодичний обов’язковий внесок, який сплачується членами асоціації за цільовим призначенням для вирішення конкретних завдань, передбачених Статутом, у тому числі для фінансування певних програм; додатковий членський внесок – це разовий або періодичний необов’язковий внесок. Порядок, розмір та умови сплати внесків також визначаються вищенаведеним Положенням¹. Хочемо зазначити, що сплата усіх цих внесків не є притаманною для кожного громадського об’єднання, оскільки статутами останніх та положеннями щодо сплати членських внесків не завжди передбачаються такі їхні види. Зазвичай характерними для всіх громадських об’єднань є вступні та членські внески, а от цільові та додаткові встановлюються не у всіх громадських об’єднаннях. Разом з тим потрібно зазначити, що поняття «членські внески» вживається як родове та спеціальне. Це спричиняє невизначеність у правовій термінології, оскільки виходить, що членські внески бувають членськими. Для того щоб цього уникнути, вважаємо за необхідне використовувати поняття «членські внески» як родове, а поняття «членські внески», що вживається як спеціальне, замінити на регулярні. Власне такий варіант обрав і законодавець, який оперує поняттям «членські внески», не уточнюючи його видів, цим самим надаючи громадським об’єднанням свободу локальної правотворчості. Ще одним варіантом може бути використання поняття «внески» без приставки членські, так, як у вище аналізованому Положенні. Однак це видається доволі сумнівним, оскільки якщо використовувати поняття «внески», то не зовсім буде зрозуміло, яка природа цих внесків, що саме є таким внеском.

Найбільш дискусійним, на нашу думку, є питання відповідальності за несплату членських внесків. Дослідники одностайні в тому, що за несплату члена такого об’єднання може бути виключено із нього, але щодо того, чи може стягуватися членський внесок у примусовому

¹Положення про внески до Всеукраїнської асоціації кредитних спілок. URL: <http://www.google.com.ua/search?q=Положення+про+внески+до+Всеукраїнської+асоціації+кредитних+спілок>

порядку, єдність відсутня. Так, І. М. Кучеренко зазначає, що учасники не мають визначених законом об'єктів права власності та прав на майно таких невідприємницьких товариств, не несуть відповідальності за їх зобов'язаннями, та додає, що їх члени не зобов'язані брати майнової участі в діяльності таких невідприємницьких товариств, а встановлення деякими законодавчими актами та статутами цих товариств обов'язку їх членів сплачувати членські внески не надає права товариству вимагати їх сплати¹. Н. Б. Аленкіна вважає, що сплата членських внесків не заснована на цивільно – правовому зобов'язанні, а відповідно позов про їх стягнення є неможливим². Іншу думку висловлює В. О. Чепурнов, який стверджує, що при внесенні членських внесків до благодійного товариства має місце цивільно – правовий договір приєднання³.

Як очевидно, у теорії цивільного права відсутній єдиний підхід щодо цього питання. Щоб роз'яснити, чи можуть зобов'язати членів громадського об'єднання сплачувати членські внески, необхідно проаналізувати внутрішні документи громадського об'єднання та, крім того, звернутися до судової практики.

Положенням про членські внески Всеукраїнської громадської організації «Асоціація адвокатів України» встановлюється, що у випадку несплати щорічного членського внеску до 1 лютого членство в асоціації припиняється, але надається можливість його поновлення⁴. Статутом громадського об'єднання «Союз рятівників» визначено, що за порушення положень Статуту член такої громадської організації може бути виключений із неї⁵. Положенням про членство та членські внески Всеукраїнської громадської організації «Асоціація суб'єктів первинного фінансового моніторингу» визначається, що членство

¹ Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права: дис... доктора юрид. наук : 12.00.03 Київ, 2004. С. 277.

² Особливості припинення громадських об'єднань. URL: http://www.megevrn.dp.gov.ua/OBLADM/megevr_rda.nsf/docs/F3DF7E34A0446D64C2257CB700449AA3?OpenDocument

³ Чепурнов В. О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2004. С. 12.

⁴ Договір № 210/___ - про сплату членських внесків. URL: antiraiders.ua/ucp_file.php?c=4inObBm1aJOUcNwbBuzZINkhYV6oO

⁵ Статут Всеукраїнської громадської організації «Союз рятівників». URL: riativnyk.org/static/images/STATUT_RIATIVNYK.doc

автоматично припиняється при порушенні статутних вимог щодо сплати внесків. Знову ж таки однозначно вирішується питання про виключення зі складу товариства у разі несплати членських внесків.

Але залишається питання, чи можна стягнути їх у примусовому порядку. З цього приводу проаналізуємо судову практику. Так, громадська організація «Садівницьке товариство «Ельвіра» звернулося до суду з позовом про стягнення заборгованості за членськими та цільовими внесками в розмірі 94 865, 00 грн., але йому було відмовлено з тієї причини, що передбачений статутом обов'язок зі сплати членських внесків не є зобов'язанням у розумінні ст. 509 ЦК України¹, а відтак ці внески не підлягають примусовому стягненню. Натомість Дарницький районний суд м. Києва задовольнив позов того ж таки товариства про стягнення заборгованості по сплаті членських та цільових внесків у сумі 30 400 грн., визнаючи обов'язок по сплаті внесків цивільно – правовим зобов'язанням².

Проаналізувавши цивільно – правову доктрину, внутрішні акти діяльності громадських об'єднань та судову практику, можемо ще раз наголосити на відсутності одностайності щодо обов'язку сплати членських внесків. Ми ж вважаємо, що недопустимо стягувати з членів громадських об'єднань членські внески в примусовому порядку. На нашу думку, сплата членських внесків не є цивільно – правовим зобов'язанням. Інша справа, якщо між учасником та такою юридичною особою укладається договір про сплату членських внесків. У даному аспекті слід детальніше зупинитися на цивільно-правовій характеристиці цього договору.

Традиційно порядок сплати членських внесків у громадському об'єднанні регулюється приписами статуту або ж спеціальним положенням щодо сплати членських внесків. Також основні засади сплати членських внесків можуть визначатися і в договорі, адже законодавство не містить заборони на укладення такого роду договорів. Нормативним підґрунтям можливості укладення договору

¹ Рішення Перемишлянського районного суду Львівської області від 11 червня 2013 року справа № 2/449/296/2013. URL:<http://pravoscope.com/act-rishennya-2-449-296-2013-savchak-a-v-11-06-2013-spori-shho-vinikayut-iz-dogovoriv-najmu-orendi-s>

² Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 21 травня 2013 року справа № 2-5229. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31406939>

про сплату членських внесків є ст. 6 та 627 ЦК України, оскільки закріплений принцип свободи договору, як загальна засада цивільного законодавства, полягає в можливості для сторін укласти договори, як передбачені, так і не передбачені актами цивільного законодавства. При цьому системний аналіз диспозитивних норм цивільного законодавства свідчить про можливість укладення договору, відмінного від нормативно закріплених конструкцій, але який відповідає вимогам розумності та справедливості¹.

Окрім того, на практиці вже є поодинокі випадки укладення відповідних договорів. Так, на інтернет просторах можна побачити Договір № 2017 / 16 - про членство та сплату членських внесків від 14 вересня 2017 року, який було укладено між громадською організацією «Канадсько-Українська Торгова Асоціація» та приватним підприємством «Соло Іст». У зазначеному договорі визначено порядок сплати членських внесків, їх види та розміри, права і обов'язки сторін, строк дії договору, порядок розірвання договору². А на сайті громадської організації «Всеукраїнська Спілка Ендодонтистів» міститься пропозиція укласти договір про членський внесок, і визначено предмет, та істотні умови цього договору³. Звісно, що практика укладення такого роду договорів не є усталеною, та їх кількість є незначною, однак можна висловити припущення, що з часом інтенсивність укладення цих договорів буде збільшуватися.

Через те, що укладення договорів про сплату членських внесків є відносно новою тенденцією, то закономірно, що виникають запитання щодо правової природи такого договору. З цього приводу слід проаналізувати напрацювання приватноправової науки. Так, Чепурнов О. В., досліджуючи членські внески як джерело формування майна благодійного товариства, указує на те, що тут має місце цивільний договір, який можна віднести до договору приєднання. Свої міркування автор обґрунтовує тим, що особа, визнаючи статутні цілі благодійного товариства, виявляє бажання приєднатися до нього та передати йому певне майно для виконання статутних завдань. Окрім

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Договір № 2017 / 16 - про членство та сплату членських внесків від 14 вересня 2017 року. URL: <http://www.solowest.ca/SoloEastAgreement.pdf>

³ Громадська організація «Всеукраїнська Спілка Ендодонтистів». Договір оферти. URL: <https://vse.in.ua/uk/dohovir-oferty>

того, він указує на те, що такого роду договір можна визнати двостороннім, оскільки, роблячи вступний або членський внесок, громадянин виражає власну волю приймати участь у діяльності благодійного товариства, а облікування внеску є свідченням того, що благодійне товариство готове визнати його в якості власного члена, тим самим визнати за ним права та закріпити обов'язки, які передбачені статутом даної благодійної юридичної особи¹. Дуже схожу до попередньої позиції висловлює Менджул М. В., але з прив'язкою до громадської організації, указуючи, що відносини, які виникають між фізичною особою та громадською організацією щодо сплати членських внесків, є цивільно-правовими, і має місце договір приєднання, оскільки особа, визнаючи статутну мету громадської організації, виявляє бажання приєднатися до неї та передати громадській організації певне майно (кошти) для виконання статутних цілей. Даний договір носить також двосторонній характер, так, як сплата членських внесків є підтвердженням бажання особи брати участь в діяльності громадської організації, а облік таких внесків свідчить, що громадська організація визнає особу як свого члена, тим самим визнаються взаємні права та обов'язки, передбачені статутом громадської організації². Приєднуючись до вищенаведених тверджень, зазначаємо, що, дійсно, цей договір варто визнавати договором приєднання, адже потенційний учасник громадського об'єднання погоджується на ті умови, які пропонує громадське об'єднання по сплаті членських внесків в цілому, і пристає на них.

Влучними є і доводи про двосторонній характер договору. При цьому може виникати питання стосовно того, які ж конкретно права мають учасники громадського об'єднання взамін на сплату членських внесків. Відповідаючи на нього, зауважимо, що учасник громадського об'єднання завжди набуває право участі в цьому об'єднанні. Проте, відповідні права можуть диференціюватися залежно від виду членського внеску. Наприклад, членство у громадській організації «Всеукраїнська Спілка Ендодонтів» має три рівні: безкоштовний, він дає тільки право називатися членом спілки і доступ до

¹ Чепурнов В. О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2004. С. 14.

² Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 Київ, 2011. С. 147.

непрофесійних розділів форуму, і, можливо, бібліотеки; другий - з щорічною оплатою 300 грн. членських внесків надає всі можливості, зазначені вище та доступ до додаткових розділів форуму, статей, і іншої додаткової та спеціалізованої інформації; третій - з членськими внесками щорічно 10 000 грн., що дає право бути головою осередка спілки, проводити різні заходи спілки у своєму осередку, і отримувати повний юридичний захист¹. Тобто права, які можуть виникати в учасника громадського об'єднання, залежать від виду об'єднання і виду членського внеску.

За загальним правилом сплата членських внесків у громадському об'єднанні є добровільною, а тому членські внески не можуть стягуватися в примусовому порядку. Проте, коли правовідносини щодо сплати членських внесків отримали свій вияв у формі укладення цивільно-правового договору, тоді це питання набуває іншого забарвлення. З цього приводу проаналізуємо судову практику. Так, громадська організація «Садівницьке товариство «Ельвіра» звернулося до суду з позовом про стягнення заборгованості за членськими та цільовими внесками в розмірі 94 865 грн., але йому було відмовлено з тієї причини, що передбачений статут об'язок зі сплати членських внесків не є зобов'язанням у розумінні ст. 509 ЦК України², а відтак ці внески не підлягають примусовому стягненню. Натомість Дарницький районний суд м. Києва задовольнив позов того ж таки товариства про стягнення заборгованості по сплаті членських та цільових внесків у сумі 30 400 грн., визнаючи об'язок по сплаті внесків цивільно – правовим зобов'язанням³. На основі наведеного вище можна вести мову про те, що судова практика не відзначається єдністю при вирішенні питання щодо примусового стягнення членських внесків. На наше переконання, сплата членських внесків у громадському об'єднанні за загальним правилом є добровільною, а

¹ Громадська організація «Всеукраїнська Спілка Ендодонтистів». Договір оферти. URL:<https://vse.in.ua/uk/dohovir-oferty>

² Рішення Перемишлянського районного суду Львівської області від 11 червня 2013 року справа № 2/449/296/2013. URL:<http://pravoscope.com/act-rishennya-2-449-296-2013-savchak-a-v-11-06-2013-spori-shho-vinikayut-iz-dogovoriv-najmu-orendi-s>

³ Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 21 травня 2013 року справа № 2-5229. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31406939>

тому недопустимим є стягнення таких членських внесків у примусовому порядку. При цьому негативний наслідок, який може настати при несплаті відповідних членських внесків, полягає у виключенні із громадського об'єднання. Якщо ж між громадським об'єднанням та його учасником укладено договір про сплату членських внесків, то в цьому випадку обов'язок по сплаті членських внесків вправі визнаватися приватноправовим зобов'язанням, і тільки тоді сплата членського внеску може стягуватися в примусовому порядку.

На підставі окресленого вище можна стверджувати, що правова конструкція договору про сплату членських внесків у громадському об'єднанні має право на існування, адже на практиці відповідні договори вже укладаються. Відносно правової природи цього договору, то, вважаємо, що він є двостороннім договором приєднання. Наполягаємо на тому, що стягнення членських внесків може здійснюватися в примусовому порядку лише у випадку укладення відповідного договору¹.

Оскільки укладається цивільно-правовий договір, то у випадку його невиконання або неналежного виконання настають наслідки, передбачені нормами цивільного законодавства. Зокрема, загальні засади регламентації даного питання визначаються нормами ЦК України, а саме гл. 51 «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання». Априорі до правовідносин, які виникають зі сплати членського внеску, можна застосовувати наслідки, які полягають у припиненні зобов'язання через односторонню відмову від договору, якщо це передбачається договором або законом; розірванні договору; зміні умов зобов'язання, сплаті неустойки, відшкодуванні збитків та моральної шкоди (ст. 611 Цк України).

Така позиція знаходить своє підтвердження і в положеннях договорів про сплату членських внесків у громадських об'єднаннях. Наприклад, указується, що при порушенні зобов'язань, які виникають з договору, сторона повинна нести відповідальність, визначену

¹Юлія Парута Договір про сплату членських внесків у громадських об'єднаннях: цивільно-правовий аспект. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2024. Вип. 64. С. 168.

договором та чинним законодавством; стверджується, що порушенням договору є його невиконання або неналежне виконання; визначається, що сторона не несе відповідальності за невиконання умов договору, якщо воно сталося не з її вини, деталізується, що сторона договору є невинуватою і не нестиме відповідальності за порушення умов договору, у випадку доведення того, що вона вжила всіх залежних від неї заходів, спрямованих на належне виконання договору; визначається обов'язок відшкодування збитків, які були підтверджені та настали безпосередньо через таке порушення¹

На цьому прикладі можна побачити пряму трансформацію норм ЦК України в договірне регулювання, яка ще раз підтверджує думку про доцільність застосування загальних засад ЦК України до регламентації питання сплати членських внесків у громадських об'єднаннях у випадку укладення цивільно-правового договору про сплату членських внесків².

Та все ж, попри поодинокі випадки укладення цивільно-правових договорів зі сплати членських внесків сплата останніх, за загальним правилом, є добровільною, оскільки між членом громадського об'єднання та самим громадським об'єднанням відсутній майновий зв'язок, а тому член громадського об'єднання не зобов'язаний брати майнової участі в його діяльності. Характерною особливістю членських прав члена непадприємницького товариства є те, що при набутті статусу членства особа не набуває об'єктів майнових прав, таких, як частка у статутному капіталі чи акції³. На підтвердження того, що членські внески такої юридичної особи є добровільним, свідчить

¹ Договір № 2017 / 16 - про членство та сплату членських внесків від 14 вересня 2017 року. URL: <http://www.solowest.ca/SoloEastAgreement.pdf>

² Парута Ю. І. Правові наслідки невиконання договору про сплату членських внесків у громадських об'єднаннях. Договір як універсальна форма правового регулювання: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 26 березня 2021 р.). Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2021. С. 77-80.

³ Кузик В. В. До питання про членські права у непадприємницьких товариствах. Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України: матеріали XIX наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 12 берез. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 337.

те, що сплата внесків не є обов'язковою умовою для членства та й, окрім того, від їх сплати можуть звільнятися певні категорії осіб.

Однак закономірно, що при виході або припиненні членства внесені членські внески не повертаються. Проте бувають і винятки, так, Статутом Всеукраїнської громадської організації «Союз рятівників» визначено, що в разі припинення членства членські та інші внески не повертаються, якщо Голова Союзу не приймає іншого рішення¹.

Проведений аналіз правової природи членства дає можливість виокремити такі його характерні риси: виключно добровільний характер, відсутність майнового зв'язку між членом громадського об'єднання та юридичною особою; основними видами членства є індивідуальне та почесне членство, крім того, у деяких громадських об'єднаннях передбачається такий вид членства, як кандидат у члени; що стосується колективного членства, то підтримується позиція законодавця щодо виключення такого членства².

На підставі проведених наукових пошуків можемо стверджувати: правовий режим членських внесків щодо сплати, оподаткування та неприбутковості не зазнав істотних змін; членським внеском можуть виступати гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку; внески до громадського об'єднання бувають вступні, членські, цільові та добровільні (внутрішніми актами діяльності можуть встановлюватися й інші види та їх найменування можуть змінюватися); від сплати членських внесків можуть звільнятися певні категорії осіб, а також щодо їх сплати можуть встановлюватися пільги.

З приводу використання поняття «членські внески» необхідно зазначити, що воно вживається як родове та спеціальне. Тому для виключення плутанини в правовій термінології пропонується використовувати поняття «членські внески» тільки як родове, а поняття «членські внески», що вживається як спеціальне, замінити на регулярні.

Принципово важливим, на нашу думку, є те, що членські внески сплачуються в добровільному порядку та те, що громадське

¹Статут Всеукраїнської громадської організації «Союз рятівників». URL: riativnyk.org/static/images/STATUT_RIATIVNYK.doc

² Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств: монографія. Івано-Франківськ, Сімик, 2011. С. 133-134.

об'єднання не має права вимоги щодо сплати членських внесків, оскільки їх сплата не є цивільно – правовим зобов'язанням. Це пов'язано із тим, що між членом громадського об'єднання та самим громадським об'єднанням відсутній майновий зв'язок, а тому член громадського об'єднання не зобов'язаний брати майнової участі в його діяльності. Вважаємо, що добровільність сплати членських внесків має бути закріплена в ЗУ «Про громадські об'єднання». Це виключить ситуації неправомірного стягнення членських внесків у примусовому порядку. Однак, у випадку укладення цивільно-правового договору про сплату членських внесків, вони можуть стягуватися у примусовому порядку, адже це є закономірним наслідком невиконання або неналежного виконання цивільно-правового зобов'язання.

Дослідивши правові засади сплати членських внесків у громадських об'єднаннях, далі перейдемо до характеристики правового режиму членських внесків у споживчих товариствах.

Кооперативне законодавство практично не використовує поняття «членські внески». Так, у ЗУ «Про кооперацію»¹ воно вживається тільки 2 рази, у ЗУ «Про споживчу кооперацію»² зовсім не використовується, у Положенні про організацію пайового господарства споживчої кооперації України³ використовується і слово «членський» і слово «внесок», але перше, в основному, при характеристиці членського квитка, а друге при визначенні самих внесків, але із прив'язкою до конкретних видів (вступний внесок, обов'язковий пайовий внесок, додатковий пайовий внесок, цільовий внесок). Тому при здійсненні дослідження правового режиму членських внесків споживчих товариств буде використовуватися відповідна правова термінологія. У розрізі цього питання варто

¹ Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10.07.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>

² Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265-XII від 10.04.1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text>

³ Положення про організацію пайового господарства споживчої кооперації України: Постанова четвертих зборів Ради Укоопспілки дев'ятнадцятого скликання від 24.01.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003626-07?find=1&text=%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%BA#top> (дата звернення: 22.12.2024).

зауважити і те, що поняття «споживчий кооператив» та «споживче товариство» вживаються як синоніми, проте, вважаємо, що логічно використовувати термін «споживче товариство», оскільки саме він використовується в ЦК України¹.

Правові дефініції внесків у споживчі кооперативи можна знайти у Положенні про організацію пайового господарства споживчої кооперації України. Відтак, дане положення диференціює внески на: вступні (сплачуються у разі вступу в кооператив); обов'язкові пайові (сплачуються на потреби щодо створення та розвитку споживчого товариства); додаткові пайові (вносяться понад обов'язковий пайовий внесок у пайовому фонді споживчого товариства); цільові (вносяться понад обов'язковий пайовий внесок, для забезпечення статутної діяльності кооперативу)².

Спробуємо виокремити особливості внесків у споживчих товариствах із цитованих правових конструкцій. Перше, на що звертаємо увагу - це матеріалізоване наповнення внеску, таким чином вступний, обов'язковий та додатковий пайові внески можуть бути грошовими або майновими, а цільовий внесок вправі бути ще й немайновими. Друге – можливість повернення/неповернення внесків. Так, вступний внесок є неповоротним (це передбачено в п. 2.16.5, де вказано, обов'язковий та додатковий пайові внески – поворотні. Третє – обов'язковість сплати. З формулювань, які пропонуються в Положенні, можна зробити висновок, що обов'язковими є вступний внесок та обов'язковий пайовий внесок, а додатковий пайовий внесок є добровільним.

Також у Положенні про організацію пайового господарства споживчої кооперації України прописано детальний порядок сплати вступних і обов'язкових пайових внесків. Так, визначено, що для

¹ Зозуляк О. І. Споживче товариство як організаційно-правова форма непідприємницьких юридичних осіб. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2020. № 54. С. 23.

² Положення про організацію пайового господарства споживчої кооперації України: Постанова четвертих зборів Ради Укоопспілки дев'ятнадцятого скликання від 24.01.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003626-07?find=1&text=%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%BA#top> (дата звернення: 22.12.2024).

приймання цих внесків правлінням споживчого товариства затверджуються уповноважені особи, які для виконання цієї роботи забезпечуються нормативними та іншими документами (статутом, відомостями та бланками).

Щодо юридичних осіб, то заяви вони подають правлінням споживчого товариства. Факт прийому вступного та обов'язкового пайового внеску оформлюється у відповідній відомості, а громадянину видається квитанція про одержання грошей. Після цього уповноважена особа у визначені терміни здає одержані гроші в касу споживчого товариства. Далі відбувається перевірка заяв та відомостей та прийняття правлінням споживчого товариства рішення про прийом громадян у члени, асоційовані члени споживчого товариства та виписування членських квитків (не пізніше 30-денного терміну від дня подачі заяви). На кожного прийнятого громадянина в члени або асоційовані члени споживчого товариства відкривається особовий рахунок та видається членський квиток¹.

Як було окреслено вище, внески можуть бути грошові, майнові та немайнові. Водночас, вважаємо, допустимим припущення про те, що внески в основному сплачуються в грошовій формі. Якщо у відношенні громадських об'єднань, ми зазначали, що вони коливаються від сотень гривень до тисячі, то у споживчих товариствах вони можуть обчислюватися тисячами. Так, наприклад, у споживчому товаристві «Грінвуд хаус» вступний внесок становить 20 000 грн.², а

¹ Положення про організацію пайового господарства споживчої кооперації України: Постанова четвертих зборів Ради Укоопспілки дев'ятнадцятого скликання від 24.01.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003626-07?find=1&text=%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%BA#top> (дата звернення: 22.12.2024).

² Цільова програма споживчого товариства «Грінвуд хаус» «Кращий м.кв» від 21 червня 2017 року. С. 2. URL: <http://www.greenwoodhouse.info/wp-content/uploads/2017/05/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0-%D0%BC2.pdf>.

тому науковий інтерес становить питання в частині оподаткування таких внесків.

На основі індивідуальної податкової консультації ДПС від 24.09.2021 р. № 3585/ПК/99-00-21-02-02-06 спеціалістами бухгалтерської газети надається роз'яснення, про те, що «коригування фінансового результату до оподаткування на різниці за операціями із отримання споживчим кооперативом вступних, членських, цільових, пайових внесків від членів і асоційованих членів у грошовій та майновій формі не передбачено. Тож їх відображають за загальними бухобліковими правилами»¹. Відповідно, це означає, що вони не підлягають оподаткуванню.

Під час провадження своєї діяльності споживче товариство вправі отримувати й додаткові пайові внески. Відповідні внески споживче товариство може приймати лише за рішенням загальних зборів або уповноваженого органу. Так, виконавчо-розпорядчий орган передає на розгляд загальних зборів розрахунок потреби у фінансових ресурсах про поповнення оборотного капіталу на наступний рік. Загальними зборами затверджується сума ліміту на приймання внесків. Оскільки сплата таких внесків є добровільною, то член споживчого товариства, який виявив бажання їх сплатити, подає правлінню заяву та здійснює оплату. Відносини щодо сплати додаткового пайового внеску опосередковуються договором про сплату додаткового пайового внеску².

У споживчому товаристві важливе значення має момент виникнення членства, що пов'язано із тим, що тільки після його отримання особа набуває майнові права, які полягають у нарахуванні виплат на паї, кооперативних виплат, дивідендів. Відповідно до ст. 21 ЗУ «Про кооперацію» пай кожного члена кооперативу формується за рахунок разового внеску або часток протягом певного періоду. Таким

¹ Споживча кооперація: які особливості оподаткування. Газета «Інтерактивна бухгалтерія». 1 жовтня 2021. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/onenews/144001>.

² Правила співробітництва споживчого товариства «Грінвуд хаус» від 21 червня 2017 р. С. 6. URL: <http://www.greenwoodhouse.info/wp-content/uploads/2017/05/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D0%93%D0%A5.pdf> (дата звернення: 22.12.2024).

чином, законом визначений варіант сплати обов'язкового пайового внеску одноразово або частинами протягом певного періоду¹.

У випадку сплати обов'язкового пайового внеску частинами виникає ситуація, за якої момент затвердження рішення правління про прийняття особи в члени товариства загальними зборами значно розбігається в часі з моментом внесення останньої частини обов'язкового пайового внеску. У цьому напрямі варто підтримати висловлювання про те, що в такому разі слід відштовхуватися від факту затвердження загальними зборами товариства рішення правління про прийняття нового учасника в члени товариства. А у випадку невиконання обов'язку щодо сплати обов'язкового пайового внеску в повному розмірі варто виключати його із членів товариства².

У даному зв'язку слід указати, що членство в споживчому кооперативі може бути простим та асоційованим. Суть асоційованого членства полягає в певних перевагах, які проявляються в переважному праві, порівняно з іншими членами кооперативу, на одержання паю у випадку ліквідації кооперативу³.

Таким членом може бути будь-яка фізична або юридична особа, що визнає статут кооперативу та внесла пай, відповідно такі члени користуються правом дорадчого голосу в кооперативі. З цього приводу В. О. Коверзнев зауважує, що «асоційоване членство не передбачає рівного з іншими (повними членами) права участі в господарській діяльності кооперативу, що свідчить про фактичне відсторонення асоційованих членів від управління справами кооперативу. Науковцем підтримується пропозиція про необхідність перейменування асоційованого членства на «інвестиційну участь», що, на його думку,

¹ Кузик В. В. Членські внески у споживчому товаристві: порядок сплати та правові наслідки несплати. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2023. № 61. С. 254-255.

² Зеліско А. В. Правове регулювання статусу споживчих товариств: послідовність чи хаотичність? Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових праць викладачів Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 2012. С. 91–100.

³ Кузик В. В. Членські внески у споживчому товаристві: порядок сплати та правові наслідки несплати. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2023. № 61. С. 249.

повніше розкриватиме характер взаємовідносин між асоційованим членом та кооперативом»¹.

Видається, що в цьому немає потреби, адже Регламент Ради ЄС № 1435/2003 про статут Європейського кооперативного товариства допускає можливість залучення інвесторів. Зокрема, відповідно до п. 9 зазначеного Регламенту, кооперативи вправі мати серед своїх членів певну частку членів-інвесторів, що не використовують їх послуг чи послуг членів третіх сторін, які отримують вигоди від їхньої діяльності або здійснюють роботу на їхню користь². Фактично - це і є асоційованим членством.

Отож, після набуття членства в споживчому товаристві особа набуває майнові права, зокрема, право на пай³.

Законодавчі норми, якими визначається розуміння паю вміщено в ЗУ «Про кооперацію». Відповідно в ст. 2 прописана така законодавча дефініція: «Пай - майновий поворотний внесок члена кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки»⁴.

Нормативно визначено, що якщо членом кооперативу вносяться майнові внески, то вони оцінюються в грошовій формі. Стосовно розміру паю, то зазначається, що він залежить від фактичного його внеску до пайового фонду.

Оскільки володіння паєм надає члену кооперативу певні права пов'язані із виплатами на пай, кооперативними виплатами, можливістю отримання паю після виходу з товариства або його

¹ Коверзнев В. О. Порівняльний аналіз членства в кооперативних організаціях. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2016. Випуск 39. Том 1. С. 87.

² Регламент Ради ЄС № 1435/2003 від 22.07.2003 про статут Європейського кооперативного товариства. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/eu030058> (дата звернення: 22.12.2024).

³ Кузик В. В. Членські внески у споживчому товаристві: порядок сплати та правові наслідки несплати. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2023. № 61. С. 260.

⁴ Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10.07. 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення: 22.12.2024).

ліквідації, то в цивілістичній доктрині висловлюється теза про корпоративний характер цього права¹

На противагу наведеній позиції пропонуються доводи в основу яких покладено інститут членства. А. В. Зеліско стверджує, що саме наявність членства істотно відрізняє споживчі товариства від підприємницьких структур, позаяк учасники останніх не стають членами товариств, а лише здійснюють майнове інвестування діяльності цих юридичних осіб в обмін на сукупність прав, пріоритетним серед яких є отримання прибутку. На думку дослідниці, саме членство є підґрунтям для виникнення в особи певних можливостей, зокрема, можливості одержувати побічні матеріальні вигоди від діяльності товариства².

З цього приводу свою думку висловлює і Цікало В. І. зазначаючи, що «характер (зміст) прав, які належать членам кооперативу істотно відрізняється від прав, які мають учасники господарського товариства. Здійснення та захист прав членів кооперативу засновані на засаді «членства», тобто особистої, у тому числі трудової, участі в господарській діяльності кооперативу». Натомість учасники господарського товариства, наголошує науковець, здійснюють належні їм права на засаді «співвідношення (пропорційності або співмірності) із розміром частки в статутному капіталі», і не зобов'язані брати особисту участь в його господарській діяльності³. На основі наведених доктринальних позицій можна говорити про те, що з права на пай не виникає корпоративних прав.

У випадку несплати пайових внесків члена споживчого товариства можуть виключити з нього. При цьому йому виплачуються: обов'язковий пайовий внесок та виплати на паї. Перше - протягом 30

¹ Гафурова О. В. Сільськогосподарські виробничі кооперативи: права та обов'язки членів : монографія. К. : Изд-во МАУП, 2006.

² Зеліско А. В. Майнові права учасників споживчих товариств як непідприємницьких товариств. Підприємництво, господарство і право. 2006. №12. С. 162-166.

³ Цікало В. І. Порівняльна характеристика корпоративних прав і прав членів кооперативу. Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 521.

днів після прийняття рішення про його вибуття, а друге - після затвердження річного звіту та розподілу прибутку¹.

З формулювання ст. 28 ЗУ «Про споживчу кооперацію» випливає і те, що навіть у випадку ліквідації споживчого товариства член товариства має право на отримання пайових та інших внесків і дивідендів на них. Окрім того, майно, яке залишилося після сплати усіх необхідних платежів, розподіляється між членами, які входили до такого споживчого товариства. Аналогічні положення прописують у своїх статутах і споживчі товариства, зокрема у статуті споживчого товариства «Грінвуд хаус» зазначено, що у випадку ліквідації майно товариства, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, здійснення виплат паїв та виплат на паї, кооперативних виплат, розподіляється між членами товариства².

Такий підхід дещо суперечить правовій природі непідприємницьких юридичних осіб. З цього приводу А. В. Зеліско стверджує, що приналежність дивідендів до об'єктів права власності учасників споживчого товариства не відповідає їх непідприємницькій природі. Така позиція суперечить ЦК України, позаяк у ньому встановлено, що непідприємницькі товариства створюються не для мети отримання прибутку і його наступного розподілу між учасниками. Окрім того, категорія дивідендів є властивою саме для підприємницьких структур, і відповідно до сутності непідприємницьких товариств не може бути застосована для виплати прибутків учасникам, так, як основна частина доходу товариства має цільове призначення – забезпечення економічних та соціальних інтересів учасників товариства³. Водночас науковцем зауважується, і те, що фактично передбачені Законом України «Про кооперацію» кооперативні виплати не є тотожними поняттю «дивіденди». Останні мають особливий характер, бо полягають у поверненні члену

¹ Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265-XII від 10.04.1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text>

² Статут споживчого товариства «Грінвуд хаус» від 21 червня 2017 р. С. 17. URL: http://www.greenwoodhouse.info/wp-content/uploads/2017/05/%D0%93%D0%A0%D0%86%D0%9D%D0%92%D0%A3%D0%94_%D0%A5%D0%90%D0%A3%D0%97_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82-1.pdf (дата звернення: 22.12.2024).

³ Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств. Монографія. Івано-Франківськ, Сімик, 2011. С. 148.

кооперативного товариства частини сплачених ним коштів за послуги чи товари, отримані через кооператив

У даному аспекті слід вказати на те, що такі дивіденди підлягають оподаткуванню. Адже платіж, що здійснюється споживчим кооперативом на користь члена або асоційованого члена у формі кооперативних виплат та виплат на паї, за умови, що такий платіж здійснюється у зв'язку з розподілом частини прибутку споживчого кооперативу, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку, уважатиметься дивідендом. Відповідно до них застосовують «дивідендні» правила нарахування ПДФО та військового збору¹.

Якщо звернутися до зарубіжного законодавства, то можна зрозуміти, що у ньому містяться різні підходи стосовно врегулювання питання про можливість отримання частини прибутку членами споживчого товариства. Зокрема право на отримання прибутку членами споживчого кооперативу не передбачено в Законі республіки Молдова «Про споживчу кооперацію» (ст. 25) та Законі Республіки Казахстан (ч. 2 ст. 25)².

Перспективним у цьому напрямі є використання європейського досвіду щодо принципу незацікавленого розподілу, який передбачений у статуті Європейського кооперативного товариства. Суть даного принципу полягає в тому, що член кооперативного товариства не може отримати більше, ніж вклав. Тому варто погодитися із науковими міркуваннями про доцільність закріплення в законі «Про кооперацію» принципу незацікавленого розподілу майна й надати право членам кооперативу отримувати лише пай, укладений у пайовий фонд³.

Підсумовуючи розгляд питання щодо сплати членських внесків у споживчих товариствах слід наголосити, що правові засади щодо сплати пайових внесків досить детально прописано в законодавстві; основними видами пайових внесків є вступний внесок, обов'язковий пайовий та додатковий пайовий внески, цільові внески. Не

¹ Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств. Монографія. Івано-Франківськ, Сімик, 2011. С. 147.

² Зеліско А. В. Майнові права учасників споживчих товариств як невідприємницьких товариств. Підприємництво, господарство і право. 2006. №12. С. 162-166.

³ Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств. Монографія. Івано-Франківськ, Сімик, 2011. С. 150.

передбачається можливість визначення інших видів внесків; внеском можуть бути такі об'єкти: гроші, майно, майнові права, земельні ділянки; такі внески не підлягають оподаткуванню, однак кооперативні виплати оподатковуються відповідно до дивідендів.

РОЗДІЛ 4. СТВОРЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

4.1. Правові засади створення непідприємницьких товариств

Створення будь - якої юридичної особи приватного права - це багатостадійний процес, що охоплює фактичні дії засновників (розробку установчих документів) і держави в особі уповноважених органів (перевірку дій засновників) та юридичні дії зазначених осіб¹. У цивілістичній доктрині зазначається, що за загальним правилом юридична особа виникає з моменту її державної реєстрації, що, власне, підтверджується і нормами Основного акту цивільного законодавства (ч. 1 ст. 80 ЦК України). Однак акцентується увага на тому, що державній реєстрації передують дореєстраційна стадія створення юридичної особи, а саме: розробка та прийняття установчих документів, отримання дозволу, якщо це передбачено Законом тощо².

У розрізі цього питання проаналізуємо, які дії становлять зміст так званої дореєстраційної стадії створення юридичної особи, а оскільки предметом нашого зацікавлення є непідприємницькі товариства, то зупинимо свою увагу на їх видах. Так, для створення громадського об'єднання насамперед проводяться установчі збори, під час яких засновники висловлюють своє бажання створити громадське об'єднання. Прийняття засновниками рішення про створення громадського об'єднання є актом волевиявлення громадян (при створенні громадської організації) або юридичних осіб приватного права (при створенні громадської спілки), на підставі якого і створюється громадське об'єднання³. Крім того, ще до початку зборів необхідним є підготувати проект статуту, вирішити деякі організаційні й кадрові питання, зокрема, визначити мету та завдання діяльності, найменування, фінансові питання тощо.

¹ Борисова В. І. До проблем створення юридичних осіб. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 2 (29). С. 81.

² Правове регулювання некомерційних організацій в Україні : монографія. І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін. ; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х. : Право, 2013. С. 50.

³ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>

Варто сказати, що якщо раніше установчим документом для об'єднань було або положення, або статут, то тепер чітко визначено, що ним є виключно статут. У приватному праві під статутом розуміють установчий документ юридичної особи, який містить дані, що характеризують правовий статус відповідної організації¹. Статут громадського об'єднання – це установчий документ, що використовується для створення та здійснення діяльності, містить правила, що регулюють права та обов'язки членів, визначає порядок управління та здійснення діяльності громадського об'єднання².

Відповідно до ст. 11 ЗУ «Про громадські об'єднання», статут має містити такі відомості: загальні положення; найменування громадського об'єднання та за наявності скорочене найменування; мету та напрями діяльності; порядок набуття і припинення членства (участі), права та обов'язки його членів; повноваження керівника, вищого органу управління, інших органів управління (далі - керівні органи) громадського об'єднання, порядок їх формування та зміни складу, термін повноважень; порядок звітування керівних органів громадського об'єднання перед його членами; порядок оскарження рішень, дій, бездіяльності керівних органів громадського об'єднання та розгляду скарг; джерела надходження і порядок використання коштів та іншого майна громадського об'єднання; порядок створення, діяльності та припинення діяльності відокремлених підрозділів громадського об'єднання; порядок внесення змін до статуту; порядок прийняття рішення щодо саморозпуску або реорганізації громадського об'єднання, а також щодо використання його коштів та іншого майна, що залишилися після саморозпуску.

Крім того, у статуті громадського об'єднання можуть бути передбачені додаткові положення щодо утворення, діяльності та припинення, що не суперечать Закону.

На шпальтах наукових видань активно обговорюється можливість запровадження новації в чинному законодавстві стосовно діяльності

¹ Великий енциклопедичний юридичний словник. За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. С. 847.

² Лациба М. В., Шимчук А. О. Як розуміти новий закон «Про громадські об'єднання». К. : Укр. незалежн. центр політ. дослідж., 2013. URL: <http://www.ucipr.kiev.ua>

громадських об'єднань на підставі модельного статуту.¹ З цього приводу В. Яворський, експерт Центру прав людини ZMINA, вказує на те, що раніше така практика уже була в Україні, адже до ухвалення чинного закону про громадські об'єднання в Україні вже були типові статuti й реєструвальні органи постійно вимагали під час реєстрації статутів надання підтверджень тих чи інших положень у законодавстві, наприклад, що громадське об'єднання має право на ведення тієї чи іншої діяльності, або наводили перелік видів діяльності із типового статуту.² Однак, поки що важко говорити про можливість здійснення діяльності на підставі модельного статуту, адже ще навіть немає розробок пов'язаних із напрацюванням тексту модельного статуту.

Оскільки ЗУ «Про громадські об'єднання» конкретно не визначаються органи управління такої юридичної особи, то можна зробити висновок, що це питання має знайти своє закріплення в локальному акті діяльності громадського об'єднання. Однак, потрібно враховувати цивілістичні засади щодо органів управління юридичної особи, які передбачені ЦК України.

Щодо вищого колегіального органу управління, то ним можуть бути Загальні збори, Конференція, З'їзд тощо. Для вищого колегіального органу управління, на якому присутні безпосередньо члени громадського об'єднання, притаманне визначення кваліфікованої більшості для прийняття рішень, виходячи з простої більшості (50+1), або 2/3 чи 3/4 від присутніх на засіданні. Часто в статутах вимагається 2/3 чи 3/4 голосів за ключові для організації рішення, наприклад, зміни в статуті чи припинення діяльності. Для скликання вищого органу управління виконавчий орган у своєму рішенні має визначити дату, час і місце проведення засідання Вищого органу управління. Вищий орган управління має право затверджувати внутрішні правила, регламенти, створювати й припиняти

¹ Про внесення змін до деяких Законів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації громадських організацій: Проект Закону України від 28.09.2022 р. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/9d0ca5a5-6a63-4082-8d79-9a360aae95d5](https://itd.rada.gov.ua/9d0ca5a5-6a63-4082-8d79-9a360aae95d5)

² Яворський Володимир Зміни до закону про громадські організації: які сюрпризи підготував Мін'юст? ZMINA. 29 червня 2021 рік. URL: <https://zmina.info/articles/zminy-do-zakonu-pro-gromadski-organizaciyi-yaki-syurpryzy-pidgotuvav-minyust/>

консультативні, дорадчі, постійні й тимчасові органи за напрямками діяльності, затверджувати положення про ці органи, а також обирати, призначати або заміщати членів цих органів.

Виконавчим органом може бути Рада, Правління, Дирекція тощо. Таких органів може бути декілька, наприклад, Рада і Президія Ради. Формування цих органів може відбуватися в різному порядку. Наприклад, Рада може складатись з певних осіб «за посадою»: керівників відокремлених підрозділів, керівника і його заступників. Потрібно звернути увагу, що якщо особа входить до виконавчого органу «за посадою», то не слід вказувати також про її обрання до цього органу. Інакше виникне різне тлумачення статуту і повноважень цієї особи. Тому якщо в пунктах статуту про формування виконавчого органу прописується його формування «за посадою», то в пунктах статуту про вищий колегіальний орган управління не слід писати про обрання цих осіб. Членами Ради/Правління, а також інших постійних і тимчасових органів громадського об'єднання можуть бути особи, які не є членами громадського об'єднання, звідси, якщо це допускається статутом.

Керівник громадського об'єднання може називатися Президентом, Головою, Виконавчим директором тощо. Передбачається й можливість призначення декількох керівників (Співголів), але в цьому випадку, слід чітко визначити повноваження кожного з них для уникнення можливих конфліктів у майбутньому.

Можуть створюватися в громадському об'єднанні й контролюючі органи, якими вправі визнаватися: Контрольно - Ревізійна комісія, Ревізійна комісія, Ревізор, Наглядова рада¹. Слід зауважити, що створення контролюючого органу громадського об'єднання є радше його правом, а не обов'язком. Варто відзначити, що ні ЦК України, ні ЗУ «Про громадські об'єднання» не передбачають обов'язку створювати певні контрольно - наглядові органи для громадських об'єднань. Водночас Закон і не забороняє такої можливості, яка визначається самостійно засновниками²

¹ Рекомендації щодо розробки статутів громадських об'єднань / Методична рада з питань реєстрації громадських об'єднань при Державній реєстраційній службі України. URL: <http://www.drsu.gov.ua/show/11437>

² Багній М., Яцків Т. Практичний посібник «Державна реєстрація громадських об'єднань та благодійних організацій». Львів, 2014. С. 40.

Крім того, у статуті потрібно визначити мету (цілі) та напрями діяльності. На думку М. В. Менджул, у даному контексті, йде мова як про мету створення, так і про мету діяльності. Мета визначається засновниками самостійно, але вона повинна встановлювати межі діяльності та містити характерні риси, що дозволяють відрізнити громадські організації з подібними цілями¹.

Серед обов'язкової інформації, яка повинна бути вказана в статуті громадського об'єднання є порядок звітування керівних органів громадського об'єднання перед його членами, а також порядок оскарження рішень, дій, бездіяльності керівних органів громадського об'єднання та розгляду скарг.

Враховуючи, що громадські об'єднання здійснюють свою діяльність на принципах самоврядності, що передбачає право самостійно здійснювати управління громадським об'єднанням та невтручання органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування в діяльність громадських об'єднань, то керівні органи зобов'язані періодично звітувати перед членами громадського об'єднання з питань, пов'язаних з реалізацією покладених на них повноважень та здійснення статутних завдань. Такий щорічний звіт про виконання статутних завдань підлягає оприлюдненню протягом 30 днів з дня звітування.

Згідно із законодавчими вимогами в статуті необхідно визначити й найменування громадського об'єднання. Основними актами, які визначають вимоги щодо формування найменування громадського об'єднання, є ЦК України, ЗУ «Про громадські об'єднання» та Вимоги щодо написання найменування юридичної особи, її відокремленого підрозділу, громадського формування, що немає статусу юридичної особи, крім організації профспілки затверджені наказом Міністерства юстиції України від 5 березня 2012 року № 368/5².

Найменування громадського об'єднання складається з двох частин – загальної та власної назв. У загальній назві зазначається організаційно-правова форма громадського об'єднання («громадська організація», «громадська спілка») та може міститися інформацію про його вид («екологічне», «правозахисне» тощо). Наприклад, для

¹ Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 Київ, 2011. С. 86.

² Багній М., Яцків Т. Практичний посібник «Державна реєстрація громадських об'єднань та благодійних організацій». Львів, 2014. С. 15.

новоутвореної молодіжної громадської організації найменування повинно звучати таким чином: «громадська організація «Молодіжне об'єднання ГУРТ». Якщо громадська організація вже при створенні планує набути всеукраїнського статусу, її засновники зобов'язані вказати слово «всеукраїнська» у власній назві. Тому найменування громадської організації повинно бути викладене таким чином : «Громадська організація «Всеукраїнська організація захисників безпритульних тварин»¹.

Варто також взяти до уваги, що найменування громадського об'єднання не повинно бути тотожним власним назвам інших зареєстрованих громадських об'єднань, або громадських об'єднань повідомлення про яких прийнято в установленому ЗУ «Про громадські об'єднання» порядку.

Громадське об'єднання також може мати скорочене найменування, яке визначається рішенням його установчих зборів або вищого органу управління – з'їзду, конференції, загальних зборів тощо. Якщо рішення про скорочене найменування прийнято вищим органом управління, то про це вказується у рішенні цього органу та статуті².

Окрім того, у статуті варто визначити виключний перелік видів діяльності, які буде здійснювати громадське об'єднання, адже, якщо така юридична особа здійснюватиме позастатутну діяльність, це може стати предметом судового розгляду.

Якщо проект статуту вже підготовлено, і погоджено всі його положення між потенційними засновниками, вирішено інші організаційні питання (місце проведення зборів, майбутнє розміщення керівного органу), то пора скликати установчі збори. Збори обирають голову зборів, секретаря і затверджують порядок денний. До порядку денного включаються питання: про заснування об'єднання, про затвердження статуту та про обрання керівних органів.

За результатами установчих зборів складається протокол, який підписується головою та секретарем. Протокол установчих зборів повинен містити всі відомості, які передбачені ч. 2 ст. 9 ЗУ «Про

¹ Рекомендації щодо розробки статутів громадських об'єднань / Методична рада з питань реєстрації громадських об'єднань при Державній реєстраційній службі України. URL: <http://www.drsu.gov.ua/show/11437>

² Багній М., Яцків Т. Практичний посібник «Державна реєстрація громадських об'єднань та благодійних організацій». Львів, 2014. С. 17-18.

громадські об'єднання». На установчих зборах слід обов'язково оформити ще один дуже важливий для реєстрації документ – відомості про засновників. Вони мають включати щодо фізичної особи - прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, місце постійного проживання, ідентифікаційний код кожного із засновників.¹

Реєстрація громадського об'єднання здійснюється безоплатно за принципом «єдиного реєстраційного вікна», органами виконавчої влади, на які відповідно до законодавства покладені повноваження з питань реєстрації громадських об'єднань, за місцезнаходженням громадського об'єднання. Принагідно зазначимо, що прогресивним порядком, який є запроваджений в Україні вже сьогодні є можливість здійснення реєстрації громадського об'єднання через застосунок «Дія». Така послуга надається безоплатно, а термін її виконання не має перевищувати 3 робочих днів.² Однозначно, що така практика є позитивною.

А тепер розглянемо детальніше порядок реєстрації громадського об'єднання. Для реєстрації громадського об'єднання керівником або особою, яка має право представляти громадське об'єднання, протягом 60 днів з дня утворення громадського об'єднання подаються відповідні документи. У разі неподання (ненадсилання) документів для реєстрації громадського об'єднання протягом 60 днів з дня утворення таке громадське об'єднання не вважається утвореним³.

Для реєстрації громадське об'єднання зобов'язане подати наступні документи : заяву про реєстрацію, примірник протоколу установчих зборів, статут (два екземпляри), відомості про керівні органи громадського об'єднання та особу, яка має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи.

¹ Настільна книга для неурядових організацій. За ред. Ткачука А. 2 – ге вид., випр. і доповн., адапт. до укр. законодавства станом на 01. 08.2005 р. К.: Ін – т громадян. сусп – тва: ІКЦ «Леста», 2005. С. 108-109.

² Реєстрація створення громадського об'єднання. Портал «Дія» <https://guide.diia.gov.ua/view/derzhavna-reiestratsiia-stvorennia-hromadskoho-obiednannia-df01c1fb-038f-4277-837d-81d6931bf8f3>

³ Блажко Н.І., Доленко В.І., Проценко Н.К. Основні засади Закону України «Про громадські об'єднання». Кременчук, 2013. С. 9.

Для реєстрації громадської спілки додатково подаються документи, які містять відомості щодо структури власності засновників - юридичних осіб та фізичних осіб - власників істотної участі цих юридичних осіб (готуються в довільному порядку залежно від структури власності засновників - юридичних осіб та фізичних осіб). Окрім того, у разі, якщо засновником (засновниками) громадської спілки є іноземна юридична особа, додатково подається легалізований у встановленому порядку документ про підтвердження реєстрації іноземної юридичної особи в країні її місцезнаходження - витяг із торговельного, банківського або судового реєстру¹.

На підставі поданих документів уповноважений орган з питань реєстрації протягом семи робочих днів з дня їх отримання приймає рішення про реєстрацію або про відмову в реєстрації громадського об'єднання. Крім того, Законом передбачено й інші рішення, такі, як направлення документів на доопрацювання чи залишення їх без розгляду по суті².

Рішення про відмову в реєстрації громадського об'єднання приймається у випадку порушення Конституції України чи ЗУ «Про громадські об'єднання». Тобто, мета діяльності такого об'єднання спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; громадське об'єднання планує мати воєнізовані формування; громадському об'єднанню надаються владні повноваження, крім винятків, передбачених Законом; засновником об'єднання є неправомочна на те особа; найменування громадського об'єднання не відповідає встановленим ЗУ «Про громадські об'єднання» та визначеним порядком Кабінету Міністрів України правилам. Ці підстави для відмови в реєстрації є вичерпними. А відмова в реєстрації громадського об'єднання на інших підставах є неправомірною.

¹ Порядок створення та реєстрації громадського об'єднання. URL: <http://epl.org.ua/ljudina/prosvitnicka-dijalnist/konsultaciji/porjadok-stvorennja-ta-rejestraciji-gromadskogo-objednannja/>

² Блажко Н.І., Доленко В.І., Проценко Н.К. Основні засади Закону України «Про громадські об'єднання». Кременчук, 2013. С. 9-10.

Варто зауважити, що попри визначення виключного переліку підстав, за якого можуть відмовити в реєстрації, кількість таких відмов все ж таки залишається дуже високою. За оцінками реєстраційної служби найбільше проблем виникає в організацій з визначенням назви організації та засновників організації. Видається, що необхідно вдосконалювати цю процедуру, оскільки очевидним є явно надмірно широке тлумачення підстав для відмови в реєстрації. Особливо, коли згадати, що по суті рішення про відмову в реєстрації прирівнюється до заборони організації, оскільки участь у такій організації тягне за собою адміністративну відповідальність¹. Рішення про відмову в реєстрації оформляється наказом, невід'ємним додатком до нього є висновок за результатами правової експертизи, який повинен містити вичерпні підстави відмови².

Якщо документи для реєстрації громадського об'єднання подаються з іншими порушеннями вимог ЗУ «Про громадські об'єднання», уповноважений орган приймає рішення про направлення документів на доопрацювання. Воно приймається на основі однієї чи кількох таких підстав: невідповідність документів визначеним вимогам до членства в громадському об'єднанні. Наприклад, у своєму статуті громадське об'єднання передбачило, що членами громадської спілки можуть бути представники органів місцевого самоврядування; порушення під час утворення громадського об'єднання ст. 9 ЗУ «Про громадські об'єднання». Наприклад, у протоколі установчих зборів не зазначені всі необхідні відомості: не зазначено місце і дату проведення зборів та осіб, які брали участь; невідповідність статуту визначеним нормам Закону (порушення громадським об'єднанням ст. 11 ЗУ «Про громадські об'єднання») або виявлення положень, що суперечать законодавчим нормам; порушення порядку утворення громадського об'єднання як юридичної особи, встановленого законом³.

¹ Яворський В. Свобода об'єднань (асоціацій). Права людини в Україні 2008. Доповідь правозахисних організацій. За ред. Є. Захарова, В. Яворського. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Харків: Права людини, 2009. С. 119-125.

² Багній М., Яцків Т. Практичний посібник «Державна реєстрація громадських об'єднань та благодійних організацій». Львів, 2014. С. 45.

³ УНЦПД виклав практичний коментар до нового закону про громадські організації: Громадська Рада при Харківській державній адміністрації. URL: <http://kharkivoda.org.ua/?p=2754>

Не менш важливим є рішення про залишення документів без розгляду. Дане рішення може бути прийняте, якщо документи подані не в повному обсязі; неповнота у поданих громадським об'єднанням документах, яку не можна усунути без прийняття рішення про залишення документів без розгляду по суті (наприклад, немає контактної інформації засновників організації); документи подані особою, яка не має на це повноважень; документи подано з порушенням строку подання документів для реєстрації громадського об'єднання. Висновок із зазначеними недоліками уповноважений орган може надсилати лише один раз. Якщо громадське об'єднання усуне всі зазначені недоліки, то уповноважений орган з питань реєстрації неправомочний здійснювати повторну правову експертизу того самого формулювання, та надсилати черговий висновок, і зобов'язаний зареєструвати громадське об'єднання. За результатами правової експертизи орган реєстрації вказує тільки невідповідності, проте не вказує, у який спосіб їх усунути (такого обов'язку орган реєстрації не має, що є правильним, адже такі дії є втручанням у самоврядність громадських об'єднань, що порушує закон)¹.

Наступним кроком є видача (надсилання рекомендованим листом з повідомленням про вручення) керівнику або особі (особам), яка має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, виписки з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, свідоцтва про реєстрацію громадського об'єднання як громадської організації чи громадської спілки, установленого КМУ зразка та один примірник статуту з відміткою про реєстрацію².

Хоча в дисертації досліджуються громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, варто все ж коротко зупинитися на легалізації громадських об'єднань шляхом повідомлення про заснування, адже у майбутньому вони також можуть набути статусу юридичної особи. Повідомлення про утворення, об'єднання повинно подати протягом 60 днів з дня його утворення, до уповноважених органів з питань реєстрації. Такими органами є районні, районні у

¹ Лациба М. В., Шимчук А. О. Як розуміти новий закон «Про громадські об'єднання». К. : Укр. незалежн. центр політ. дослідж., 2013. URL: <http://www.ucipr.kiev.ua>

² Багній М., Яцків Т. Практичний посібник «Державна реєстрація громадських об'єднань та благодійних організацій». Львів, 2014. С. 44.

містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції. До заяви також додаються: примірник оригіналу або нотаріально засвідчена копія протоколу установчих зборів; відомості про засновників громадського об'єднання із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), дати народження, адреси місця проживання, а в разі якщо засновником є юридична особа приватного права, - її найменування, місцезнаходження, ідентифікаційний код; відомості про особу (осіб), уповноважену представляти громадське об'єднання, із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), дати народження, контактного номера телефону та інших засобів зв'язку, до яких додається письмова згода цієї особи¹.

Заява підписується засновниками або особою (особами), які уповноважені представляти громадське об'єднання. Справжність підписів засновників або особи (осіб), які уповноважені представляти громадське об'єднання, засвідчується нотаріально та подається особисто чи надсилатись поштовим відправленням. Відповідно до ч. 3 ст. 16 ЗУ «Про громадські об'єднання», уповноважений орган з питань реєстрації протягом 5 робочих днів з дня отримання документів приймає рішення про прийняття письмового повідомлення та вносить відомості про громадську організацію до Реєстру громадських об'єднань. Копія рішення про прийняття письмового повідомлення надається (надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення) засновникам громадського об'єднання або особі (особам), уповноваженій представляти громадське об'єднання, не пізніше наступного дня після його прийняття².

Варто звернути увагу і на те, що попри скасування вимоги, якою передбачався поділ громадських об'єднань за територіальною ознакою, вони можуть набути всеукраїнського статусу в добровільному порядку. За раніше діючим законодавством громадські організації здійснювали свою діяльність із прив'язкою до території, і щоб набути всеукраїнського статусу, зобов'язані були створювати місцеві осередки в більшості адміністративно – територіальних

¹ Кісіль Т. Д. Порядок прийняття повідомлення про утворення громадського об'єднання. URL: <http://kobelyaky.just.gov.ua/info/667/>

² Порядок створення та реєстрації громадського об'єднання. URL: <http://epl.org.ua/ljudina/prosvitnicka-dijalnist/konsultaciji/porjadok-stvorennja-ta-rejestraciji-gromadskogo-objednannja/>

одинацях нашої держави. Тепер же така вимога скасована, громадські об'єднання, які бажають діяти із всеукраїнським статусом, повинні вказати про це при реєстрації, а наявність чи відсутність цього статусу підтверджується пізніше¹. Крім того, набути такий статус вони вправі й пізніше. Для його набуття громадське об'єднання надсилає до уповноваженого органу заяву, у якій зазначається волевиявлення отримати всеукраїнський статус. Уповноважений орган перевіряє наявність відокремлених підрозділів у більшості адміністративно-територіальних одиниць України (не менше, ніж 14) за даними Реєстру громадських об'єднань. Подання будь-яких документів, окрім заяви про підтвердження всеукраїнського статусу громадського об'єднання, не потребується. Уповноважений орган з питань реєстрації протягом семи робочих днів з дня надходження заяви за результатами перевірки в Реєстрі громадських об'єднань відповідності відокремлених підрозділів громадського об'єднання вимогам Закону, приймає рішення про підтвердження всеукраїнського статусу громадського об'єднання або про відмову в підтвердженні такого статусу.

Уваги потребує питання утворення відокремленого підрозділу громадського об'єднання, адже раніше замість них створювалися місцеві осередки всеукраїнських громадських організацій. Так, згідно з ст. 13 ЗУ «Про громадські об'єднання» громадські об'єднання зі статусом юридичної особи можуть мати відокремлені підрозділи, котрі, відповідно до загальноприйнятих цивілістичних засад, не є юридичними особами. Рішення про створення відокремленого підрозділу приймається керівним органом громадського об'єднання. Після цього подається реєстраційна картка встановленого зразка та інші, передбачені Законом документи до Реєстраційної служби за місцезнаходженням громадського об'єднання. Відповідна Реєстраційна служба приймає рішення про реєстрацію, яке, між іншим, може бути, як позитивним, так і негативним. Якщо прийняте рішення схвальне, то відповідна Реєстраційна служба протягом трьох робочих днів вносить до Реєстру громадських об'єднань відомості про відокремлений підрозділ громадського об'єднання та забезпечує внесення цих відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Копія цього рішення надається

¹ Лист Укрдержреєстру «Щодо перереєстрації громадської організації» від 04 квітня 2013 року № 926/8-13-8.URL:<http://www.drсу.gov.ua/show/10949>

громадському об'єднанню не пізніше наступного дня після його прийняття. Підставами для відмови в проведенні реєстрації відокремленого підрозділу громадського об'єднання є неподання всіх необхідних документів, наявність помилок у поданій реєстраційній картці та прийняття рішення про утворення відокремленого підрозділу неуповноваженим керівним органом громадського об'єднання. Громадське об'єднання так само може прийняти рішення про закриття відокремленого підрозділу¹.

Окрім того, як уже зазначалося, змінено поняття «місцеві осередки» на «відокремлені підрозділи». Важливим тут є те, що в правовому полі діяльності громадських організацій існує правова колізія, позаяк з одного боку місцеві осередки є частиною всеукраїнської організації, а з іншого - окремими юридичними особами, котрі правосильні приймати окремі рішення, що можуть суперечити рішенням всеукраїнської організації. Такий правовий статус місцевих осередків громадських організацій прямо суперечить цивілістичній доктрині, адже у вітчизняній цивілістиці не допускається створення всередині однієї юридичної особи ще однієї чи декількох. Положення ЗУ «Про громадські об'єднання», що стосується відокремлених підрозділів відповідає ч. 3. ст. 95 ЦК України, де зазначено, що філії (відокремлені підрозділи) не є юридичними особами². При цьому, не володіючи статусом юридичної особи відокремлені підрозділи громадського об'єднання матимуть достатньо повноважень для здійснення повноцінної діяльності на місцях, так, вищезазначені суб'єкти зможуть мати рахунок у банку, винаймати приміщення для здійснення своєї діяльності та найманих працівників³.

Цілком логічно, що тепер необхідно привести діяльність місцевих осередків громадських об'єднань у відповідність до чинного законодавства. Це, власне, і передбачено п. 8 Прикінцевих та перехідних положень ЗУ «Про громадські об'єднання». Рішення про припинення таких осередків як юридичних осіб має прийматися

¹ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17 /page](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page)

² Булгакова М. Новий Закон України «Про громадські об'єднання» Громадський портал Львова. URL: <http://www.gromada.lviv.ua/article/546>

³ Аналіз судової практики щодо року застосування Закону України «Про громадські об'єднання». Центр громадської адвокатури. URL: <http://www.cga.in.ua/index.php?itemid=1285>

вищим органом управління громадського об'єднання. Іншими словами, це означає, що фактично загальні збори (конференція чи з'їзд) членів всеукраїнського громадського об'єднання мають ухвалити рішення про ліквідацію юридичної особи – місцевого осередку. Рішення про припинення повинно бути надіслане у відповідну Реєстраційну службу за місцезнаходженням всеукраїнського громадського об'єднання. Визначається в Прикінцевих та перехідних положеннях і доля майна, активів та пасивів таких осередків, правонаступником якого є відповідне громадське об'єднання¹.

Насамкінець слід звернути увагу на те, що порядок здійснення створення та реєстрації громадських об'єднань є досить детально регламентований в національному законодавстві, однак проектом Закону України щодо унормування діяльності та державної реєстрації громадських організацій² пропонується внесення змін до законодавства та виключення з нього певних положень, які стосуються порядку реєстрації. З цього приводу головне науково-експертне управління зауважує що в проекті спостерігається певне скорочення нормативних приписів з питань створення громадських організацій, у зв'язку з чим досить значний обсяг питань, які на сьогоднішній день регламентуються чинним Законом, у разі прийняття законопроекту у запропонованому вигляді, залишаться не врегульованими або недостатньо врегульованими.³ Це зауваження є суттєвим і заслуговує на підтримку.

Ще одним видом непідприємницьких товариств є споживчі кооперативи порядок створення яких регламентується загальними

¹ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>

² Про внесення змін до деяких Законів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації громадських організацій: Проект Закону України від 28.09.2022 р. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/9d0ca5a5-6a63-4082-8d79-9a360aae95d5>

³ Висновок Головного науково-експертного управління від 28.09.2022 р. на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації громадських організацій». URL: <f0355a9e-1eeb-46b5-b0af-7cbc1640878f>

нормами ЦК України¹, ЗУ «Про кооперацію»² та ЗУ «Про споживчу кооперацію».³

ЦК України визначає загальні засади створення усіх юридичних осіб, а тому застосовується і до споживчих товариств. ЗУ «Про кооперацію» детальніше регулює порядок створення кооперативів, відповідно до його положень споживче товариство як вид кооперативу створюється його засновниками на добровільних засадах, характеризується самостійністю таких юридичних осіб, широким суб'єктним складом потенційних засновників товариства та незначним кількісними критерієм щодо засновників (не менше 3 чоловік)⁴

У ЗУ «Про споживчу кооперацію» вказується, що основним документом, який регулює діяльність споживчого товариства є статут і у ньому визначається порядок вступу до товариства і виходу з нього, права та обов'язки членів товариства, його органи управління, контролю та їх компетенція, порядок утворення майна товариства і розподілу прибутку, умови реорганізації і ліквідації товариства та інші положення, що не суперечать законодавчим актам України.⁵ При цьому слід вказати, що якщо стосовно громадських об'єднань тільки пропонується запровадження модельного статуту, то для споживчих кооперативів він діє ще з 2000 року.⁶ А. В. Зеліско досліджуючи особливості статуту споживчого товариства вказує на те, що аналіз статті 5 Закону «Про споживчу кооперацію» дає можливість стверджувати про дублювання у ній загальних положень статті 88 ЦК України, яка визначає вимоги до змісту установчих документів. Авторка зауважує, що статут споживчого товариства повинен в обов'язковому порядку містити ті відомості, які відображають особливість його правового статусу, а саме: вказівку на належність до

¹ Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n435>

² Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10.07.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#n55>

³ Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265-XII від 10.04.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#n49>

⁴ Зеліско А. В. Створення споживчих товариств: окремі питання. Право України. 2007. №9. С. 36-41.

⁵ Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265-XII від 10.04.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#n49>

⁶Примірний статут споживчого товариства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003626-00#Text>

непідприємницьких товариств; чітке визначення мети діяльності та її відповідність сутності споживчого товариства, дослідниця стверджує, що вказані положення потребують відповідного відображення в Законі «Про споживчу кооперацію»,¹ що однозначно варто підтримати.

В загальних рисах порядок створення та реєстрації споживчих товариств є схожим із громадськими об'єднаннями, адже основні вимоги щодо цих процесів вміщені в ЦК України² та ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань».³

На основі здійсненого аналізу можна вести мову про те, що створення та реєстрація непідприємницького товариства є доволі тривалим та клопітким процесом. При цьому вважаємо, що необхідно рухатися у напрямку уніфікації норм, які є в чинному законодавстві, а не їх виключення з правового поля. Якщо до реєстрації непідприємницького товариства можна застосовувати загальні положення законодавства, а саме ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», то при його створенні не завжди можна скористатися таким підходом, а тому, вважаємо, що порядок створення непідприємницьких товариств, особливо споживчих кооперативів, має бути детальніше прописаний в чинному законодавстві.

4.2. Правова характеристика припинення непідприємницьких товариств

Завершальний цикл існування будь-якої юридичної особи є складним правовим механізмом, що потребує дотримання встановлених законодавством процедур, а також гарантування прав її учасників та третіх осіб. Зважаючи на певну фрагментарність законодавчого регулювання припинення непідприємницьких товариств, існує об'єктивна необхідність наукової розробки чіткої правової основи у цій сфері.

¹ Зеліско А. В. Створення споживчих товариств: окремі питання. Право України. 2007. №9. С. 36-41.

² Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n435>

³ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України № 755-IV від 15.05.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

Враховуючи те, що ЦК України фокусується на поділі юридичних осіб на товариства та установи, то окреслення узагальнюючого переліку підстав припинення непідприємницьких юридичних осіб варто визначити у зазначеному форматі. Цей підхід вбачається доцільним, оскільки непідприємницькі юридичні особи хоча й можуть бути створені як юридичні особи приватного чи публічного права, однак й ті й інші створюються як товариства чи установи. Зважаючи на це, в рамках даного розділу буде здійснено комплексний аналіз правових аспектів припинення власне непідприємницьких товариств як різновиду непідприємницьких юридичних осіб.

Перш за все, слід відзначити, що загальні положення про припинення юридичних осіб закріплені на рівні ЦК України. У ч. 1 ст. 104 ЦК України вказано, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників.¹ З наведеного випливає, що законодавець відійшов від розкриття сутності поняття «припинення юридичної особи», натомість дає характеристику цьому правовому явищу виключно через диференціацію підстав такого припинення.

Правова сутність підстав припинення юридичної особи у формі ліквідації та реорганізації є подібною. Зокрема, в цивілістичній доктрині зазначається, що як реорганізація, так й ліквідація може здійснюватися на підставі волевиявлення уповноваженого органу управління самої юридичної особи, яка припиняється (добровільний порядок), так й на підставі волевиявлення компетентного державного органу (примусовий порядок). Наприклад, у науковій літературі зазначається, що юридична особа реорганізується добровільно за рішенням її засновників або органу, уповноваженого на те установчими документами, а в примусовому порядку – за рішенням уповноважених державних органів або за рішенням суду.² Позиція автора підтверджується також положеннями ст. 106 ЦК України, яка

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Петров Є.В. До питання про форми реорганізації господарських товариств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2014. Вип. 24, том 2. С. 85.

передбачає тотожні за змістом підстави для злиття, приєднання, поділу та перетворення юридичної особи.¹

Досліджуючи питання ліквідації юридичних осіб, О. М. Гнатів зазначає, що залежно від суб'єкта, який ініціює процедуру ліквідації, є: а) добровільна ліквідація, якщо юридична особа припиняє існування з власної ініціативи, зокрема й у судовому порядку; б) примусова ліквідація у разі припинення юридичної особи поза її волею з ініціативи інших суб'єктів.² Своєю чергою, Верховним Судом неодноразово підтверджувалась теза про те, що ліквідація юридичної особи – це встановлена законом процедура, результатом якої є припинення діяльності юридичної особи, і першочерговою умовою ліквідації законодавство визначило саме рішення її учасників про ліквідацію.³ Положення ст. 110 ЦК України визначають, що підставами ліквідації юридичної особи є 1) рішення її учасників, суб'єкта управління державної або комунальної власності або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; 2) рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади; 3) рішення суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, - за позовом відповідного органу державної влади.⁴

Таким чином, можна зробити висновок, що при припиненні непідприємницького товариства, шляхом реорганізації чи ліквідації, саме на першому етапі визначаються підстави його припинення, які розглядаються як фактичні обставини, що й зумовлюють цей процес.

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Гнатів О. М. Поняття та види ліквідації як способу припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 2. 2016. С. 108 – 109.

³ Постанова Верховного Суду від 13.10.2021 р. у справі № 908/1998/20.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100424293>

⁴ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Враховуючи наведені нормативні положення, можна зазначити, що підставами добровільного припинення непідприємницьких товариств є рішення його учасників (членів) або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а підставами примусового припинення – рішення суду.

Переходячи до підстав реорганізації непідприємницьких товариств, слід звернутися до норм спеціального законодавства, де визначено наступні фактичні обставини.

Згідно ч. 1 ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання» реорганізація може здійснюватися за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління, у визначеному статутом порядку. Оскільки установчі документи мають відповідати нормам закону, то з наведеного випливає, що реорганізація громадських об'єднань може здійснюватися тільки в добровільному порядку.

Щодо інших нормативних актів, що визначають правовий статус окремих громадських об'єднань, то з аналізу правових норм випливає, що в одних випадках підстави реорганізації визначаються аналогічно, як у нормах Закону України «Про громадські об'єднання».¹ Так, у Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (ст. 18) зазначається, що рішення про реорганізацію приймається з'їздом (конференцією), загальними зборами відповідно до статуту (положення) профспілки, об'єднання профспілок.² У Законі України «Про кредитні спілки» (ст. 56) вказується на те, що реорганізація кредитної спілки провадиться за рішенням її вищого органу управління в порядку, передбаченому законодавством про припинення юридичних осіб, з урахуванням особливостей, встановлених законом.³

В інших випадках підстави припинення не розмежовуються законами щодо форм припинення непідприємницьких юридичних осіб, з чого випливає, що реорганізація і ліквідація окремих громадських об'єднань здійснюється в добровільному і примусовому

¹ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

² Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15.09.1999 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>

³ Про кредитні спілки: Закон України від 14.07.2023 № 3254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text>

порядку. Для прикладу, в Законі України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» (ст. 17) зазначається, що реорганізація і ліквідація здійснюються на підставі відповідного рішення з'їзду (конференції) організації, об'єднання, прийнятого у визначеному статуті порядку, або у примусовому порядку за рішенням суду.¹ Такі ж тенденції правотворення спостерігаються й в Законі України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (с. 13), згідно якого припинення діяльності творчої спілки здійснюється згідно з рішенням загальних зборів (з'їзду, конференції) творчої спілки, територіального осередку всеукраїнської творчої спілки; на підставі рішення суду в разі порушення законодавства України.²

З наведеного вбачається, що нормативно-правові акти, які регламентують діяльність непідприємницьких юридичних осіб, не завжди чітко розмежовують підстави їх припинення. Зокрема, норми окремих правових актів відповідають нормам ЦК України щодо визначення підстав припинення юридичних осіб шляхом реорганізації як в добровільному, так й в примусовому порядку. В той же час, законодавство, що визначає правовий статус певних різновидів громадських об'єднань, не відповідає спеціальному закону про громадські об'єднання. Така неоднозначність є небажаною і потребує усунення для забезпечення сталого та уніфікованого правового регулювання.

З приводу кооперативних товариств, що створюються як непідприємницькі юридичні особи, то згідно ст. 28-29 Закону України «Про кооперацію»³ їх реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) відбувається за рішенням загальних зборів членів кооперативу у порядку, визначеному законодавством та статутом кооперативу, а ліквідація – за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених, а також за рішенням

¹ Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026-VI від 22. 06. 2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>

² Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 07.10. 1997 р. № 554/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80>

³ Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10. 07. 2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

суду. Натомість відповідно до ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію»¹ реорганізація та ліквідація споживчого товариства може провадитися за рішенням загальних зборів його членів або за рішенням суду, а в разі банкрутства – за рішенням господарського суду.

Водночас, якщо звернути увагу на окремі види кооперативів, то згідно ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» за рішенням загальних зборів у порядку, визначеному законом та статутом кооперативу, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, що діє без мети одержання прибутку, може бути реорганізований виключно у сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку, або у сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку², а згідно ст. 5 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» реорганізація житлово-будівельних кооперативів у об'єднання співвласників багатоквартирного будинку відбувається за рішенням загальних зборів.³ Тобто, фактично, щодо окремих видів споживчих товариств законом визначаються тільки добровільні підстави реорганізації.

Вважаємо, що такий підхід законодавця до визначення виключно добровільних підстав реорганізації непідприємницьких товариств, незалежно від того чи це громадські об'єднання чи кооперативи, є виправданим з огляду на те, що реорганізація зумовлює продовження діяльності юридичних осіб для досягнення поставлених цілей незалежно від зміни її суб'єктного чи майнового складу. Оскільки непідприємницькі товариства, як правило, створюються фізичними і юридичними особами для задоволення соціальних, а не державних інтересів, то й рішення про реорганізацію має прийматися виключно на добровільних засадах членами товариства чи його органами без втручання органів державної влади чи суду.

Такі основні положення відповідають міжнародним стандартам. Згідно Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-

¹ Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265-XII від 10. 04.1992 р. URL:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>

² Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2020 № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>

³ Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України № 2866-III від 29. 11. 2001 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2866-14/page>

членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі зазначається, що правосуб'єктність непідприємницьких організацій може бути припинена на підставі добровільних дій її членів або її керівних органів, - у випадку банкрутства, тривалої бездіяльності чи скоєння значних правопорушень^{1,2}.

Таким чином, приходимо до висновку, що реорганізація непідприємницьких товариств може здійснюватися виключно в добровільному порядку на підставі рішення його учасників (членів) чи органів управління відповідно до визначених установчими документами положень. Втім щодо всіх інших видів непідприємницьких юридичних осіб може застосовуватися добровільна та примусова реорганізація.

Подібного аналізу щодо підстав припинення непідприємницьких товариств, визначених законодавством, потребують й підстави, що зумовлюють їх ліквідацію. Із ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання» випливає, що ліквідація громадських об'єднань може здійснюватися у добровільному та примусовому порядку, оскільки може бути здійснена як за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління, так і за рішенням суду про заборону (примусовий розпуск) громадського об'єднання. Такі положення містяться, зокрема, й у Законах України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (ст. 18)³, «Про організації

¹ Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі № CM/Res (2007)14. Прийнято Комітетом Міністрів 10 жовтня 2007 р. на 1006-му засіданні заступників Міністрів.URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_937

² Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі. Рада Європи. Страсбург. 5 липня 2002 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_209

³ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05. 07. 2012 р. № 5073-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» (ст. 17) ¹, «Про торгово-промислові палати в Україні» (ст. 10).²

Однак у разі примусової ліквідації в спеціальних законах визначаються різні підходи до визначення підстав припинення непідприємницьких товариств, а саме, в ряді законів зазначається, що такі організації припиняються за рішенням суду у випадках, передбачених чинним законодавством (Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (ст. 18)³). Тобто йде мова про відсильні та бланкетні норми різногалузевого спрямування.

В інших законах має місце ситуація, коли, крім можливості примусової ліквідації на підставі рішення суду, визначаються спеціальні підстави або умови, що зумовлюють настання таких обставин. Для прикладу, згідно ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» у судовому порядку діяльність релігійної організації припиняється лише у випадках: 1) вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена цим Законом; 2) поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи; 3) систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів; 4) спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій; 5) засудження її уповноважених осіб за вчинення злочину проти основ національної безпеки України або за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтями 161, 190, 209, 258-258-6, 436-438, 442, 447 Кримінального кодексу України; 6) невиконання у встановлений строк припису про усунення порушення; 7) виявлення неодноразових фактів

¹ Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026-VI від 22. 06. 2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>

² Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02. 12.1997 р. №671/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80>

³ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05. 07. 2012 р. № 5073-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

використання релігійної організації для цілей поширення пропаганди ідеології «руського міра»; 8) виявлення порушень вимог щодо створення і діяльності релігійної організації, керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка здійснювала або здійснює збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, установлених Конституцією України, цим Законом та іншими законами України.¹

У кооперативних товариствах і об'єднаннях ліквідація також може здійснюватися на загальних добровільних і примусових підставах за рішенням членів або за рішенням суду, що передбачено ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію»² та ст. 28 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку».³

Втім, на теоретичному рівні А. В. Зеліско робить висновок про необхідність закріплення у спеціальних нормах Закону України «Про споживчу кооперацію» вичерпного переліку підстав для винесення судом рішення про ліквідацію споживчого товариства, якими повинно стати недотримання ним мети, для якої воно створювалося, і як наслідок – нецільове спрямування доходів товариства.⁴

З наведених положень спеціальних законів можна зробити висновок, що ліквідація окремих організаційно-правових форм та видів непідприємницьких товариств здійснюється у відповідності до норм ст. 110 ЦК України, у зв'язку з чим непідприємницькі товариства можуть бути ліквідовані у добровільному порядку на підставі рішення членів таких товариств та у примусовому порядку на підставі рішення суду у випадках, визначених спеціальними законами, що вказує на наявність загальних та спеціальних підстав примусової ліквідації непідприємницьких товариств. При цьому спеціальні підстави чи умови, можуть зумовлювати ліквідацію непідприємницьких

¹ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-ХІІ від 23.04. 1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

² Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265-ХІІ від 10. 04.1992 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>

³ Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України № 2866-ІІІ від 29. 11. 2001 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2866-14/page>

⁴ Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств: монографія. Івано-Франківськ, Сімик. 2011.184 с.

юридичних осіб через наявність загальних підстав, визначених цивільним кодифікованим законом.

Однак, на даний час із урахуванням суттєвих змін у чинному законодавстві та окремих положень спеціальних актів, що визначають правовий статус непідприємницьких юридичних осіб, варто зазначити наступне.

Із аналізу ч. 14 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»¹ випливає, що підставами примусової ліквідації може бути не тільки рішення суду, але й рішення відповідних державних органів – у випадках, визначених законом. Водночас, варто враховувати, що вказаний закон визначає порядок припинення як юридичних осіб приватного права, так і юридичних осіб публічного права. Також якщо звернути увагу на положення законів щодо регулювання окремих непідприємницьких товариств, можна навести в приклад Закон України «Про кредитні спілки»², згідно ст. 57 та 59 якого зазначається, що ліквідація кредитної спілки провадиться: за рішенням її вищого органу управління, за умови надання Національним Банком України (надалі – «Регулятор») попереднього дозволу на ліквідацію кредитної спілки та затвердження плану ліквідації кредитної спілки; за рішенням суду у випадку прийняття Регулятором рішення про анулювання ліцензії кредитної спілки, яка може здійснюватись відповідно до положень ЦК України чи Кодексу України з процедур банкрутства. Прийняття Регулятором рішення про анулювання ліцензії кредитної спілки є підставою для його звернення до господарського суду із позовом про ліквідацію чи заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство кредитної спілки, в залежності від її фінансового стану.

Водночас у ч. 1 ст. 110 ЦК України не передбачено такої підстави ліквідації юридичної особи, як рішення державного органу і не передбачено відкритого переліку загальних підстав, за яких окремими законами рішення органу державної влади може бути загальною

¹ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»: Закон України від 15. 05. 2003 р. № 755-15. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

² Про кредитні спілки: Закон України № 2908-III від 20. 12. 2001 р. URL:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>

підставою ліквідації тієї чи іншої непідприємницької юридичної особи.

У зв'язку з цим, пропонується привести спеціальне законодавство про непідприємницькі товариства у відповідність з нормами ЦК України, згідно яких визначено закритий перелік загальних підстав ліквідації, виникнення яких може бути зумовлено спеціальними підставами та умовами. Тому, вважаємо за доцільне рішення чи дії органів державної влади у цьому контексті трактувати виключно як юридичні факти, з настанням яких пов'язується виникнення можливості подання заяви чи позову до суду про ліквідацію юридичної особи. У зв'язку із цим такі рішення чи дії будуть виступати спеціальними підставами (умовами) ліквідації, що може бути реалізована через рішення суду, як загальну підставу ліквідації.

Окремо слід також підкреслити, що задоволення позову та прийняття судом рішення щодо ліквідації юридичної особи повинно не лише ґрунтуватися на наявності реального порушення права учасника юридичної особи або уповноваженого органу державної влади, а й бути спрямованим на реальне поновлення порушеного права. Це підтверджується також і судовою практикою. Зокрема, у справі № 910/14472/21 Верховний Суд у своїй постанові від 13.11.2024 р. приходить до висновку, що позовна вимога про припинення юридичної особи шляхом її ліквідації за рішенням суду за позовом особи, яка на момент прийняття судового рішення не є учасником цієї юридичної особи (але поза її волею за підробленими документами виступала засновником), що створена у відповідному порядку та здійснює свою діяльність тривалий час, за період свого існування, набувши відповідних прав та обов'язків, не спричинить поновлення прав і законних інтересів особи, яка звертається з таким позовом.¹ В інших судових справах, вирішуючи питання про визнання недійсним рішення установчих зборів щодо створення ОСББ за позовом одного із співвласників приміщень в будинку у зв'язку із порушенням вимог закону щодо його повідомлення про такі збори², чи про скасування

¹ Постанова Верховного Суду від 13.11.2024 р. у справі № 910/14472/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123012146>

² Постанова Верховного Суду від 08.12.2021 р. у справі № 906/148/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102267073>

державної реєстрації ОСББ¹, Верховний Суд наголошує, що такі вимоги позивачів в частині визнання недійсним рішення про створення ОСББ чи скасування його державної реєстрації спрямовані на припинення ОСББ у спосіб який не відповідає законодавству, а не на захист прав та охоронюваних законом інтересів.

Досліджуючи підстави ліквідації непідприємницьких товариств, варто також згадати про такий спосіб примусової ліквідації як банкрутство. Однак у ст. 110 ЦК України не виокремлено серед загальних підстав ліквідації рішення суду, що може бути підставою виникнення банкрутства, а у ч. 3 даної статті міститься декларативна норма, що у випадку, якщо вартість майна юридичної особи є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, юридична особа здійснює всі необхідні дії, встановлені законом.

Серед науковців існують різні підходи до визначення кола суб'єктів банкрутства та винятків з нього. Одні вчені підтримують концепцію, яка до суб'єктів банкрутства відносить лише суб'єктів підприємницької діяльності. Інші ж підтримують ідею розширення кола суб'єктів банкрутства та визнання ними не лише суб'єктів підприємницької діяльності, але й господарської взагалі.² Загалом, вченими зазначається, що до некомерційних організацій навряд чи можна застосовувати загальні процедури банкрутства без відповідного корегування з врахуванням цілей їх діяльності³, що зумовлює необхідність доповнення законодавства про банкрутство положеннями, які стосуються розширення кола юридичних осіб, що потребують спеціальних правил банкрутства.⁴

Якщо звернутися до окремих спеціальних законів про непідприємницькі організації, то, зокрема в ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання», ст. 59 Закону України «Про кредитні спілки», ст. 93³ Кодексу України з процедур банкрутства зазначається, якщо

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2021 р. у справі № 916/964/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/2>

² Пригуза А. П. Теоретико-правова характеристика банкрутства юридичної особи. Часопис Академії адвокатури України. № 10. 2011. С. 102

³ Піддубна В. Ф. Право на здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими товариствами. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 29. Т.1. 2014. С. 162.

⁴ Стефанів Т. В. Особливості банкрутства окремих юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2010. С.10

вартості майна таких організацій, що безпосередньо здійснюють підприємницьку діяльність недостатньою для задоволення вимог кредиторів, вони ліквідуються в порядку, передбаченому законом про банкрутство. Окремо слід відзначити, що Закон України «Про громадські об'єднання» (ст. 25) містить посилання на уже нечинний Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», що потребує внесення відповідних змін в цій частині.

Натомість слід відзначити, що з аналізу положень Кодексу України з процедур банкрутства ми приходимо до висновку, що боржником може бути будь-яка юридична особа без прив'язки до визнання її суб'єктом підприємницької діяльності. Таким чином, станом на сьогодні питання щодо можливості чи неможливості визнання непідприємницької організації зі статусом юридичної особи банкрутом вичерпало себе позитивною відповіддю законодавця про можливість визнання банкрутом непідприємницьких юридичних осіб.

Наступним важливим елементом у процедурі припинення непідприємницьких товариств, зокрема, та юридичних осіб, загалом, є забезпечення у правовому полі належного рівня захисту прав та інтересів кредиторів.

Оскільки провадження підприємницької діяльності не є основоположною ознакою правового статусу непідприємницьких юридичних осіб, то доволі природно, що законодавство про їх окремі організаційно-правові форми та види не містить спеціальних норм щодо захисту прав їх кредиторів під час реорганізації та ліквідації. Зважаючи на це, доцільно проаналізувати загальні положення ЦК України та чинне законодавство, яке регламентує діяльність окремих підприємницьких товариств, щоб розробити універсальні механізми захисту прав кредиторів, які можуть застосовуватися до всіх юридичних осіб, включаючи непідприємницькі товариства.

У ст. 105 ЦК України передбачено ряд правових механізмів, які спрямовані на забезпечення прав та законних інтересів кредиторів юридичної особи, яка припиняється: 1) суб'єкт прийняття рішення про припинення юридичної особи, зобов'язаний протягом трьох робочих днів з дати його прийняття письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію, про прийняте рішення (ч. 1 ст. 105 ЦК України); 2) суб'єкт прийняття рішення зобов'язаний визначити порядок і строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, який не може бути менше двох і більше шести місяців з

дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи (ч. 3, 5 ст. 105 ЦК України); 3) кожна окрема вимога кредитора підлягає розгляду, після чого приймається відповідне рішення, яке надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою, що припиняється, відповідної вимоги кредитора.¹

Профільний Закон України «Про громадські об'єднання», як і більшість спеціальних законодавчих актів про непідприємницькі юридичні особи, не містить положень щодо механізмів захисту прав кредиторів при реорганізації чи добровільній ліквідації громадського об'єднання. Варто відзначити, що питання захисту інтересів кредиторів є більш розробленими в доктрині приватного права щодо підприємницьких юридичних осіб. Незважаючи на це, вважаємо, що більшість теоретичних положень в цьому аспекті є універсальними та можуть бути застосовані як до підприємницьких юридичних осіб, так й до непідприємницьких товариств.

Щодо реорганізації юридичних осіб, то в правовій літературі виділяють такі найбільш важливі юридичні гарантії, що забезпечують належну реалізацію прав кредиторів, як право кредитора на інформацію про майбутню реорганізацію юридичної особи-боржника; право вимагати припинення або дострокового виконання зобов'язання, боржником якого є ця юридична особа, і відшкодування збитків; право кредитора пред'явити вимогу про виконання зобов'язань, що виникли в результаті реорганізації, юридичним особам, які несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями реорганізованої юридичної особи.²

Слід відзначити, що на рівні ЦК України не передбачено обов'язку юридичної особи повідомляти безпосередньо кредиторів щодо прийняття рішення про припинення. Водночас, наприклад, Д.В. Жеков обґрунтовує доцільність встановлення обов'язку письмово повідомляти кожного кредитора за його юридичною адресою та за адресою, вказаною у відповідному договорі, на підставі якого виникло зобов'язання в юридичної особи, що припиняється, про початок

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Щербакова Н. В. Поняття реорганізації як способу припинення підприємств, його відмінність від ліквідації. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2002. № 2. С. 65-66

процедури припинення.¹ Слушною є теза О.Р. Кібенко, яка відзначає, що механізми захисту кредиторів мають різнитись в залежності від форми реорганізації. Науковець відзначає, що, наприклад, при злитті, приєднанні та перетворенні достатніми засобами захисту інтересів кредиторів можуть вважатися їх персональне повідомлення про реорганізацію.² Нами сприймається дана позиція. Вважаємо, що закріплення на кодифікованому рівні обов'язку для юридичної особи, що припиняється (в тому числі й непідприємницького товариства), письмово повідомляти кожного її кредитора про ініціювання припинення, повинно слугувати мінімальною гарантією забезпечення прав кредиторів та передбачатиме реальне повідомлення таких суб'єктів про факт перебування юридичної особи у процесі припинення.

Закони України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»³ та «Про акціонерні товариства»⁴ передбачають, що товариство, яке припиняється, протягом 30 днів з дати оприлюднення протоколу загальних зборів, на яких прийнято рішення про припинення товариства шляхом поділу, перетворення, а також про виділ, а в разі припинення шляхом злиття або приєднання - з дати оприлюднення протоколу загальних зборів, на яких прийнято рішення загальними зборами останнього з товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні, зобов'язане письмово повідомити про це всіх відомих йому (їм) кредиторів і опублікувати в органі друку повідомлення про прийняте рішення.⁵ Зважаючи на те, що положення про обов'язкове

¹ Жеков Д.В. Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. С.4

² Кібенко О.Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2006. С.396

³ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>

⁴ Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1451>

⁵ Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків: Закон України від 23.03.2017р. № 1985-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1985-19>

письмове повідомлення кредиторів закріплені у Законах України «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», вважаємо за доцільне поширити дані вимоги на непідприємницькі товариства, з метою забезпечення реальної поінформованості кредиторів таких юридичних осіб про їх припинення. У зв'язку з цим, доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 105 ЦК України, зазначаючи, що «учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію, а також протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення письмово повідомити про це всіх відомих їй (їм) кредиторів».

Актуальним є також питання щодо комплексу прав, які надаються кредиторам при припиненні юридичної особи-боржника. У ч. 1 ст. 107 ЦК України відзначено, що кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом.¹ Водночас у доктрині пропонується, що обсяг прав кредиторів, наприклад, при злитті та приєднанні слід звужити, наділивши їх правом вимагати від юридичної особи виключно забезпечення зобов'язань (а не дострокового виконання, передбаченого сучасним законодавством). В свою чергу, юридична особа повинна мати право достроково виконати зобов'язання перед кредитором замість надання йому забезпечення.² Загалом же, вважаємо, що формулювання статті 107 ЦК України надає кредиторам, строк виконання за зобов'язаннями щодо яких ще не настав надто широкі повноваження щодо вибору юридичних гарантій захисту його прав при реорганізації.

З цього приводу раціональним видається пропозиція Н.В. Щербакової, яка пропонує запровадити комбіновану (подвійну) систему захисту прав та інтересів кредиторів, яка передбачає право

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Кібенко О.Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2006. С.396.

кредиторів вимагати надання відповідних видів забезпечення виконання зобов'язань та встановлення солідарної відповідальності товариства- правонаступника (товариств- правонаступників) за зобов'язаннями товариства за умови, якщо задоволення вимог кредиторів знаходиться під загрозою невиконання.¹

На нашу думку, з метою збалансування інтересів кредиторів та юридичної особи, яка припиняється, варто внести зміни до ст. 107 ЦК України та викласти ч. 1 у такій редакції: «Кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, забезпечення виконання зобов'язання, або припинення чи дострокового виконання зобов'язання на вибір юридичної особи у порядку, передбаченому законом. Законом або установчими документами може передбачатися також відстрочення права вимоги кредитора до товариства або відстрочення виконання зобов'язань юридичною особою – боржником, строк виконання якого настав на момент злиття, приєднання, поділ чи перетворення юридичної особи та / або виконання зобов'язань якої не забезпечено».

Слід відзначити, що ст. 105 ЦК України встановлює, що строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи.² Верховним Судом у справі № 910/2252/22 було також зроблено правовий висновок, що процедура ліквідації юридичної особи (боржника) не може тривати менше визначених законом граничних меж строків, необхідних для належного подання та розгляду вимог кредиторів. Водночас наявність запису про припинення юридичної особи не виключає, що будь-який з її кредиторів може звернутися з позовною вимогою про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи.³ Загалом же, вважаємо, що встановлений законодавцем строк для заявлення кредиторами своїх вимог є присікальним, оскільки не може бути продовженим, поновленим чи зупиненим.

¹ Щербакова Н. В. Реорганізація: доктрина, законодавство, практика застосування: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. С.504

²Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

³Постанова Верховного Суду від 12.06.2024 р. у справі № 910/2252/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120625926>

Слід погодитись із позицією Є. В. Петрова, який вказує, що встановлення строку для заявлення вимог видається виправданим, оскільки дозволяє забезпечити баланс інтересів як кредиторів, так і самого товариства, що реорганізується. З одного боку, встановлення цих часових меж дає кредиторам додаткові гарантії, тобто захищає їх інтереси, а також деяким чином стабілізує стан боржника, у якого з'являються гарантії того, що за день до закінчення реорганізації вимоги пред'явлені не будуть. З іншого – закінчення даних термінів, вважаємо, не повинно позбавляти контрагентів права пред'явити свої вимоги.¹ З наведеного випливає, що заявлення вимог із недотриманням строку не має наслідком визнання їх погашеними, однак змінює черговість задоволення таких вимог юридичною особою на користь кредиторів, які скористались своїм правом вчасно. Вказана позиція знаходить своє відображення і у судовій практиці, зокрема, у Постанові Верховного Суду у справі № 910/9052/18 від 15.10.2019 р.² Важливо також відзначити, що норми цивільного законодавства не надають ліквідаційній комісії (ліквідатору) права залишати вимоги кредиторів без розгляду, тобто фактично ухилитися від їх розгляду (вказана правова позиція викладена у постановках Верховного Суду від 27.07.2023 р. у справі № 520/4005/2020, від 15.10.2019 р. у справі № 910/9052/18 та від 26.10.2022 р. у справі № 910/406/21).^{3,4,5}

Наступними діями після закінчення строків для пред'явлення і задоволення чи відхилення вимог кредиторів є те, що комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт або розподільчий баланс, який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспоруються сторонами. Такі документи

¹ Петров Є.В. Задоволення вимог кредиторів при реорганізації та ліквідації юридичних осіб. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2014. № 7. С.144

² Постанова Верховного Суду від 15.10.2019 р. у справі № 910/9052/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85153956>

³ Постанова Верховного Суду від 27.07.2023 р. у справі № 520/4005/2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112516196>

⁴ Постанова Верховного Суду від 15.10.2019 р. у справі № 910/9052/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85153956>

⁵ Постанова Верховного Суду від 26.10.2022 р. у справі № 910/406/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/3>

згідно ч. 3 ст. 107 ЦК України затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, крім випадків, встановлених законом.

Варто також відзначити, що нами підтримується позиція О. Р. Кібенко щодо недоцільності повторного скликання загальних зборів для затвердження передавального акту чи розподільчого балансу.¹ Вважаємо, що оскільки має місце універсальне правонаступництво, немає змісту ускладнювати процес реорганізації такими формальностями. Зважаючи на це, можливим буде складення передавального акту чи розподільчого балансу на дату подання документів для державної реєстрації завершення реорганізації у відповідній формі, що забезпечить найбільш достовірне та актуальне відображення комплексу прав та обов'язків, які належали правопередникам.

Таким чином, аналіз положень ЦК України, які регламентують припинення юридичних осіб, та спеціального законодавства, яке регулює діяльність непідприємницьких товариств, дозволяє зробити висновки про наявність розбіжностей у правовому регулюванні та існування конфліктуючих правових норм. З метою подолання вказаних проблем, вбачається за доцільне вдосконалити положення ЦК України у цій сфері, шляхом встановлення чітких процедурних правил та уніфікації підстав припинення юридичної особи, незалежно від організаційно-правової форми, а також вдосконалення способів захисту прав кредиторів під час припинення, які можуть бути деталізовані на рівні спеціального законодавства, зокрема, щодо регулювання діяльності окремих непідприємницьких товариств.

4.2.1. Реорганізація непідприємницьких товариств

У рамках цього пункту ми зосередимо свою увагу на дослідженні процесу реорганізації як форми припинення непідприємницьких товариств. Однак, у зв'язку із значними відмінностями у цивільно-правовому статусі громадських об'єднань (мета – здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів; члени громадського

¹ Кібенко О.Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2006. С.393.

об'єднання не мають права на частку майна такого об'єднання; члени громадського об'єднання не несуть відповідальності за його зобов'язаннями)¹ та споживчих товариств (мета спрямована на задоволення споживчих потреб членів товариства; наявність майнового зв'язку між членом товариства та самим товариством, що опосередковується паєм; субсидіарна відповідальність членів товариства за зобов'язаннями товариства в межах вартості паю)², вивчення їх реорганізації буде здійснено окремо стосовно кожного із них.

Згідно з ч. 1 ст. 104 ЦК України реорганізація юридичної особи може відбутися шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення. Даним нормативно-правовим актом, практично, не надається визначення видів реорганізації, а лише прописується загальний порядок їх здійснення. Виняток становить тільки перетворення, оскільки в ч. 1 ст. 108 ЦК України закріплено, що перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми. Стосовно інших видів реорганізації, у правовій літературі, зазначається, що у процесі злиття дві і більше юридичних осіб перетворюються на одну, приєднання – одна або декілька юридичних осіб приєднуються до іншої, поділу – юридична особа ділиться на одну або більше юридичних осіб.³

Наведені способи реорганізації ведуть до припинення юридичної особи і створення на її базі нового суб'єкта цивільного права. Водночас є ще один спосіб реорганізації, характеристика якого надається ст. 109 ЦК України «Виділ». Це є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб. Основною його відмінністю від інших способів реорганізації є те, що юридична особа, з якої

¹ Парута Ю. І. Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин :автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2016. С.7-8

² Зозуляк О. І. Організаційно-правові форми непідприємницьких юридичних осіб публічного права. Проблеми здійснення суб'єктивних прав: матеріали круглого столу (14-15 березня, 2015 р.). Харків, ХНУВС, 2015. С. 43.

³ Жеков Д. В. Види реорганізації юридичних осіб за цивільним законодавством України. Юридичний науковий електронний журнал. 2014 р. № 4. С. 89. URL: http://lsej.org.ua/4_2014/22.pdf

здійснюється виділ, не припиняється, а продовжує свою діяльність.¹ Характеризуючи правову сутність виділу, Верховний Суд зазначає, що для виділу притаманна сутнісна ознака реорганізації – перехід майна, прав та обов’язків юридичної особи, що реорганізується, до її правонаступника. При цьому обсяг правонаступництва визначається тим майном, правами та обов’язками, які передаються за розподільчим балансом, тобто має місце парцелярне (часткове) правонаступництво. Отже, виділ є видом реорганізації, який не має наслідком припинення юридичної особи, яка реорганізується, оскільки остання залишається суб’єктом права, однак зі зменшеним обсягом майна, прав та/або обов’язків.² Натомість Н.В. Щербакова відзначає, що під час реорганізації у формі поділу та виділу має місце універсальне правонаступництво, а не сингулярне (парцелярне, часткове), що підтверджується існування субсидіарної відповідальності правонаступників.³

Зважаючи на те, що основоположним законом щодо усіх громадських об’єднань повинен бути Закон України «Про громадські об’єднання», то вважаємо, що саме в ньому мають визначатися основні засади діяльності цих юридичних осіб, а в спеціальних законах повинно знайти продовження регулювання їх особливостей. Такий шлях є цілком закономірним, позаяк в одному Законі неможливо врегулювати усі аспекти їх діяльності. Та все ж, про таке можна говорити тільки теоретично, позаяк на практиці окреслений підхід не зберігається.

Сказане можна обґрунтувати тим, що в Законі України «Про громадські об’єднання», який має вказувати вектор розвитку всім громадським об’єднанням, питання реорганізації регулюється досить вузько. Так, п. 1 ч. 1 ст. 25 зазначеного нормативно-правового акту визначено, що одним із способів припинення громадського об’єднання може виступити реорганізація. Власне, на наведеному, регулювання реорганізації і вичерпується чого, вважаємо, однозначно недостатньо.

¹ Сіщук Л.В. Реорганізація юридичних осіб: теоретико - правові аспекти. Приватне право підприємництва. 2015. Вип. 14. С. 33

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.11.2023 р. у справі № 908/119/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598840>

³ Щербакова Н.В. Реорганізація: доктрина, законодавства, практика застосування: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. С. 261

У цивілістичній доктрині вказується на можливість реорганізації громадського об'єднання шляхом виділу. Натомість у Законі України «Про громадські об'єднання» йдеться про реорганізацію громадських об'єднань як форму їх припинення, що не притаманне для виділу. Зважаючи на це, пропонуємо доповнити Закон положеннями про те, що реорганізація громадського об'єднання може відбутися не тільки через форми, які мають наслідком припинення юридичної особи, а й шляхом виділу. Окрім того, про можливість виділу громадського об'єднання свідчить і надання органами юстиції адміністративної послуги з державної реєстрації рішення про виділ громадського об'єднання та наявність законодавчо визначеної форми інформаційної картки для даної послуги.¹

Варто звернути увагу й на особливості визначення реорганізації у відношенні видів громадського об'єднання. У законодавчих актах, якими визначається правове положення конкретних видів громадського об'єднання, питання реорганізації розглядається досить неоднозначно. У п. 1 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 року та ч. 1 ст. 18 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії їх діяльності» від 15.09.1999 року визначено, що визначено, вказані юридичні особи можуть бути припинені у зв'язку із їх реорганізацією, без деталізації форм її здійснення. А в ч. 1 ст. 17 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22.06.2012 року закріплено, що організації роботодавців, їх об'єднання можуть бути припинені шляхом злиття, приєднання, поділу або перетворення. Важливим є те, що тільки у цьому Законі згадується і про виділ: «Із організації роботодавців, їх об'єднання може бути виділена інша (інші) відповідна організація, їх об'єднання».

Дещо по-іншому передбачається реорганізація в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 року, адже в ч. 2 ст. 18 зазначається, що правонаступниками благодійної організації, у випадку її реорганізації, може бути одна або кілька благодійних організацій. Зважаючи на це, можна зробити висновок, що даний Закон виключає можливість перетворення благодійних

¹ Офіційний веб-портал адміністративних послуг м. Києва. Державна реєстрація рішення про виділ громадського об'єднання. URL: <http://ac.dozvil-kiev.gov.ua/AdminServices/Details/7aacd624-6d00-4139-ad80-200c871396b5?categoryId=c2c0cb53-498e-40c6-a326-0a68e3f7cad9>

організацій у підприємницькі юридичні особи, а також у інші види непідприємницьких юридичних осіб, окрім як в інший різновид благодійної організації (благодійне товариство, благодійний фонд чи благодійну установу).

Резюмуючи вищенаведене, можна констатувати, що правове визначення реорганізації громадських об'єднань може диференціюватися залежно від конкретного виду. У цьому зв'язку, слід зазначити, що у наукових джерелах уже вказувалося, що особливістю припинення більшості непідприємницьких товариств є те, що спеціальними законами визначається лише один або декілька видів реорганізації,¹ що підтверджується нормами чинного законодавства.

Саме в основному акті цивільного законодавства вміщено базові положення щодо регламентації припинення юридичної особи, в т.ч. і реорганізації. Зі змісту ч. 1 ст. 105 ЦК України можна зрозуміти, що ініціаторами реорганізації юридичної особи можуть бути: учасники, орган управління юридичної особи або суд. Тобто, реорганізація може здійснюватися у добровільному та примусовому порядку. На нашу думку, для реорганізації громадських об'єднань, є характерним виключно добровільний порядок, адже для примусового припинення Законом України «Про громадські об'єднання» передбачено розпуск громадського об'єднання за рішенням суду про заборону. І, що важливо, перелік підстав для такого розпуску є виключним, а це є однією із належних гарантій діяльності громадських об'єднань. На цьому також наголошувала і Менджул М. В., яка стверджує, що питання реорганізації громадської організації повинно бути віднесено до повноважень найвищого органу управління.² Солідарна з таким твердженням і Літвіна О. Ю. Авторка, розглядаючи припинення

¹ Парута Ю. І. Правовий аналіз реорганізації громадського об'єднання. Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна (30 травня 2015 року). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2015 р. С. 290

² Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2011. С.8

благодійних організацій шляхом реорганізації, доводить, що вона може відбутися виключно в добровільному порядку.¹

Рішення про припинення громадського об'єднання, у формі реорганізації, приймається Загальними зборами такого об'єднання. В установчих документах встановлюється необхідна кількість голосів, які потрібні для прийняття рішення про реорганізацію. Вищий орган управління самостійно визначає квоту, яка має бути дотримана для прийняття рішення, наприклад, в окремих статутах громадських об'єднань це $\frac{3}{4}$ голосів учасників Загальних зборів, що присутні на них.^{2,3,4} Аналізуючи європейське законодавства в частині регулювання злиття, яке відповідно до національного правового поля є формою реорганізації юридичної особи, слід відзначити, що Директива ЄС 2017/1132 відзначає, що законодавством держави-члена, може передбачатись достатньою звичайна більшість голосів для прийняття рішення про злиття, якщо на зборах присутні акціонери, які володіють не менше, ніж половиною акціонерного капіталу компанії.⁵ Таким чином, Директива диспозитивно залишає питання кворуму для прийняття рішення про злиття за національним законодавством держав-членів ЄС. Відповідно до національного законодавства, яке регламентує діяльність господарських товариств, для прийняття

¹ Літвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Х.:, 2003. С.12

² Статут громадської організації «Відкрита Україна». URL: <http://open-court.org/Doki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%20%D0%92%D0%93%D0%9E%20%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%97%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf>

³ Статут громадської організації «Українська асоціація когнітивно-поведінкової терапії». URL: <http://www.uacbt.org.ua/wpcontent/uploads/2016/10/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82-%D0%A3%D0%90%D0%9A%D0%9F%D0%A2-2016.pdf>

⁴ Статут громадської організації «Освітні ініціативи». URL: <https://schoolskad.jimdo.com/app/.../СТАТУТ+ГО.pdf>

⁵ Directive 2017/1132/ EU of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/eba5bed3-5d59-11e7-954d-01aa75ed71a1/language-en/>

рішення з питання злиття чи приєднання товариства необхідна кваліфікована більшість. Для ініціювання припинення таких товариств український законодавець встановив поріг у більш як 3/4 голосів учасників (акціонерів).^{1,2} Вважаємо, що такий поріг повинен застосовуватись і у відношенні до інших юридичних осіб, незалежно від організаційно-правової форми, в тому числі й для непідприємницьких товариств, зважаючи на вагомість такого рішення для їх подальшої юридичної «долі».

Окрім власне рішення про реорганізацію, учасники непідприємницького товариства відповідно до ч. 3 ст. 105 ЦК України мають визначити персональний склад комісії з реорганізації (включно з головою комісії) та встановити її повноваження. Допускається також можливість покладення виконання функцій комісії з реорганізації на орган управління юридичної особи, і цей варіант, здебільшого, і використовується. Як впливає із аналізу вказаної норми, ЦК України не встановлює вимог щодо кількісного та персонального складу комісії з припинення юридичної особи, тому вирішення цього питання залишається на розсуд самих учасників юридичної особи, суду чи органу, що прийняв рішення про припинення. Виходячи із буквального тлумачення ч. 3 ст. 105 ЦК України, вважаємо, що мінімальний склад комісії як колегіального органу не може становити менше двох членів. Також, уповноважені суб'єкти повинні визначити конкретний вид реорганізації, вирішити питання про порядок та строки реорганізації і заявлення кредиторами своїх вимог.

Повноваження стосовно управління справами юридичної особи комісія з реорганізації набуває з моменту свого призначення. Після проведення Загальних зборів, на яких прийнято рішення про реорганізацію, необхідно повідомити про це органи реєстрації. Строк для надання такого повідомлення державному реєстратору становить три дні. Державний реєстратор, після прийняття цього рішення до розгляду, вносить в Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань відомості про те, що громадське об'єднання перебуває у процесі припинення.

¹ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 06.02.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>

² Про акціонерні товариства: Закон України № 2465-IX від 27.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1985>

Оприлюднення інформації про реорганізацію здійснюється на веб-порталі «Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» Міністерства юстиції України.¹

Після проведення інвентаризації, закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами, їх розгляду, задоволення чи відхилення, комісія з реорганізації складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання, перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу та виділу). Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про реорганізацію.

Ці документи мають містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, інформацію про всіх кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання які, оспорується сторонами. Водночас, слід пам'ятати, що при реорганізації юридичної особи відбувається універсальне правонаступництво, за якого все майно особи, як сукупність прав та обов'язків, що їй належать, переходить до правонаступника чи правонаступників. При цьому в цій сукупності переходять усі окремі права та обов'язки, які належали на момент правонаступництва правопереднику незалежно від їх виявлення на той момент. Ухвалюючи рішення про реорганізацію, уповноважений орган юридичної особи спрямовує свою волю на передачу не окремого майна, прав або обов'язків, а усієї їх сукупності.² Загалом же, передавальний акт виконує облікову функцію та не є підставою виникнення універсального правонаступництва, оскільки воно виникає в силу закону. Зважаючи на це, відсутність у такому документі інформації про яке-небудь майно, права чи обов'язки юридичної особи, яка припиняється у формі злиття, приєднання чи перетворення не впливає на факт переходу такого майна, прав чи обов'язків до правонаступника. Виключно при реорганізації у формі поділу важливим є точний розподіл масиву майна, прав та обов'язків

¹ Міністерство юстиції України. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Оприлюднення інформації. URL: https://usr.minjust.gov.ua/ua/publication_info

² Постанова Верховного Суду від 31.10.2023 р. у справі № 910/21002/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114652238>

між правонаступниками, оскільки в цьому випадку передбачається множинність новостворених суб'єктів.

Затверджений передавальний акт або розподільчий баланс (нотаріально засвідчена копія) подаються державному реєстратору для здійснення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації. Додатково заявник повинен подати державному реєстратору: заяву про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації; в разі поділу чи злиття – довідку архівної установи про прийняття документів, що підлягають довгостроковому зберіганню; у разі приєднання – довідку юридичної особи- правонаступника про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню; у випадку перетворення – документи для державної реєстрації створення нової юридичної особи; у разі приєднання – документи необхідні для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі.

Момент припинення юридичної особи залежить від виду реорганізації. Так, при злитті та поділі припинення вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичної особи, при перетворенні – з дати державної реєстрації нової юридичної особи, при приєднанні та виділі – з дати державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, до якої приєднуються або з якої здійснено виділ.¹

На підставі проведеного огляду порядку реорганізації громадського об'єднання можна резюмувати, що даний процес є складним та багатоетапним. Фактично, загальний порядок реорганізації громадського об'єднання мало чим відрізняється від реорганізації інших юридичних осіб, в т. ч. підприємницьких. Однак, у зв'язку із багатоаспектністю, вважаємо, є необхідність визначення загального порядку реорганізації саме в Законі України «Про громадські об'єднання» шляхом доповнення його новою статтею, яка має визначати порядок реорганізації.

Окремо слід зупинити свою увагу на аналізі конкретних шляхів реорганізації у відношенні видів громадського об'єднання. Зокрема, з аналізу норм ч. 1 ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання»

¹ Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15. 05. 2003 р. № 755-15. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

впливає, що реорганізація громадського об'єднання може відбуватися будь-яким визначеним ЦК України шляхом.

У цьому контексті цікавим є питання можливості перетворення громадських об'єднань у політичні партії, наприклад. Звісно, при такому перетворенні, повинні бути дотримані певні умови: воно можливе тільки у відношенні громадських організацій, бо їх засновниками та членами можуть бути лише фізичні особи, як і в політичних партіях; статутом громадської організації має регулюватися порядок такого перетворення, зокрема, має бути визначено мінімальну кількість голосів для прийняття рішення; на рівні законодавства повинно бути визначено питання про членів громадської організації, що не є громадянами України, адже вони не можуть стати членами політичної партії.¹

У розрізі цього питання варто розглянути такий момент: якщо є неможливим перетворення громадської спілки у політичну партію, через невідповідність суб'єктного складу, то так само, є неможливим перетворення громадської спілки в громадську організацію з тих же міркувань. Окрім того, на нашу думку, інші шляхи реорганізації громадської спілки в громадську організацію також є неможливим. Ми займаємо таку позицію з огляду на те, що громадська спілка не може, ні приєднатися до громадської організації, ні злитися з нею, позаяк, у будь-якому випадку будуть невідповідності у суб'єктному складі. Така ж ситуація із громадськими організаціями, проте в них немає суттєвої необхідності для реорганізації в громадські спілки, адже юридичні особи безперешкодно можуть набувати членства в них.

У відношенні реорганізації видів громадського об'єднання, ми схилиємося до тієї думки, що реорганізація в рамках однієї організаційно-правової форми має відбуватися без суттєвих обмежень. Звісно, повинні бути дотримані певні умови, на зразок суб'єктного складу, або щодо перетворення політичних партій, але загалом така реорганізація має допускатися. Так, наприклад, громадська організація може безперешкодно приєднатися до благодійного товариства чи навпаки.

Слід звернути увагу і на те, що у сучасній цивілістиці містяться діаметрально протилежні позиції стосовно можливості перетворення

¹ Правове регулювання некомерційних організацій в Україні : монографія. І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін. ; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х. : Право, 2013. С.171

непідприємницьких організацій у підприємницькі. Так, перша група дослідників стверджує, що таке перетворення є неможливим. Зокрема, до них відноситься Менджул М. В., яка пропонуючи внесення змін до ЦК України, стосовно регулювання особливостей реорганізації, вважає, що необхідно закріпити норму, яка б визначала, що непідприємницьке товариство не може бути перетворене у підприємницьке товариство або приєднатися до непідприємницького товариства.¹

Така можливість виключається і Ущапівською Л. В., аргументуючи свою позицію, авторка посилається на те, що таке перетворення громадського об'єднання призведе до зміни основних цілей його діяльності та виникнення іншої організаційно-правової форми, яка матиме на меті отримання прибутку. Тобто, у результаті такого перетворення, воно втратить непідприємницький статус.² Власне, у даному формулюванні є зерно істини, бо при перетворенні непідприємницької юридичної особи в підприємницьку, так і відбудеться. Проте рішення про перетворення приймають засновники, і обираючи варіант перетворення у підприємницьку юридичну особу, вони свідомо приймають наслідки, що тягне за собою обрана опція.

Прибічником цієї позиції є і Літвіна О. Ю., вона стверджує, що «непідприємницький» статус благодійної організації незважаючи на реорганізацію повинен залишатися незмінним. На думку дослідниці, благодійна організація не може бути реорганізована у юридичну особу, основною метою якої є отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками.³

Іншу позицію займає Зозуляк О. І. Науковець веде мову про те, що поступова комерціалізація непідприємницьких юридичних осіб неминуче приведе до зміни їх правової моделі на підприємницьку

¹ Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права :автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2011. С.4

² Ущапівська Л. В. Актуальні питання реорганізації громадських об'єднань. Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 618

³ Літвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні :автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Х., 2003. С.12

юридичну особу у тих організаційно-правових формах, що передбачені для останніх.¹ Підтримує зазначений підхід і Парута Ю. І. Вона, вважає, що таке перетворення є цілком реальним, адже у розвинутих системах корпоративного права діє загальне правило про можливість реорганізації некомерційної організації, в результаті якої створюються комерційні організації, і навпаки.²

Деякі дослідники, також, солідаризуються з можливістю перетворення непідприємницької юридичної особи в підприємницьку, але за умови дотримання певних вимог. Наприклад, Кучеренко І. М. допускає таке перетворення, лише у тому випадку, коли члени непідприємницьких юридичних осіб мають певні майнові права (право отримання майна при ліквідації або право на пай у непідприємницьких кооперативах).³ Тобто, нею виключається можливість перетворення громадського об'єднання в підприємницьку юридичну особу, позаяк між громадським об'єднанням та його членами відсутній будь-який майновий зв'язок.

Юркевич Ю. М. стверджує, що непідприємницькі юридичні особи можуть бути перетворені у підприємницькі, але не всі. Дослідник переконаний у тому, що така процедура є можливою тільки у відношенні тих непідприємницьких юридичних осіб, яким законом надається право на здійснення підприємницької діяльності. Відтак, науковець пропонує передбачити в ЦК України положення, згідно з яким тільки ті непідприємницькі юридичні особи, яким законом не заборонено здійснювати підприємницьку діяльність, яка відповідає

¹ Зозуляк О. І. Підприємницька діяльність непідприємницьких організацій: актуальні напрямки вдосконалення механізму правового регулювання. Удосконалення правового регулювання статусу непідприємницьких організацій в Україні : Збірник наукових праць (за результатами роботи «круглого столу») / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. С. 23.

² Парута Ю. І. Правовий аналіз реорганізації громадського об'єднання. Проблеми цивільного права та процесу : мат. наук. – практ. конф. присв. пам'яті О. А. Пушкіна (м. Харків, 30 травня 2015 року), Харківський національний університет внутрішніх справ, 2015 р. С. 291

³ Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... док. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2004 р. С. 364

меті їх створення та сприяє її досягненню вправі перетворюватися в підприємницькі юридичні особи.¹

Підтримуючи точку зору, згідно з якою непідприємницькі юридичні особи можуть перетворюватися в підприємницькі, слід вказати, що якщо їм заборонити таку трансформацію, то виходом з цієї ситуації буде те, що громадські об'єднання будуть ліквідовуватися. А після ліквідації створюватимуть нову юридичну особу, яка буде підприємницькою. Тобто, так чи інакше, можна знайти вихід із ситуації, але у випадку заборони на здійснення перетворення цей процес буде ще довшим та складнішим.

Продовжуючи дослідження порядку реорганізації непідприємницьких товариств зосередимо увагу на аналізі особливостей реорганізації споживчих товариств.

Зважаючи на необхідність адаптації чинного законодавства до нормативного забезпечення ЄС слід звернутися до відповідних правових актів. Зокрема, таким є Регламент Ради ЄС від 22 липня 2003 року про Статут Європейського кооперативного товариства. Його особливістю є те, що він не використовує звичний для нас поділ юридичних осіб на підприємницькі та непідприємницькі.

У Регламенті значна увага приділяється процедурі створення Європейського кооперативного товариства (далі – ЄКТ) шляхом злиття. Зокрема, визначається необхідність складення проекту умов злиття. Цей проект повинен включати: найменування та зареєстроване місцезнаходження кожного кооперативу, який бере участь у злитті, разом із найменуванням та місцезнаходженням, що пропонуються для ЄКТ; коефіцієнт обміну паїв у підписному капіталі; умови розподілу паїв ЄКТ; дату, з якої паї ЄКТ нададуть право участі в його прибутках, а також будь-які спеціальні умови, що впливатимуть на таке право; дату, з якої операції кооперативів, які беруть участі у злитті, для цілей бухгалтерського обліку, вважаються операціями ЄКТ; права, надані ЄКТ власникам паїв; форми захисту прав кредиторів кооперативів, які беруть участь у злитті; будь-які спеціальні переваги, надані експертам, які мають перевірити проект умов злиття, а також членам виконавчих, управлінських, наглядових або контролюючих органів кооперативів, які беруть участь у злитті; статут ЄКТ та ін. За необхідності проект

¹ Юркевич Ю. Проблеми правового регулювання перетворення юридичних осіб. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2009 р. Вип. 48. С. 174.

умов злиття може включати інші відомості. Суттєвою гарантією є те, що даний проект має пройти перевірку одним або декількома експертами, що призначаються кооперативом та на основі її проведення має бути складено письмовий звіт для членів кооперативу.

Органи управління кооперативу, які беруть участь у злитті повинні скласти детальний письмовий звіт, який пояснює, а також обґрунтовує проект умов злиття з правової та економічної точки зору, та, зокрема, коефіцієнт обміну паїв.

Передбачається опублікування проекту умов злиття в національному офіційному друкованому засобі масової інформації. Дана публікація має містити відомості про: вид, найменування, зареєстроване місцезнаходження кожного кооперативу, який бере участь у злитті; адресу місця або реєстру, в якому зберігаються статут та всі інші документи і відомості щодо кожного кооперативу, який бере участь у злитті, а також номер занесення в реєстр; зазначення заходів, запроваджених для реалізації прав кредиторів та членів відповідного кооперативу, а також адреса, де можна безкоштовно отримати інформацію про такі заходи; найменування та зареєстроване місцезнаходження, що пропонується для ЄКТ; умови, які визначають дату, з якої злиття набере чинності.

Не опущено в Регламенті й права членів кооперативу, що зливається. Такий висновок зроблено виходячи із того, що член кооперативу, щонайменше за місяць, до скликання загальних зборів для вирішення питання стосовно злиття, має право знайомитися із такими документами: проектом умов злиття; річною фінансовою звітністю та звітами органів управління кооперативів, які беруть участь у злитті, за три попередні фінансові роки; звітом експертів про вартість паїв, які підлягають розподіленню в обмін на активи кооперативів, які беруть участь у злитті, або коефіцієнт обміну паїв; звітом виконавчого органу або органу управління кооперативу. Більше того, при виявленні бажання член кооперативу вправі отримати безкоштовно копії документів або витяги з них.

Встановлено двоступеневу процедуру перевірки законності злиття. На основі першої перевірки видається сертифікат, який посвідчує завершення усіх дій та вимог, необхідних для проведення злиття. З приводу наступної перевірки зазначається, що законність злиття має відстежуватися у рамках процедури, що стосується завершення злиття та формування ЄКТ, судом, нотаріусом або іншим уповноваженим органом держави-члена майбутнього

місцезнаходження ЄКТ з метою перевірки законності цього аспекту злиття кооперативів.¹

Позитивним є те, що Регламентом детально і прозоро прописано процедуру злиття кооперативів. Міститься перелік відомостей, що, обов'язково, повинні бути вказані у проекті умов злиття, публікації про злиття, перелік документів з якими може знайомитися член кооперативу тощо. Звісно, нам варто використати ці прогресивні положення.

Стосовно проекту умов злиття, можна провести паралель із передавальним актом та розподільчим балансом. Однак практично в жодному національному нормативному акті немає вказівки на відомості, які повинні бути відображені в них.

Окрім уже цитованої норми ЦК України про те, що в них має вказуватися положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, інформацію про всіх кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання які, оспорується сторонами.

Національними основоположними актами в сфері кооперації є Закон України «Про споживчу кооперацію» від 10.04.1992 року, Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21.07.2020 року та Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003 року. У наведених нормативних документах питанню реорганізації присвячено всього-на-всього по одній статті, окрім того, перший Закон вміщує в одній нормі регламентацію не тільки реорганізації, але й ліквідації. Відповідно у ч. 1 ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію» закріплено правову норму наступного змісту: «Реорганізація та ліквідація споживчого товариства провадиться за рішенням загальних зборів його членів або за рішенням суду, а в разі банкрутства - за рішенням господарського суду». З наведеного формулювання не до кінця зрозуміло, хто ж приймає рішення про реорганізацію: чи тільки загальні збори його членів, чи таке рішення може прийняти і суд? Ми вважаємо, що прийняття рішення про реорганізацію має залишатися виключно за загальними зборами. Таким чином, вбачається, що реорганізація споживчого товариства, як і громадського об'єднання, повинна здійснюватися у добровільному порядку.

¹ Регламент Ради ЄС від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства. URL: old.minjust.gov.ua/file/32708.docx

Ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»¹ визначає, що припинення сільськогосподарського кооперативу може відбуватись у формі реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) за рішенням загальних зборів такого кооперативу у порядку, визначеному законом та статутом кооперативу. Також у вказаній статті встановлюється своєрідне імперативне правило, адже нею передбачається, що сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку, може бути реорганізований виключно у сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку, або у сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку. При цьому визначено, що дане рішення приймається загальними зборами.² В даному контексті слід погодитись із Н.В. Щербаковою, яка піддає сумніву ототожнення реорганізації сільськогосподарського кооперативу у сільськогосподарське кооперативне об'єднання із класичною реорганізацією юридичної особи як формою її припинення. У разі реорганізації сільськогосподарського кооперативу у сільськогосподарське кооперативне об'єднання не відбувається припинення першого, навпаки сільськогосподарський кооператив зберігає свій статус як юридична особа, але входить до такої складної юридичної особи як сільськогосподарське кооперативне об'єднання.³

У ст. 28 Закону України «Про кооперацію» закріплено норму згідно з якою рішення про реорганізацію кооперативу приймається загальними зборами членів кооперативу, у порядку визначеному законодавством та статусом кооперативу. Також перелічено можливі шляхи реорганізації: злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення. Встановлено, що у випадку реорганізації права та обов'язки кооперативу переходять до його правонаступників. Ст. 15 зазначеного нормативно-правового акту визначає необхідність прийняття рішення про реорганізацію кваліфікованою більшістю (не менш як 75 % членів кооперативу присутніх на Загальних зборах). Для прикладу законодавство Німеччини «Про виробничі та господарчі кооперативи»

¹ Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2020 № 819-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>

² Там же.

³ Щербакова Н.В. Реорганізація: доктрина, законодавства, практика застосування: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. С. 235

визначає необхідною для прийняття такого рішення більшість голосів, яка складає не менше $\frac{3}{4}$ поданих голосів.¹

Якщо з тлумачення відповідної норми Закону України «Про споживчу кооперацію» не зовсім ясно хто приймає рішення про реорганізацію, то з аналізу правових норм Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та Закону України «Про кооперацію» чітко зрозуміло, що це Загальні збори. Відтак можна стверджувати, що ч. 1 ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію» має бути редагована таким чином, щоб її тлумачення не мало під собою подвійного змісту. Та й взагалі вбачається логічним, щоб регламентація реорганізації та ліквідації здійснювалася окремими статтями.

Окрім того, у ст. 28 Закону України «Про кооперацію» визначено, що реорганізація здійснюється у порядку визначеному законом та статутом кооперативу. Ми вже аналізували законодавчі положення ЦК України та Закону України «Про юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадські формування» стосовно реорганізації громадських об'єднань. Вони є аналогічними і для споживчих товариств. Спеціальні законодавчі акти в сфері кооперації також досліджено. На основі проведеного наукового пошуку можна стверджувати, що такого законодавчого регулювання недостатньо.

У цьому напрямі, вважаємо, доцільним використання європейського законодавства.

Взявши за основу основні засади Регламенту Ради ЄС від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства можна говорити про вдосконалення законодавчого та статутного регулювання. Відтак, потрібно нормативно закріпити положення про потребу складення проекту реорганізації, який повинен вміщати основні засади реорганізації. Окрім того, орган управління кооперативу має скласти звіт, у якому мають знайти пояснення та обґрунтування умови проекту реорганізації.

Також, ще одним механізмом спрямованим на забезпечення прав учасників юридичної особи, яка буде реорганізовуватися, в перспективі, може бути встановлення здійснення перевірки проекту умов реорганізації експертами. Можна висловити припущення, що ними вправі бути самі учасники юридичної особи, які володіють

¹ Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств : монографія. Івано-Франківськ, Сімик, 2011. С.13

відповідними знаннями. Після проведення такої перевірки варто скласти звіт, а потім ознайомити з ним учасників кооперативу. Регламентом встановлено обов'язок публікації проекту умов реорганізації у засобах масової інформації. В національному правовому порядку, також, визначено потребу публікації інформації про реорганізацію юридичної особи.

Важливим є надання повного доступу учасникам юридичної особи до перерахованих документів, який проявляється у їх можливості завчасно ознайомлюватися із ними, робити копії та витяги із них. Законодавче встановлення схожого механізму, з наступною його інтерпретацією в статуті юридичних осіб, може зменшити існування спірних ситуацій пов'язаних із реорганізацією юридичної особи.

Ще одним важливим аспектом, на аналізі якого, слід зупинити свою увагу є можливість реорганізації споживчого товариства у підприємницьку юридичну особу.

Ми уже наводили позицію Кучеренко І. М. з приводу реорганізації непідприємницьких юридичних осіб у підприємницькі, адже, Кучеренко І. М. зазначає, що перетворення непідприємницьких юридичних осіб у підприємницькі можливе лише у випадку, коли члени (учасники) непідприємницьких юридичних осіб мають певні майнові права, наприклад, право на отримання майна у випадку ліквідації цих юридичних осіб чи право на пай у непідприємницьких кооперативах.¹ Аналогічну позицію займає і Зеліско А.В. Зокрема, дослідниця стверджує, що споживчі товариства вправі перетворюватися у підприємницькі товариства, адже між споживчим товариством та його учасниками наявний майновий зв'язок. Окрім того, авторка стверджує й те, що споживчі товариства можуть перетворюватися у непідприємницькі юридичні особи, проте тільки в ті між якими наявний майновий зв'язок між юридичною особою та членами такого товариства.² За необхідне, вважаємо, підтримати висловлений підхід.

Про те, що об'єктивною вимогою сучасності є надання права споживчим товариствам на перетворення у підприємницькі юридичні

¹ Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права : дис. ... док. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2004 р. С. 364

² Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств : автореф. дис. На здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2008. С.14

особи, свідчить факт наявності випадків можливої реорганізації, як у випадку з Малинським та Березнянським споживчими товариствами. Такої негативної реакції на можливість перетворення у підприємницьку юридичну особу, на нашу думку, можна уникнути встановивши прозорий механізм перетворення. Пріоритетним при цьому мають виступати інтереси пайовиків, їм необхідно надати законодавчу гарантію того, що їхні паї не будуть втрачені, а відповідним чином «перетворені» в акції чи частки в статутному капіталі. За таких умов, пайовики, мабуть, не будуть проти реорганізації, адже вони зможуть отримати більший прибуток ставши учасником підприємницької юридичної особи.

На підставі проведеного аналізу пропонуємо наступні висновки щодо реорганізації непідприємницьких товариств: 1) з метою уникнення спірних ситуацій, пов'язаних із реорганізацією непідприємницьких товариств, слід розробити та законодавчо закріпити прозорий механізм здійснення реорганізації; 2) реорганізація непідприємницьких товариств має відбуватися у добровільному порядку шляхом прийняття відповідного рішення загальними зборами такої юридичної особи; 3) слід встановити «вільну» реорганізацію досліджуваних юридичних осіб між видами окремої організаційно-правової форми. Вважаємо, що, реорганізація шляхом, перетворення у підприємницьку юридичну особу може бути здійснено у відношенні споживчих товариств та громадських об'єднань, які здійснюють підприємницьку діяльність; 4) варто законодавчо закріпити кількість голосів необхідних для прийняття рішення про реорганізацію, яка має становити $\frac{3}{4}$ голосів усіх присутніх учасників на загальних зборах.

4.2.2. Ліквідація непідприємницьких товариств

Аналізуючи особливості правового регулювання юридичної особи як суб'єкта цивільного права, важливе значення мають не тільки норми, спрямовані на регламентацію процедури її створення чи особливостей її діяльності, а й ті, що визначають підстави, порядок (процедуру) та наслідки припинення юридичної особи, в даному випадку – шляхом ліквідації. Варто відзначити, що діюче цивільне законодавство не пропонує дефініцію ліквідації як правового явища. Незважаючи на це, даний термін неодноразово згадується у ЦК України, зазначаючи, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації

(ст. 104 ЦК України), Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»¹, Кодексі України з процедур банкрутства, Господарському кодексі України² тощо. Водночас вказані нормативно-правові акти, так як і інші, що регулюють правовий статус окремих видів юридичних осіб, містять загальні процедурні питання ліквідації, але не завжди дають можливість розкрити її правову природу. Слід відзначити, що при ліквідації юридичної особи відбуваються складні зовнішні та внутрішні процеси, пов'язані, власне, з реалізацією нею цивільної правосуб'єктності, тому дослідження інституту ліквідації юридичної особи доцільно здійснювати комплексно, а саме розглядати її правову природу в сукупності з визначеними процедурними моментами, закріпленими на рівні законодавства.

Сьогодні доктрина приватного права пропонує достатньо визначень ліквідації юридичної особи, однак ключовим при цьому має виступати, як нам видається, порядок правонаступництва. Безумовно, традиційним та усталеним є сприйняття концепції виникнення універсального правонаступництва при реорганізації юридичної особи, тобто переходу прав та обов'язків від юридичної особи правопередника до юридичної особи правонаступника у сукупності, як єдине ціле незалежно від того, чи вони виявлені до чи після здійснення реорганізації. Таке правонаступництво не виникатиме при припиненні юридичної особи у формі ліквідації.

Тому, видається що основна відмінність ліквідації від реорганізації – відсутність правонаступництва. Юридична особа при ліквідації припиняється саме як суб'єкт права з припиненням належних їй прав та обов'язків, припиняється «безповоротно»

Водночас, як нами вже відзначалося у рамках даного підрозділу, із ліквідацією юридичної особи припиняються її зобов'язання, крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема, за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням

¹ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/755-15>

² Господарський кодекс України: Закон України від 16.01. 2003 № 436 –IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15>

здоров'я або смертю потерпілого (ст. 609 ЦК України).¹ Або згідно ч. 3 ст. 26 Закону України «Про громадські об'єднання» «вищий орган управління, який прийняв рішення про саморозпуск громадського об'єднання...приймає рішення щодо використання коштів та майна громадського об'єднання після його ліквідації відповідно до статуту».²

Відтак, відсутність правонаступництва при ліквідації юридичної особи уже не виглядає за даних умов як щось абсолютне, оскільки чинне законодавство допускає випадки такого правонаступництва. Таким чином, ліквідація як форма припинення юридичної особи не виключає можливості виникнення часткового (сингулярного) правонаступництва, якщо це передбачено законом чи впливає з інших підстав.

Однак в такому випадку виникає питання з приводу суб'єкта виконання зобов'язання чи реалізації прав, що існують після ліквідації юридичної особи, адже такі відносини апріорі не можуть бути безсуб'єктними. Вважаємо, що носіями певних прав чи виконання обов'язків (боргів) ліквідованої особи можуть виступати учасники (засновники) юридичної особи, що ліквідується; власник майна юридичної особи, що ліквідована; особи, які згідно закону несуть субсидіарну відповідальність за боргами ліквідованої юридичної особи. Конкретний перелік вказаних носіїв визначатиметься на рівні окремих законодавчих актів чи статуту. Наприклад, «у разі ліквідації споживчого товариства його майно, що залишилося після сплати членам товариства пайових та інших внесків і дивідендів на них, розрахунків по оплаті праці, виконання зобов'язань перед бюджетом... розподіляється між членами, що входили до складу споживчого товариства» (п. 2 ч.1 ст.18 Закону України «Про споживчу кооперацію»)³.

Зважаючи на викладене та з урахуванням аналізу існуючих сьогодні наукових позицій, зазначаємо можливість існування сингулярного правонаступництва при ліквідації юридичної особи у відповідності до умов, визначених законодавством.

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

³ Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text>

Таким чином, ліквідація є формою припинення юридичної особи, що визначає порядок припинення її прав та обов'язків без правонаступництва або у випадках, передбачених законодавством із виникненням сингулярного правонаступництва з метою захисту прав її кредиторів і учасників (засновників) шляхом передачі частини майна і зобов'язань таким особам. Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.¹ Ліквідація як форма припинення юридичної особи не є одноактною дією, а характеризується певною послідовністю дій, як процедура, наслідком здійснення якої саме і виступатиме припинення юридичної особи як суб'єкта правовідносин.

Ліквідація не є однорідною за своїми характеристиками, а може проявлятися у різних формах, зокрема, за суб'єктом, який ініціює ліквідацію, вона може бути добровільною та примусовою. Загальний порядок ліквідації юридичної особи та задоволення вимог кредиторів передбачено у ст.ст. 111, 112 ЦК України,² однак без врахування видової специфіки юридичних осіб, тому, щоб проаналізувати особливості ліквідації непідприємницьких юридичних осіб, а саме непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу звернемося до спеціального законодавства, насамперед того, що регламентує правовий статус громадських об'єднань та споживчих кооперативів як класичних представників непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу.

Відзначимо, що особливості припинення громадських об'єднань містяться у розділі IV Закону України «Про громадські об'єднання», однак одразу відзначимо певну недостатність правового регулювання припинення юридичних осіб згідно норм вказаного законодавчого акту. Насамперед, звертає на себе увага відсутності категорії «ліквідація» як такої, натомість, законодавець оперує термінами «припинення», «саморозпуск», «заборона (примусовий розпуск)», «реорганізація» громадського об'єднання. Відзначимо деяку непослідовність законодавця у використанні відповідних категорій та неузгодженість з положеннями інших нормативно-правових актів.

Наприклад, ч. 1 ст. 25 вказаного Закону (Способи припинення діяльності громадського об'єднання) передбачено, що припинення

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 – IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Там же.

діяльності громадського об'єднання здійснюється за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління громадського об'єднання, у визначеному статуті порядку, шляхом саморозпуску або реорганізації.¹ Ст. 26 Закону (Добровільне припинення діяльності громадського об'єднання) передбачено, що громадське об'єднання має право у будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності (саморозпуск).² Відповідно до запропонованої конструкції процитованої статті 26 Закону видається, що єдиним добровільним способом припинення діяльності громадського об'єднання є саморозпуск, однак таке уявлення суперечить ст. 25 Закону, де згадано можливість реорганізації за рішенням вищого органу управління громадського об'єднання, тобто, також добровільно. Тому, вважаємо за можливе пропонувати доповнення до ст. 26 Закону України «Про громадські об'єднання» та викласти її у редакції: «Громадське об'єднання має право у будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності шляхом саморозпуску чи реорганізації». Або, «Громадське об'єднання має право у будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності шляхом ліквідації чи реорганізації» (оскільки термін «саморозпуск» є доволі дискусійним).

Якщо провести паралель між положеннями Закону України «Про громадські об'єднання» та ЦК України, то на нашу думку, більш доцільним є підтримання загальної дефінітивної бази для пояснення аналогічних інститутів, тому, саморозпуск розглядаємо як добровільну ліквідацію непідприємницьких юридичних осіб (ліквідацію за рішенням учасників чи органів управління), заборона (примусовий розпуск) – як ліквідацію непідприємницьких юридичних осіб у примусовому порядку (за рішенням суду) у випадках, передбачених законодавством. Тим більше, якщо звернутися до Рекомендацій СМ/Рес (2007) 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій), що визначають європейські стандарти правового статусу неурядових організацій (неурядові організації – добровільні самоврядні об'єднання чи організації, що створюються для здійснення по суті некомерційних

¹ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

² Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

завдань їх засновників чи учасників, за винятком політичних партій), то вказаний міжнародний документ також оперує поняттям ліквідація. Юридична особа неурядова організація може бути ліквідована тільки внаслідок добровільних дій її членів, чи дій органів управління неурядової організації, якщо така організація не заснована на членстві, чи у випадку банкрутства, тривалої бездіяльності чи серйозних правопорушень.¹

З викладеного цілком логічно випливає питання щодо припинення діяльності непідприємницької організації внаслідок її заборони (примусового розпуску). Згідно ч.1 ст. 28 Закону України «Про громадські об'єднання», воно може бути заборонено судом за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації в разі виявлення ознак порушення громадським об'єднанням вимог статей 36, 37 Конституції України, статті 4 вказаного Закону, а також у разі засудження його уповноважених осіб за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України.² В цьому контексті варто також відзначити, що судові рішення щодо примусового розпуску громадського об'єднання може бути прийнято на підставі позову виключно реєструючого органу, який має такий правовий статус відповідно до чинного законодавства станом на дату винесення судового рішення, а не органу, який мав статус реєструючого органу при реєстрації створення громадського об'єднання.³

Конструкція вказаної статті Закону України «Про громадські об'єднання» (а саме текст «...може бути заборонено судом...») дає також можливість зробити висновок, що навіть у разі виявлення ознак відповідних порушень закону (мова в даному випадку йде про діяльність громадських об'єднань, мета та дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганда війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової ворожнечі та інші

¹ Рекомендація CM/Rec (2007) 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій) від 10.10. 2007 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_937

² Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

³ Постанова Верховного Суду від 16.02.2023 р. у справі № 160/10251/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109027240>

антиконституційні дії), є невиключеним, що громадське об'єднання продовжуватиме існувати. До того ж, ми не можемо однозначно прирівнювати заборону діяльності до ліквідації непідприємницької юридичної особи, адже в п. 3.ч. 1 ст. 110 ЦК України згадується про ліквідацію юридичної особи «за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, - за позовом відповідного органу державної влади». Як нам видається, заборона діяльності юридичної особи встановлена у визначеному законом порядку виступатиме підставою для ініціювання ліквідаційної процедури громадського об'єднання, а не як сама ліквідація. Підтвердженням висловленої нами позиції є наступна норма ст. 28 Закону: «Заборона громадського об'єднання має наслідком припинення його діяльності у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань».¹ Тобто, заборона громадського об'єднання є підставою припинення юридичної особи шляхом ліквідації.

Крім того, в одних випадках законодавець вживає «заборону» одночасно з «примусовим розпуском», в інших випадках тільки говорить про заборону, що може змусити нас шукати відмежування і у вказаних термінах та чи завжди заборона діяльності юридичної особи є рівнозначною примусовому розпуску. Нами підтримується позиція, що первинним фактом у вказаних відносинах виступає рішення про заборону діяльності конкретної юридичної особи внаслідок порушення визначених законодавчих норм на підставі чого вже приймається рішення про ліквідацію юридичної особи. Тобто, на нашу думку, в даному випадку саме примусовий розпуск прирівнюватиметься до ліквідації, а не заборона діяльності. Тому, пропонуємо викласти ч. 1 ст. 28 Закону України у редакції: «Громадське об'єднання ліквідується на підставі рішення суду про його заборону за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації в разі виявлення ознак порушення громадським об'єднанням вимог статей 36, 37 Конституції України, статті 4 цього Закону а також у разі засудження його уповноважених осіб за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України».

¹ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

В цілому відзначимо наступне: безумовно, закріплення на рівні закону «особливостей припинення громадських об'єднань» є явищем позитивним, однак, на жаль, вказані особливості, по суті, тільки й відображені у назві розділу відповідного закону. Адже порядок припинення громадського об'єднання на підставі рішення органу управління такого об'єднання визначається статутом; порядок припинення громадського об'єднання внаслідок заборони – Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», а припинення громадського об'єднання в порядку банкрутства – Кодексом України з процедур банкрутства. Це при тому, що ми ще не згадуємо в даному випадку положення ЦК України про припинення (ліквідацію) юридичних осіб.

Власне такий підхід законодавця дає нам можливість констатувати недостатність нормативно-правового регулювання на рівні закону такого важливого питання як ліквідація громадського об'єднання та порядку її проведення.

Щодо самої процедури проведення ліквідації, то в Законі «Про громадські об'єднання» вона обмежується наступними положеннями: створення ліквідаційної комісії та прийняття рішення щодо використання майна громадського об'єднання після його ліквідації відповідно до статуту. Відтак, можемо констатувати відсутність окремих законодавчих норм щодо особливостей здійснення процедури ліквідації непідприємницьких юридичних осіб на рівні спеціального законодавства та, як свідчить практика, на рівні локальних нормативно-правових актів, в даному випадку – типового статуту чи статуту окремих громадських організацій, де вказано, що «Загальні збори створюють ліквідаційну комісію або доручають Правлінню здійснювати повноваження ліквідаційної комісії для проведення припинення громадської організації як юридичної особи...».¹

Тому ми знову змушені звертатися до положень ЦК України, а саме ст. 111, де передбачено порядок ліквідації юридичної особи, однак наголосимо, що вказаний порядок є загальним для юридичних осіб без

¹ Статут громадської організації «Відкрита Україна» від 27.04.2015 р.
URL:<http://opencourt.org/Doki/Статут%20БГО%20Відкритої%20України.pdf>
[fhhttp://opencourt.org/Doki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%D0%92%D0%93%D0%9E%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%97%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf](http://opencourt.org/Doki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%D0%92%D0%93%D0%9E%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%97%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf)

врахування їх поділу на підприємницькі чи непідприємницькі. На нашу думку, такий підхід не є абсолютно вірним, оскільки основні аспекти ліквідації мають бути прописані чітко та зрозуміло з метою усунення можливості імітації ліквідації юридичної особи та порушень прав і законних інтересів різних зацікавлених осіб, насамперед, кредиторів. Наприклад, прогалиною діючого законодавства в частині добровільної ліквідації юридичної особи, на нашу думку, є суб'єкт її здійснення, його правовий статус та відповідальність – мова йде про ліквідатора чи ліквідаційну комісію.

Таким чином, ще раз констатуємо недосконалість нормативно-правового регулювання припинення непідприємницьких юридичних осіб у формі ліквідації як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Щодо теоретичної складової – то ми уже частково про неї зазначили в частині «розмитості» категорій, які вживаються при припиненні непідприємницьких юридичних осіб у формі ліквідації. Щодо недосконалості практичної складової добровільної ліквідації непідприємницької юридичної особи, на прикладі громадського об'єднання, то вона простежується у відсутності законодавчо передбаченого переліку підстав для ліквідації вказаної непідприємницької юридичної особи шляхом саморозпуску. При цьому, якщо мова йде про добровільну ліквідацію громадського об'єднання, то видається, що такі підстави вагомого значення не мають, достатньо рішення про саморозпуск вищого органу управління громадського об'єднання. Однак, ми не можемо заперечувати ту обставину, що громадське об'єднання не є абсолютно автономне у своїй діяльності не зважаючи на таку класичну ознаку юридичної особи як самотійність. У своїй діяльності воно повинне зважати на інтереси учасників громадського об'єднання, кредиторів, можливих чи дійсних «інвесторів-благодійників» тощо, тому для прозорості діяльності громадського об'єднання в тому числі у частині добровільної ліквідації, підстави для добровільної ліквідації (саморозпуску) громадського об'єднання мають бути визначені якщо не на рівні спеціального нормативно-правового акту, то, принаймі, на рівні Статуту чи Типового статуту непідприємницького товариства.

Адже подібна ситуація простежується не тільки щодо громадського об'єднання, але й щодо інших видів непідприємницьких юридичних осіб (наприклад, ч. 2 ст. 18 Закону України «Про

професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»;¹ ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію»²). Якщо ж такий перелік у статуті організації не передбачений, то вважається, що вона може бути добровільно ліквідована з будь-яких причин.

Наступне, про що нами вже зазначалося, це використання конструкції «заборона громадського об'єднання» у нормативно-правових актах у контексті процедури ліквідації. У даному розділі нами було уже відзначено непослідовність використання вказаного поняття, яким позначається відповідне діяння. Адже аналіз Закону України «Про громадські об'єднання» (ч. 2 ст. 25)³ дає можливість прирівняти заборону громадського об'єднання до його примусового розпуску чи до ліквідації такої непідприємницької особи у примусовому порядку. Нами вже висловлювалася і підтримується позиція щодо дискусійності ототожнення відповідних понять, оскільки ліквідація у примусовому порядку юридичної особи відбувається внаслідок її заборони, таким чином, заборона громадського об'єднання є підставою для прийняття відповідним уповноваженим органом рішення про його ліквідацію. Якщо звернутися до положень ЦК України,⁴ то у положеннях ст. 110 ЦК України заборона як підстава ліквідації непідприємницької юридичної особи взагалі не зазначена, а примусова ліквідація юридичних осіб загалом може бути здійснена за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через порушення, які були допущені при її створенні і які не можна усунути, чи за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших встановлених законом випадках. Таким чином, робимо висновок, що заборона в даному випадку охоплюється п.3 ст. 110 ЦК України, а саме за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом.⁵ Таким чином, заборона громадського об'єднання є підставою

¹ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09. 1999 р. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>

² Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text>

³ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

⁴ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

для примусової ліквідації вказаної непідприємницької організації, а юридичними фактами для виникнення відповідної підстави є вчинення діянь, які містять ознаки порушення вказаною юридичною особою ст.ст. 36, 37 Конституції України та ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання», а також у разі засудження його уповноважених осіб за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України.¹ Однак, висловлене стосується в даному випадку виключно такого виду непідприємницьких юридичних осіб як громадське об'єднання (громадська організація або громадська спілка). Разом з тим, положення вказаного закону не поширюються на цілий ряд інших непідприємницьких юридичних осіб, серед яких політичні партії, релігійні організації, асоціації органів місцевого самоврядування чи їх добровільні об'єднання, саморегулівні організації тощо,² спеціально нормативно-правові акти щодо яких містять власні спеціальні підстави примусової ліквідації. Наприклад, у судовому порядку припиняється діяльність релігійних організацій згідно Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» у випадку поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи чи систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів чи в інших конкретно передбачених законом випадках.³

У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» такими підставами для припинення благодійної організації у примусовому порядку за рішенням суду є використання активів (доходів) благодійної організації з порушенням встановлених вказаним Законом вимог до здійснення благодійної організації, що триває протягом не менш як 12 місяців; неможливість самостійної реорганізації або ліквідації благодійної організації у випадках, визначених законом або установчими документами цієї організації; засудження уповноважених осіб благодійної організації за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки

¹ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

² Там же.

³ Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

України, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України (ст. 27 Закону).¹

У окремих нормативно-правових актах, які регламентують правовий статус непідприємницьких юридичних осіб, наприклад, споживчих товариств, підстави для примусової ліквідації взагалі відсутні, а законодавець обмежується загальними положеннями, на кшталт, ліквідація споживчого товариства провадиться за рішенням суду.²

Таким чином, здійснений нами аналіз чинного законодавства дає можливість зробити висновок щодо відсутності єдиного універсального чи уніфікованого переліку підстав для примусової ліквідації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу. Вважаємо, за доцільне з метою удосконалення правового статусу непідприємницьких організацій, забезпечення прозорості їх діяльності, забезпечення та захисту прав та інтересів як учасників непідприємницьких організацій, так і їх кредиторів запровадження на законодавчому рівні уніфікованого переліку підстав для примусової ліквідації непідприємницьких юридичних осіб приватного права як корпоративного, так і унітарного типу. Разом з тим, видається, що цей перелік не носитиме виключний характер. Водночас, в доктрині приватного права існує дискусія щодо доцільності врегулювання на законодавчому рівні спеціальних підстав примусової ліквідації окремих видів непідприємницьких юридичних осіб.³ Вважаємо за недоцільне окремо розмежовувати загальні та спеціальні підстави ліквідації непідприємницьких юридичних осіб, оскільки вони є достатньо однотипними для різних видів непідприємницьких юридичних осіб та, досить часто, є наслідком протиправної діяльності непідприємницької організації.

¹ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#top>

² Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text>

³ Зеліско А. В. Правове регулювання статусу споживчих товариств: послідовність чи хаотичність? Збірник наукових праць викладачів Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 97

Оскільки мова йде про цілісну групу юридичних осіб приватного права, а саме непідприємницьких товариств, для яких є характерною ціла низка спільних ознак та особливостей, вважаємо, що й перелік підстав для припинення їх діяльності має бути однотипний. Особливі ж підстави для примусової ліквідації непідприємницьких товариств, зважаючи на специфіку їх діяльності, доцільно за наявності спеціального нормативно-правового регулювання прописати на рівні відповідного закону, а за його відсутності – на рівні статуту.

Окремо хочемо акцентувати увагу на ч. 2 ст. 110 ЦК України, де передбачено примусову ліквідацію юридичної особи за рішенням суду внаслідок порушень, що були допущені при її створенні та не можуть бути усунуті в подальшому.

Отже, якщо є можливість усунути порушення при створенні юридичної особи, питання щодо її примусової ліквідації скасовується. Водночас, на нашу думку, в даній ситуації ми можемо вести мову про заборону діяльності непідприємницької юридичної особи до моменту усунення відповідних порушень, однак не про заборону самої юридичної особи, що тягне за собою її примусову ліквідацію. Таким чином, пропонуємо розмежовувати категорії заборона діяльності непідприємницької юридичної особи, що не має наслідком припинення юридичної особи як суб'єкта права, а є тимчасовим негативним наслідком неналежного утворення чи діяльності відповідної юридичної особи та заборона непідприємницької юридичної особи як правова підстава для прийняття рішення про припинення непідприємницької юридичної особи у формі примусової ліквідації, що має наслідком припинення непідприємницької юридичної особи саме як суб'єкта права. Відтак, заборона діяльності характеризується такими ознаками як тимчасовий характер, зворотність, в той час як заборона самої юридичної особи носить незворотній характер.

В контексті зазначеного важливого значення набуває можливість запровадження інституту попередження. На думку А. В. Зеліско, висловленої нею в контексті дослідження правового статусу споживчих товариств, застосування такого інституту матиме як наслідок письмове попередження споживчого товариства з боку органів державної реєстрації щодо здійснення ним «...порушень меж його непідприємницького правового статусу».¹ При цьому наголосимо,

¹ Зеліско А. В. Правове регулювання статусу споживчих товариств: послідовність чи хаотичність? Збірник наукових праць

що автор підтримує висловлену в науковій літературі позицію щодо можливості запровадження вказаного інституту лише у разі закріплення спеціальних підстав ліквідації непідприємницьких юридичних осіб. Вважаємо за можливе запропонувати застосування інституту попередження і за умови загальних підстав примусової ліквідації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу. Адже можливість ліквідації юридичної особи через допущені при її створенні порушення чи порушення у своїй діяльності непідприємницькою юридичною особою окремих норм законодавства є загальними підставами, внаслідок яких може бути ініційована процедура ліквідації. Однак при наявності інституту попередження, що носить яскраво виражений превентивний характер, відповідні порушення можуть бути усунуті, тим самим непідприємницька юридична особа існуватиме й надалі (якщо тільки у її діяльності попередньо не були встановлені ознаки протиправного діяння, що виключають можливість подальшого існування юридичної особи).

Тепер звернемося до питання процедури ліквідації непідприємницьких товариств. Відзначимо, що спеціальні нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус непідприємницьких юридичних осіб, на жаль, досить поверхово прописують процедуру ліквідації юридичної особи або взагалі не містять спеціального порядку ліквідації відповідних юридичних осіб, відтак, загальний порядок ліквідації непідприємницьких юридичних осіб ґрунтується на положеннях щодо здійснення процедури ліквідації юридичних осіб приватного права загалом. Якщо звернутися безпосередньо до норм окремих законодавчих актів, то, наприклад, процедура ліквідації громадського об'єднання охоплює прийняття рішення вищим органом управління про саморозпуск юридичної особи, створення ліквідаційної комісії чи здійснення повноважень ліквідаційної комісії керівним органом громадського об'єднання, вирішення питань щодо використання коштів та майна громадського об'єднання після його ліквідації відповідно до статуту.¹

викладачів Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 98

¹ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

У Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» нормативно визначена процедура ліквідації зводиться до наступного: прийняття рішення про ліквідацію професійної спілки чи їх об'єднань уповноваженим на це органом (з'їздом, конференцією, загальними зборами тощо); одночасно з цим приймають рішення про використання майна та коштів профспілок чи їх об'єднань, що залишилися, на статутні чи благодійні цілі (ст. 18 Закону).¹ Окремі нормативно-правові взагалі не визначають порядок ліквідації певних непідприємницьких юридичних осіб, наприклад, Закон України «Про споживчу кооперацію» щодо споживчих товариств.²

ЦК України в якості загального правила для всіх, без винятку юридичних осіб зазначає, що юридична особа вважається такою, що припинила свою діяльність з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Тобто, саме з цього моменту ліквідація є завершеною, а юридична особа припинила своє існування як суб'єкт права. Вважаємо за доцільне розглядати ліквідацію як процес, юридичний склад, який поєднує у собі сукупність юридичних фактів різної правової природи. Серед них – рішення управлінського характеру (наприклад, рішення про ліквідацію юридичної особи, призначення ліквідаційної комісії, затвердження проміжних чи остаточних ліквідаційних балансів); договори (щодо продажу майна у випадку недостатності грошових коштів для розрахунків з кредиторами); рішення адміністративного характеру, судові акти (у випадку примусової ліквідації чи процедури банкрутства), організаційно-розпорядчі дії ліквідаторів (наприклад, інвентаризація) тощо. Конкретний набір відповідних юридичних фактів залежить від форми ліквідації: добровільна чи у примусовому порядку. Таким чином, процедура ліквідації має надзвичайно важливе значення і ми можемо розглядати її як певний процес, послідовно здійснювану сукупність дій, кожна з яких передбачає настання окремих певних правових наслідків, а в кінцевому варіанті – припинення існування юридичної особи.

¹ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>

² Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text>

З огляду на зазначене, більш повно у порівнянні із наведеними вище прикладами законодавчих актів питання процедури ліквідації прописані у ЦК України в ст.ст. 105, 111,¹ аналіз яких дозволяє виокремити наступні етапи ліквідації: 1) прийняття уповноваженими органами юридичної особи, судом чи іншим уповноваженим на те органом рішення про припинення юридичної особи; 2) повідомлення про прийняття такого рішення впродовж трьох днів з дати його прийняття орган, що здійснює державну реєстрацію та, як наслідок, внесення уповноваженими на це особами до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про рішення щодо ліквідації юридичної особи; 3) створення комісії з припинення юридичної особи (ліквідаційної комісії) чи обрання ліквідатора; 4) здійснення письмового повідомлення кредиторів та боржників про ліквідацію юридичної особи; 5) діяльність ліквідаційної комісії (закриття відкритих рахунків у фінансових установах, крім тих, що використовуються для розрахунків з кредиторами під час ліквідації юридичної особи; інвентаризація майна юридичної особи, складання ліквідаційною комісією та затвердження органом, що прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи проміжного ліквідаційного балансу, до якого входять відомості про склад майна юридичної особи, перелік пред'явлених кредиторами вимог та результат їх розгляду, подання звітності до державних органів). В цьому контексті важливо відзначити, що Верховний Суд розширено тлумачить дану норму та відзначає, що частиною 7 ст. 111 ЦК України визначено як обов'язок голови ліквідаційної комісії у процедурі самоліквідації не тільки подання до контролюючих органів відповідної звітності, але й своєчасне надання первинних документів, реєстрів бухгалтерського та податкового обліку. Зважаючи на це, суд відзначає, що у межах процедури самоліквідації ліквідатор (ліквідаційна комісія) повинен вжити самостійних активних кроків до надання контролюючому органу такої документації для того, щоб він міг виконати свої обов'язки з проведення перевірки суб'єкта господарювання на предмет дотримання податкового законодавства²; 6) виплата грошових сум

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Постанова Верховного Суду від 03.04.2018 р. у справі № 904/6757/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73278124>

кредиторам юридичної особи, що ліквідується, у порядку черговості; 7) складання ліквідаційною комісією та затвердження органом, що прийняв рішення про припинення юридичної особи ліквідаційного балансу та подання його до податкового органу; 8) вирішення питання щодо правового статусу майна, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів; 9) подання відповідним архівним установам документів, що підлягають обов'язковому зберіганню; 10) подання державному реєстраторові документів, передбачених законом для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в установленій законом строк.¹

На кожному з етапів здійснення ліквідаційної процедури є свої особливості.

Зупинимося коротко на окремих з них. Насамперед, інтерес викликає порядок прийняття рішення про ліквідацію загальними зборами непідприємницької юридичної особи чи іншим вищим органом управління юридичною особою. На жаль, у спеціальних нормативно-правових актах, які регламентують правовий статус окремих видів непідприємницьких товариств, а саме громадських об'єднань, релігійних організацій, професійних спілок чи їх об'єднань, споживчих товариств тощо такий порядок, а також якою кількістю голосів приймається відповідне рішення не вказано, а лише зроблено відсилку до установчих документів вказаних організацій, а саме статуту. Якщо звернутися до типових статутів вказаних непідприємницьких юридичних осіб, то, як правило, загальні збори є правомочними у вирішенні питання, якщо є присутність більше половини членів загальних зборів. Рішення загальних зборів про ліквідацію юридичної особи є правомочним, якщо за нього проголосувало $\frac{3}{4}$ присутніх на загальних зборах учасників.² Вважаємо, що оскільки вказана стадія є основоположною для проведення подальшої процедури ліквідації непідприємницької юридичної особи, відповідні аспекти мали б бути більш чітко приписані на законодавчому рівні. При цьому підтримуємо висловлену в науковій літературі позицію щодо того, що виключно прямо визначені в законі

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Примірний статут громадської організації. URL: <https://krjust.gov.ua/zrazky-dokumentiv-hromadskykh-obyednan.html>

органи управління компетентні приймати відповідне рішення про ініціювання процедури ліквідації.

Аналіз як чинного законодавства, так і локальних нормативно-правових актів не дає однозначної відповіді щодо порядку прийняття рішення про ліквідацію. Вважаємо, що продуктивним є прийняття рішення про ліквідацію, а також рішень про призначення ліквідаційної комісії (ліквідатора) чи покладення вказаних функцій на відповідні органи управління юридичної особи, визначення орієнтовного порядку ліквідації та строк для заявлення кредиторами своїх вимог в рамках одного засідання уповноваженого органу управління непідприємницького товариства.

Наступним етапом припинення непідприємницької юридичної особи є повідомлення про прийняття відповідного рішення органу, що здійснює державну реєстрацію та внесення уповноваженими на це особами до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про рішення щодо ліквідації юридичної особи.¹ Вказана норма є імперативною в частині суб'єктів, що прийняли рішення про припинення юридичної особи чи для суду, якщо мова йде про примусову ліквідацію, та в частині строків, а саме впродовж трьох днів з дати прийняття відповідного рішення (ч.ч. 1-3 ст. 105 ЦК України).² Розміщення повідомлення про припинення юридичної особи в державному реєстрі юридичних осіб є підтвердженням достовірності прийняття рішення для третіх осіб, зокрема, кредиторів непідприємницької юридичної особи. Водночас, згідно з ч. 3 ст. 105 ЦК України особи, суд, чи орган, що прийняли рішення про припинення юридичної особи створюють ліквідаційну комісію, призначають голову комісії чи ліквідатора юридичної особи. Функції відповідної комісії може бути покладено на орган управління юридичної особи.³ Фактично, з цього моменту саме ліквідаційну комісію (ліквідатора) можна розглядати як орган управління юридичної особи. Аналіз повноважень ліквідаційної комісії (ліквідатора), зокрема, вжиття всіх необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості юридичної особи, що ліквідується, та письмове повідомлення кожного з боржників про припинення

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Там же.

³ Там же.

юридичної особи у строки, передбачені законодавством, дає можливість зробити висновок про правову природу ліквідаційної комісії (ліквідатора). Разом з тим, питання щодо правової природи ліквідаційної комісії також неоднозначні. Зокрема, ліквідаційну комісію можна розглядати як організаційно оформлену і структурно відмежовану частину юридичної особи, що утворюється в порядку, передбаченому законодавством, та наділена законодавчо визначеними повноваженнями, в тому числі прийняття рішень, що мають правові наслідки як для юридичної особи, що ліквідується, так і для третіх осіб. Якщо розглядати ліквідаційну комісію виключно з такої точки зору, то її метою є здійснення ліквідації юридичної особи, однак, ця мета не є єдина у діяльності ліквідаційної комісії, адже чинне законодавство на прикладі ст. 111 ЦК України ¹ передбачає досить широке коло повноважень ліквідаційної комісії, спрямованих, в тому числі, на захист майнових прав та інтересів як конкретної юридичної особи, так і інших заінтересованих осіб, зокрема, кредиторів.

Також, на нашу думку, є законодавча прогалина в частині визначення складу ліквідаційної комісії та вимог до її учасників, оскільки законодавець в ЦК України містить достатньо узагальнені положення з цього приводу, загальні правила формування ліквідаційної комісії без встановлення певних вимог до осіб, що здійснюватимуть в подальшому діяльність щодо ліквідації юридичної особи. І якщо Кодекс України з процедур банкрутства містить певні вимоги щодо арбітражного керуючого, а згодом – розпорядника майна чи ліквідатора, то ЦК України таких вимог не передбачає.² Вважаємо, що вказане питання має важливе значення, оскільки може виникнути конфлікт інтересів власника майна, засновника, учасників юридичної особи та кредиторів. Тому, склад ліквідаційної комісії має формуватися максимально об'єктивно задля захисту інтересів всіх учасників процедури ліквідації юридичної особи.

Як нами вже відзначалося, ліквідаційна комісія при її створенні набуває певних повноважень, перелік яких передбачений на законодавчому рівні. У зв'язку з тим, що ліквідація юридичної особи торкається прав і законних інтересів всіх осіб, що перебувають з нею у

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Кодекс України із процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018. № 2597- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>

правових відносинах – власників, учасників, найманих працівників, кредиторів та інших осіб – обов’язковим етапом у процедурі ліквідації юридичної особи є повідомлення про ліквідацію юридичної особи кредиторів та проведення розрахунків з ними. Аналіз положень ч. 3 ст. 105 ЦК України дає можливість зробити висновок, що на кодифікованому рівні не закріплено обов’язок юридичної особи повідомляти безпосередньо кредиторів щодо прийняття рішення про ліквідацію чи реорганізацію, а презюмується відлік часу, що визначається моментом оприлюднення зазначеного повідомлення до органу, що здійснює державну реєстрацію,¹ а саме: «Строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо юридичної особи» (ч. 5 ст. 105 ЦК України).² Якщо звернутися до положень, наприклад, Закону України «Про акціонерні товариства» (ст. 116 Закону)³ чи положень Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (ст. 55 Закону),⁴ то у них прямо зазначено обов’язок товариства щодо повідомлення особисто кредиторів про реорганізацію товариства і встановлено строк 30 днів з дати прийняття відповідного рішення. Вважаємо, що такий підхід є виправданим, адже прийняття рішення про припинення юридичної особи в більшості випадків є внутрішньо-корпоративним рішенням, що не залежить від волі третіх осіб, як, наприклад, при банкрутстві.

Тому, хоча повідомлення про припинення юридичної особи й розміщується в державному реєстрі юридичних осіб відповідно до закону, що стає підтвердженням достовірності прийнятого рішення для третіх осіб, це не спрощує отримання такої інформації безпосередніми

¹ Погуть О.П. Окремі аспекти захисту прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб. Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м.Івано-Франківськ, 1-5 квітня, 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 71

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

³ Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09. 2008 р. № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text>

⁴ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>

кредиторами юридичної особи. У зв'язку з цим, доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 105 ЦК України, зазначаючи, що «учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію, а також протягом 30-ти днів з дати прийняття рішення про припинення письмово повідомити про це всіх відомих їй (їм) кредиторів».¹

Рішення з кожної окремої вимоги кредитора приймається і надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою, що припиняється, відповідної вимоги кредитора. Отже, ЦК України не містить конкретного строку, впродовж якого кредитори можуть звернутися з вимогами до юридичної особи-боржника, що дає їй можливість вирішувати це питання на власний розсуд в рамках тих строків, що визначені законом. Однак такий підхід законодавець не є абсолютний, оскільки в окремих випадках при регулюванні особливостей припинення підприємницьких товариств законодавець деталізував строки заявлення кредиторами своїх вимог до товариства, що припиняється. До прикладу, у ч. 2 ст. 116 Закону України «Про акціонерні товариства» такий строк визначений у двадцять днів після надіслання кредитору повідомлення про припинення товариства, а в ч. 2 ст. 55 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» такий строк становить тридцять днів.^{2 3}

На відміну від наведених вище прикладів, де наведено чіткі положення щодо порядку та можливостей заявлення кредиторами своїх вимог, в частині непідприємницьких юридичних осіб ситуація дещо інша. Окремі нормативно-правові акти, що регламентують

¹ Погуть О.П. Окремі аспекти захисту прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб. Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м.Івано-Франківськ, 1-5 квітня, 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 71

² Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09. 2008 р. № 514-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text>

³ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>

порядок припинення непідприємницьких юридичних осіб, до прикладу, Закон України «Про громадські об'єднання», взагалі не містять подібних норм, відсилаючи до положень Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» або містять досить узагальнені підходи щодо вказаного питання. Відсутність на рівні спеціального закону конкретних строків повідомлення кредиторів про припинення кредитної спілки та відсутність чітких строків для заявлення ними вимог до кредитної спілки наводить на думку, що конкретні строки повідомлення кредиторів та заявлення ними вимог до юридичної особи мають бути визначені у ЦК України, що забезпечить юридичні гарантії захисту прав кредиторів. У зв'язку з цим, у ст. 105 ЦК України варто визначити строк для заявлення вимог кредиторами протягом тридцяти днів з дня повідомлення їх про рішення щодо припинення юридичної особи.¹

Крім того, хочемо звернути увагу також на те, що чинне законодавство залишає поза належною увагою питання щодо заявлення вимог кредиторів за зобов'язаннями, які могли виникнути в ході здійснення ліквідаційної процедури непідприємницької юридичної особи.

Одним із важливих повноважень та обов'язків ліквідаційної комісії є виявлення боржників юридичної особи, що припиняє свою діяльність, що ґрунтується на положеннях ст. 111 ЦК України, де прямо зазначено, що «...з дати внесення до Єдиного державного реєстру... запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи, суду або уповноваженого ними органу щодо ліквідації юридичної особи ліквідаційна комісія (ліквідатор) зобов'язана вжити всіх необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості юридичної особи, що ліквідується, та письмово повідомити кожного з боржників про припинення юридично особи в установлені цим Кодексом строки. Ліквідаційна комісія (ліквідатор) заявляє вимоги та позови про

¹ Погуть О.П. Окремі аспекти захисту прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб. Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м.Івано-Франківськ, 1-5 квітня, 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 72

стягнення заборгованості з боржників юридичної особи».¹ На відміну від встановлення загальних строків щодо пред'явлення вимог кредиторами, в даному випадку законодавець взагалі обмежується формулюванням «...в установлені цим Кодексом строки». Є очевидним, що виявлення боржників юридичної особи, що ліквідується, а також стягнення заборгованостей можуть мати місце аж до складання та затвердження остаточного ліквідаційного балансу юридичної особи.

Щодо безпосередньої діяльності ліквідаційної комісії, то в ст. 111 ЦК України повною мірою описано загальний поетапний порядок ліквідації юридичної особи, що є доречним у застосуванні як для підприємницьких, так і для непідприємницьких юридичних осіб. Мова йде про закриття ліквідаційною комісією до завершення строку пред'явлення вимог кредиторів рахунків, що відкриті у фінансових установах, за винятком рахунку, який використовується для розрахунків з кредиторами; інвентаризація майна юридичної особи, що припиняється та майна її філій, представництв, дочірніх підприємств; здійснення діяльності, пов'язаної з поверненням майна, яке перебуває у третіх осіб; за необхідності – забезпечення проведення незалежної оцінки майна юридичної особи, що припиняється, та інші повноваження, передбачені нормативно.²

Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами ліквідаційна комісія складає проміжний ліквідаційний баланс, де містяться відомості про склад майна юридичної особи, що ліквідується, перелік пред'явлених кредиторами вимог та результатів їх розгляду, та здійснює виплату грошових сум кредиторам юридичної особи, що ліквідується у порядку черговості, що передбачений ст. 112 ЦК України.³ У випадку недостатності у юридичної особи, що ліквідується, коштів для задоволення вимог кредиторів ліквідаційною комісією здійснюється організація реалізації майна юридичної особи. За наслідками проведення розрахунків з кредиторами ліквідаційна комісія складає та затверджує ліквідаційний баланс непідприємницької юридичної особи.

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Там же.

³ Там же.

На основі зазначеного робимо висновок, що хоча з аналізу ст. 111 ЦК України й можна визначити етапи проведення ліквідаційної процедури у добровільному порядку, але визначення строків її проведення було б додатковою гарантією захисту прав як учасників непідприємницької юридичної особи, так і кредиторів, оскільки склад майна юридичної особи розподіляється у визначеному законом порядку між кредиторами та учасниками юридичної особи на підставі ліквідаційного балансу, а у випадках визначених законодавством про непідприємницькі юридичні особи – правонаступникам–юридичним особам такого ж правового статусу або до державного бюджету. У зв'язку з цим, вважаємо, що в загальному значенні варто виходити із строків повідомлення кредиторів та задоволення їх вимог у порядку черговості, визначеної законом, а також строків визначення складу майна юридичної особи, що ліквідується, та строків його реалізації у порядку, визначеному законом.¹ При дослідженні питання ліквідації непідприємницьких юридичних осіб одним із важливих питань, що потребує розгляду, є питання щодо правового статусу майна, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, оскільки на відміну від підприємницьких юридичних осіб «доля» такого майна залежить від того, про яку непідприємницьку юридичну особу йде мова. За загальним правилом, про що нами вже відзначалося вище у рамках даного розділу, майно юридичної особи, яке залишилося після вимог кредиторів, в тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету тощо, передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом (ч. 12 ст. 111 ЦК України).² В частині непідприємницьких юридичних осіб саме спеціальні законодавчі акти й регулюють питання щодо майна, яке залишилося після ліквідації юридичної особи, а оскільки непідприємницькі юридичні особи при створенні не мають на меті

¹ Погуть О.П. Окремі аспекти захисту прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб. Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м.Івано-Франківськ, 1-5 квітня, 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 73

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

отримання прибутку та наступного його розподілу між учасниками, цей принцип зберігається й при ліквідації непідприємницької юридичної особи (за окремими винятками, про які ми далі зазначимо).

Отже, відсутність майнового інтересу при створенні непідприємницьких юридичних осіб тягне за собою відсутність права на частку майна непідприємницької юридичної особи, відтак, у разі припинення непідприємницької юридичної особи у добровільному порядку, зокрема, шляхом саморозпуску, майно такої непідприємницької юридичної особи чи її кошти, що залишилися після задоволення вимог кредиторів, передаються іншій непідприємницькій організації чи декільком з них відповідного виду (аналогічного спрямування) для забезпечення статутних цілей. Або відповідне майно (кошти) непідприємницької юридичної особи може бути зараховано до державного чи місцевого бюджету.

Відповідні положення продемонструємо на основі Закону України «Про громадські об'єднання». Зокрема, у положенні ч. 3 ст. 24 вказаного Закону зазначено, що у разі саморозпуску громадського об'єднання його майно та кошти після задоволення вимог кредиторів передаються за рішенням такого об'єднання на статутні або благодійні цілі іншому (кільком іншим) громадському об'єднанню, а в разі неприйняття такого рішення – зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету. Ч. 3 ст. 26 відповідного Закону передбачено, що вищий орган управління, який прийняв рішення про саморозпуск громадського об'єднання... також приймає рішення про використання коштів та майна громадського об'єднання після його ліквідації відповідно до статуту.¹ Така побудова ч. 3 ст. 26 Закону України «Про громадські об'єднання» дещо дисонує з положеннями ч. 3 ст. 24 відповідного Закону, оскільки створює враження про інші можливості щодо юридичної долі майна, яке залишилося у непідприємницької юридичної особи, що перебуває у процесі ліквідації та вирішується на основі положень статуту, що насправді не так. У випадку примусової ліквідації громадського об'єднання внаслідок заборони його діяльності відповідне майно на підставі рішення суду переходить до державного бюджету.

Подібні норми містяться у ч. 5 ст. 18 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», відповідно до якої

¹ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

активи, що залишаються під час ліквідації благодійних організацій...мають бути передані одній чи кільком благодійним організаціям у порядку, встановленому установчими документами, або за рішенням суду. У випадках, передбачених законодавством та за умови відсутності благодійних організацій, зазначених у ч. 5 ст. 18 Закону, активи благодійної організації, що ліквідується, спрямовуються до державного бюджету.¹ У Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» в ст. 18 вказано, що разом з рішенням про ліквідацію (саморозпуск) з'їзд (конференція), загальні збори профспілки приймають рішення про використання майна та коштів профспілки, що залишилися після проведення всіх необхідних розрахунків, на статутні чи благодійні цілі. Питання щодо майна профспілки у випадку заборони її діяльності в межах ст. 18 «Припинення діяльності профспілок, їх об'єднань» законодавцем не визначене.² Так само відсутні норми щодо правового режиму майна релігійної організації, яка припиняє свою діяльність, у положеннях ст. 16 «Припинення релігійної організації» Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», однак містяться в ст. 20 Закону «Розпорядження майном, коштами та іншими активами релігійних організацій, що припинилися». Відповідно, майнові питання у разі припинення діяльності релігійної організації вирішуються відповідно до її статуту (положення) і чинного законодавства. Оскільки майно культового призначення релігійної організації не може бути предметом стягнення за претензіями кредиторів та передається іншим релігійним організаціям. При відсутності правонаступників майно релігійної організації, що припинилася, переходить у власність держави. Так само у власність держави може безоплатно переходити майно релігійної організації (за винятком культового) у разі припинення релігійної організації у зв'язку з порушенням норм Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» та інших законодавчих актів України.

¹ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#top>

² Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>

Дискусійною є норма відповідної статті в частині переходу майна релігійної організації за відсутності правонаступників у власність держави, оскільки така конструкція ст. 20 заперечує можливість релігійної організації, яка перебуває в процесі ліквідації, передати майно, що залишилося після розрахунків з кредиторами, іншим релігійним організаціям не пов'язаних процедурою правонаступництва чи на інші благодійні цілі за зразком інших непідприємницьких юридичних осіб.

На противагу наведеним вище законодавчо закріпленим нормам, принципово іншим є правовий режим майна споживчого товариства при його ліквідації. Оскільки відповідно до положень ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію» у разі ліквідації споживчого товариства його майно, що залишилося після сплати членам товариства пайових та інших внесків і дивідендів на них, розрахунків по оплаті праці, виконання зобов'язань перед бюджетом, банками та іншими кредиторами, розрахунків із спілкою, розподіляється між членами, що входили до складу споживчого товариства.

Так само у разі ліквідації спілки споживчих товариств її майно, що залишилося після розрахунків по оплаті праці, виконання зобов'язань перед бюджетом, банками та іншими кредиторами, розподіляється між членами спілки.¹ Аналіз положень відповідної статті Закону дає можливість зробити висновок, що, з одного боку, вони не відповідають нормам ст. 112 ЦК України в частині черговості задоволення вимог кредиторів, оскільки серед кредиторів товариства нема його членів, а учасники юридичної особи набувають права на те майно юридичної особи, яка припиняється, яке залишилося після розрахунків з кредиторами. З іншого боку, споживче товариство відносимо до непідприємницьких юридичних осіб для яких, як нами було проаналізовано вище, не є звичним розподіл майна, яке залишилося після ліквідації юридичної особи серед його членів, а використовується на інші статутні чи благодійні цілі, переходить до інших непідприємницьких юридичних осіб подібного типу та виду діяльності чи надходить до державного або місцевого бюджетів. Очевидно, такий підхід щодо майна споживчого товариства ґрунтується на положеннях ст. 29 Закону України «Про кооперацію», де зазначено, що майно кооперативу, яке залишилося після

¹ Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text>

задоволення вимог кредиторів кооперативу, здійснення виплат членам кооперативу паїв та виплат на паї, кооперативних виплат, оплати праці тощо розподіляється між членами кооперативу у порядку, встановленому статутом.¹ Таким чином, положення вказаної статті дають підстави для зрівняння в правах на майно споживчого товариства кредиторів споживчого товариства та учасників споживчого товариства. Однак, положення ЦК України дають підстави для висновку, що учасники юридичної особи не є її кредиторами, а право на майно набувають лише у тому випадку, якщо таке майно залишилося в процесі ліквідації юридичної особи після проведення усіх розрахунків з кредиторами в порядку ст. 112 ЦК України.² Таким чином, підтримуємо висловлену в науковій літературі позицію щодо врегулювання черговості задоволення вимог кредиторів на засадах універсальності, які передбачені ЦК України, а не в порядку, передбаченому спеціальними законами, як от Закон України «Про споживчу кооперацію».³

Отже, узагальнені норми ЦК України дають можливість сформулювати декілька варіантів щодо визначення правового режиму майна юридичної особи, що перебуває в процесі ліквідації, яке залишилося після проведення необхідних розрахунків з кредиторами. По суті, ми можемо вести мову про врегулювання даного питання на рівні спеціального законодавства. Виходячи із загального аналізу досліджених нами нормативно-правових актів, які регламентують статус окремих непідприємницьких юридичних осіб, можна виділити наступні шляхи визначення юридичної долі майна, що залишилося після ліквідації непідприємницької юридичної особи: 1) передача майна (коштів), які залишилися після проведення розрахунків з кредиторами непідприємницької юридичної особи, учасникам непідприємницької юридичної особи, які мають речові права на таке

¹ Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003. № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

³ Зеліско А. В. Правове регулювання статусу споживчих товариств: послідовність чи хаотичність? Збірник наукових праць викладачів Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 99

майно; 2) передача майна (коштів) непідприємницької юридичної особи до державного чи місцевого бюджетів у випадках, передбачених законодавством чи статутом непідприємницької юридичної особи; 3) передача майна (коштів) непідприємницької юридичної особи правонаступникам юридичної особи за їх наявності, або передання іншим непідприємницьким юридичним особам подібного типу та виду діяльності для виконання благодійних чи інших статутних цілей в порядку, передбаченому статутом непідприємницької юридичної особи.

Вважаємо, що чинне цивільне законодавство України повинно вміщувати систематизовані підходи щодо врегулювання досліджуваного нами питання, чого, на жаль, сьогодні немає. Відповідне питання потребує його вирішення шляхом внесення відповідних доповнень до положень чинного ЦК України або шляхом врегулювання на рівні окремого законодавчого акту,

Хочемо зазначити, що чинне законодавство України містить й інші прогалини чи недосконалості в частині правового регулювання припинення ліквідації юридичної особи. Наприклад, на нашу думку, недостатньо уваги приділено питанням відповідальності членів ліквідаційної комісії (ліквідатора) при здійсненні ними повноважень по ліквідації непідприємницької юридичної особи. Оскільки чинне законодавство окремо передбачає особливості відповідальності осіб, залучених до процедури ліквідації юридичної особи в контексті відповідальності арбітражного керуючого в рамках процедури ліквідації внаслідок провадження у справі про банкрутство юридичної особи. Так само, діюче законодавство не містить пояснень правового характеру щодо ситуації, якщо в ході проведення ліквідаційної процедури заінтересовані особи прийшли до висновку щодо недоцільності подальшої ліквідації юридичної особи. Чи є це можливим, оскільки лише щодо окремих видів непідприємницьких юридичних осіб прямо передбачена відповідна заборона.

ЗМІСТ

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	3
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ	8
1.1. ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	8
1.2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ У ЗАКОНОДАВСТВІ ОКРЕМИХ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	17
1.3. РОЛЬ ЛОКАЛЬНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ У РЕГЛАМЕНТАЦІЇ СТАТУСУ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ	32
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА РІЗНОВИДІВ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ	63
2.1. ПОНЯТТЯ ТА КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ	63
2.2. ВИДИ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ ЗА ЧИННИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	70
РОЗДІЛ 3. ПРИВАТНОПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧЛЕНСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН ТА ЧЛЕНСТВА У НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ	102
3.1. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЧЛЕНСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН У НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ.....	102
3.2. ОСОБЛИВОСТІ ЧЛЕНСТВА ТА ЧЛЕНСЬКИХ ВНЕСКІВ У НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ.....	114
РОЗДІЛ 4. СТВОРЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ	146
4.1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ	146
4.2. ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИПИНЕННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ.....	161
4.2.1. Реорганізація непідприємницьких товариств	179
4.2.2. Ліквідація непідприємницьких товариств	197

Наукове видання

**НЕПІДПРИЄМНИЦЬКІ
ТОВАРИСТВА В УКРАЇНІ:
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В
УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Монографія

За науковою редакцією
доктора юридичних наук, професора
Ольги ЗОЗУЛЯК

Підписано до друку 25.12.2024. Формат 60х84/16. Папір офсет. Гарнітура
“Times New Roman”. Ум. друк. арк. 12,4. Тираж **50** пр. Зам. № 282/24.

Віддруковано в

.....